

BERZEVICZY ALBERT

VÁLOGATOTT BESZÉDEK

ELŐSZÓVAL ELLÁTTA
BEÖTHY ZSOLT

A SZERZŐ ARCZKÉPÉVEL

BUDAPEST

LAMPEL R. KK. (WODIANER F. ÉS FIAI) R. T.
KÖNYVKIADÓVÁLLALATA,

Wodianer F. és Fiai könyvnyomdája, Budapest.

ELŐSZÓ.

Berzeviczy Albert politikai, irodalmi és alkalmi beszédeinek egy kis válogatott gyűjteményét foglalja magában ez a füzet. Inkább csak mutatókat az ő, immár harminczéves közpályájának gazdag szónoki terméséből. A válogatás két szempontból történt. Egyik, hogy lehetőleg azt az egész területet bemutassák, melyen Berzeviczy szónoki művészete mozog; a másik, hogy egyéniségének, gazdag és nemes, változatos és mégis oly egységes lelki világának képét jellemző vonásaiban tüntessék föl. A politika kérdései, különösen amaz ágáé, melyet kultúrpolitikának szoktunk nevezni; nemzeti életünknek fontosabb társadalmi törekvései és jelenségei; irodalmunk és művészetünk ünnepei, nagyjainak emléke: ime az alkalmak és tárgyak, melyek szónoki kedvét és erejét legmélyebben és legállandóbban foglalkoztatják. Már ez a nagyjában elhatárolt terület maga is jellemző, talán a legjellemzőbb egyéniségére.

Abban a köztiszteletben, melylyel reá, úgy politikai, mint tudományos és irodalmi köreink tekintenek, talán önkénytelenül nyilatkozik meg az érzés, hogy ajka és tolla által egész lelkéből olyan szellem árad felénk, melynek jótékony és emelő ere-

jét egy fényesebb korszakon át nemzetünk vezetőnek és uralkodónak érezte s a melylyel napjainkban csak nagy ritkán, szinte kivételképen találkozhatik. A mivel Széchenyi a már-már megállani készülő magyar glóbuszt megindította, új pályára irányozta: lényegében kultúrpolitika volt; ennek jellemében és színében mutatja már az is, hogy előhírnökei és leglelkesebb támogatói: írók és költők. Az egész reformkor csodálatos kifejlődése legalább is olyan mértékben művelődési, mint jogi és gazdasági fejlődés; vezetői, szinte kivétel nélkül, ép annyira kulturpolitikusok, mint a mennyire közjogászok. A szónoklat régi népies jellemében új frissiséget és leleményt merít Nagy Pál és Beöthy Ödön lelkéből; klasszikái minták után művészi formát ölt Kölcseynél és Szemere Bertalannál; Széchenyi megbontja a forma zártságát, de az eszmék és képek-szokatlan gazdagságával árad; Deák a kifejezés meggyőző világosságával s egy csodálatos logikának szinte művészi ritmusával tündöklük; Kossuth a legsajátosabban szónoki stílnék' minden művészi eszközével, különösen megragadó páthoszával. A szónoklatnak igazi virágkora ez, mikor a beszédek tetteknek is inkább tettek, de művészetnek is inkább művészet, mint bármikor. Ebben a művészetben a politikának és kultúrának, a politikusnak és írónak találkozása, egyesülése üli diadalát.

Uralkodó szellemének, a politikai kultúrának s a kultur-politikának talán legtipikusabb képviselője báró Eötvös József. Berzeviczy nemcsak utódjává lett a legnagyobb magyar kultuszminiszter-

nek, hanem egyenesen az ő iskolájából került ki, és ma is, mikor ez a szellem már szinte kiveszőben, ez vezeti, emeli, lelkesíti őt. Bizonyára nemcsak képzett, hanem született szónok. Mi sem bizonyítja szembetűnőbben, mint elkészített beszédeinek és rögtönzéseinek összevetése s az elenyésző különbség, mely közöttük mutatkozik; amazok folyamatosságban, kerekességben, élben alig múlják fölül emezeket, míg elevenségben, a haladás frissességében, csattanókban versenyeznek velők. De természetes adományának szónoki megnyilatkozásaiban mindig is végig érezzük a kiváló kultúra avatását: a tudóst és író. A kutató módszerének szigorú fegyelme ott van a gondolkodás, okfejtés, bizonyítás rendkívüli világosságában; a művészi és költői fogékonyság és iskola a forma választékosságában, lendületében, a képek gazdagságában és könnyű kapcsolódásában. Ismereteinek sokoldalú bősége pedig abban a jellemzően dús szókincsben, melynek gazdagságára nézve nemcsak kiemelkedik szónokaink közül, hanem szinte külön helyet foglal el közöttük.

Szellemének ezzel az uralkodó irodalmi vonásával ép úgy emlékeztet a régi nagyokra, mint kányával. Az a liberalizmus vezeti, mely a haladó kultúrának s a nemzetiségnek eszméjét, érdekét összefoglalja, egymás nélkül képzelni sem tudja. E gondolat uralkodik abban a nagy, kifejtő beszédében, melyet Trefort középiskolai törvényjavaslata mellett mondott s a melyben a gondolat teljességét a formának bámulatos kerekége tolmá-

csolja, a biztos alapvetésen a következtetéseknek nyugodt és erős hullámai lendülnek tova. Ez a gondolat vezeti egyházpolitikai szónoklatában is, a polémiának ebben a fényes és nemes példájában; minden szava csupa erő és meggyőződés, de mintha egyetlen sebet sem akarna ejteni, csak lefegyverezni elleneit. A magyar kulturtörekvésnek nemzeti-ségeinkre vonatkozóan sokat hangoztatott gondolata, azt hiszem, sem helyesebb, sem művészebb formulát nem talált sehol, mint azokban a szavakban, melyeket Berzeviczy az erdélyi közművelődési egyesület küldöttségéhez; intézett a koronázási jubileum alkalmával. A Kisfaludy-Társaság választását köszönő beszéde pedig [az irodalomért lángoló szívét és nemzeti fontosságáról való meggyőződését szinte ódái hévvel és erővel fejezi ki. Mily gazdagok gondolatokban és mily melegek érzésben nagyobb és kisebb irodalmi szónoklatai! Végigolvasva a''' füzetet, bizonyára mindnyájan és méltán úgy érezzük, hogy az ő politikai beszédei sohasem csak politika, hanem mindig irodalom is; irodalmi beszédei viszont sohasem csak irodalom, hanem mindig nemzeti politika is. Mintha a nagy múltból hangzanának hozzánk. De olyan erős hit szól bennük nemzetünk kultureréjéről és hivatásáról, hogy ez a hit bennünket is meghódítja, a jövő szavát szeretjük hallani bennük.

Beöthy Zsolt.

KÉPVISELŐHÁZI BESZÉDEK.

(Az Országgyűlési Napló szövege szerint.)

I.

A középiskolai törvényjavaslat.

A középiskolai törvényjavaslat képviselőházi tárgyalásakor 1883. évi március hó 8-án tartott beszéd.

A középiskolákról és azok tanárainak képzéséről« szóló 1883. évi XXX. törvenyzikk megalkotását hosszas tárgyalások előzték meg, nemcsak az országgyűlésen, hanem a közélet különböző fórumain is.

Eötvös József báró vallás- és közoktatásügyi miniszter 1870 április hó 7-én négy törvényjavaslatot nyújtott be a képviselőházhoz, melyek egyike a középiskolákról szólt. E javaslatot a Ház a közoktatási bizottsághoz utasította, hol annak tárgyalása közmegegyezéssel öszre halasztatott, mikor azonban a miniszter közbejött betegsége — mely a tél folyamán halálával végződött, — a tárgyalást megakadályozta.

A kérdés egy darabig szünetelt, mígnem az 1872 őszén kultuszminiszterré kinevezett *Trefort* Ágoston fölvette az elejtett fonalat s hosszas enquete-ezés után 1873 június 28-án új javaslatot nyújtott be. E javaslat a közoktatási bizottság részletes és alapos tárgyalásai után, 1874 február 9-én került a bizottság jelentésével a Ház asztalára, mikor is az osztályokhoz utasítván, a központi bizottság jelentése azon évi május 17-én terjesztetett a Ház elé. E jelen-

tés, — a pénzügyi nehézségekre tekintettel, — nem került napirendre.

Az 1875/8-iki országgyűlés elején felekezeti jellegű agitáció indult meg a javaslat ellen, Trefort azonban ennek daczára 1875 november 29-én újra beadta a törvényjavaslatot, azt a közoktatási bizottság ismét tárgyalta, de az akkor minden figyelmei lekötő kiegészítési kérdésekre tekintettel, — nem tett róla jelentést a Háznak.

Trefort, — időközben újból alaposan megvitatván a kérdést, — 1880 márczius 20-án részletes törvényjavaslatot terjesztett be a *gymnasiumokról s reáliskolákról*, melyre vonatkozólag a közoktatási bizottság május 7-én beadván jelentését, a javaslat május 11-én napirendre került, de *Madarász József* képviselő indítványára ismét levétetett a napirendről.

Trefort a törvényjavaslatot 1881 október 6-án megint benyújtotta. A közoktatási bizottság akkor — a miniszter kezdeményezésére — enquête-ra hívta a felekezeti hatóságok képviselőit s néhány tanügyi szakembert, kik nézeteiknek és óhajaiknak kifejezést is adtak; de mikor aztán maga a közoktatási bizottság kezdte a javaslatot tárgyalni, az — a tanulmányi alap jellegének kérdésén, (hogy t. i. katolikusnak vagy államinak tekintendő-e az) — hajótörést szenvedett, s a közoktatási bizottság nem fogadta el azt a részletes tárgyalás alapjául.

Így a törvényjavaslat a következő ülészakban, 1882 október 12-én, újból a bizottsághoz utasított, mely azt letárgyalván, a javaslat — *%A gymnasiumi és reáliskolai oktatásról* czímen — új szövegében 1883. évi márczius hó 5-én a képviselőház napirendjére került.

A vitát *Szathmáry György* előadói beszéde ve-

zette be; utána *Trefort* miniszter ismertette a javaslat előzményeit, történetét, intentióit, majd — a törvényjavaslat mellett — *György* Endre, *Kovács* Albert, *Latinovics* Gábor, *Zsilinszky* Mihály, *Rakovszky* István, *Mészáros* Nándor, *Tisza* Kálmán miniszterelnök és *Bende* Imre, — ellene pedig - *Madarász* József, *Herman* Ottó (mint a függetlenségi párt hivatalos szónoka, a közoktatási bizottságbeli kisebbség különvéleményének védelmezője), *Gull* József (a ki a maga és elvbarátai, a szász nemzetiségi képviselők nevében határozati javaslatot is nyújtott be), *Wolff* Károly, *Thaly* Kálmán, *Lükő* Géza, *Mocsáry* Lajos és *Helfy* Ignác szóltak. *Helfy* után következett *Berzeviczy*, a ki már a javaslat bizottsági tárgyalásaiban is részt vett. Beszéde így szólt:

Tisztelt képviselőház!

(*Halljuk.*) Én úgy vagyok meggyőződve, hogy a magyar törvényhozást évek óta nem foglalkoztatta oly fontos és oly nagy horderejű javaslat, mint a most előttünk fekvő. Hogyha semmi egyebet nem lehetne fölhozni a jelenlegi kormányzat és a szabad-
elvűpárt védelmére az ellenzék részéről gyakran hallott megtámadásokkal szemben, mint azt, hogy ezt az immár majdnem másfél évtized óta vajúdó kérdést, a melynek balvégzete eddig minden kormány jóakaratanál erősebbnek bizonyult, valahára megoldás elé juttatta és megoldás elé juttatta oly auspiciumok közt, a melyek a cél elérését, tudniillik egy kulturális és politikai érdekeinket biztosító organikus törvény létrejöttét alaposan remélni engedik, ez az egy tény megczáfolja, megdönti azokat a gyakran hallott vádakot, mintha a jelenlegi többségben sem

képesség, sem akarat, sem bátorság nem volna a nagyobb alkotásokra. (*Helyeslés jobbfelől.*) És midőn ezt elmondtam, és pedig elmondtam azért, mert azt hiszem, elégszer hallgattunk az igazágtalan vádakkal szemben, hogy néha-néha védelmünkre is szót emeljünk, már egyúttal végeztem azzal, a mit e javaslattal szemben, különösen mint a szabadelvűpárt tagja érzek és gondolok.

A mit ezenkívül még mondandó vagyok, azt legkevésbé sem sugallja pártállásom. Nem mintha a szabadelvűpárt alapelveiről megfeledekzném, vagy azokat mellőznöm kellene, midőn e törvényjavaslatot elfogadom. Ellenkezőleg, kifejezését látom abban pártunk elveinek is. De nem vagyok képes ezt a kérdést pártszempontból tekinteni, mert azt hiszem, hogy sokban, a mit mondandó leszek, egyetértenek velem oly képviselőtársaim is, a kikkel egy párthoz nem tartozom és meggyőződésem az, hogy ha létezik kérdés, a melylyel szemben a politikai pártok közötti válaszfalnak le kell hullaniok: úgy ez az. (*Élénk helyeslés.*)

A törvényalkotás szükségességére nézve nézeteltérés nincs; azt elismeri maga a kisebbségi különvélemény. A hozandó törvény didaktikai, tanügyi része semmiesetre sem függhet össze egy párt politikai alapelveivel. Tanügyi szempontból lehet azt helyeselni vagy rosszalni, tekintet nélkül arra, hogy valaki melyik párthoz tartozik. A törvényjavaslat politikai végcéljára nézve, mely nem egyéb, mint az állami tekintély, az állami biztonság megóvása, a főnálló jogok tiszteletben tartása és a szellemi szabadság teljes megőrzése mellett: e végcélra nézve, azt hiszem, mindnyájunknak egyet kell értenünk.

Hátra marad a felekezeti és nemzetiségi szempont, a melyek körül a legtöbb ellenvetés csoportosul; de Magyarország abban a szerencsés helyzetben van, hogy nálunk nem léteznek politikai párt, a melynek felekezet vagy nemzetiség szolgálna alapjául, (*Úgy van!*) és én abban látnám a legvégzetesebb tévedést, a melyet egy párt e javaslattal szemben elkövethetne, ha magát egyik vagy másik felekezet vagy nemzetiség nézőpontjával azonosítva, az első lépést tenné *meg* nemzetünk politikai egységének megbontására. (*Helyeslés.*)

Én a középiskolai törvényjavaslatot, úgy, a mint azt a Ház közoktatási bizottsága elénk terjesztette, szükségesnek, helyesnek, elfogadandónak tartom. E megítéléssel szemben kifogásokat, ellenvetéseket hallottam, a melyek a javaslatot részint a benne foglalt tanrendszer tekintetéből, részint a benne foglalt administrationális szervezet okából, részint végül felekezeti jogok, főnálló törvények, továbbá a nemzetiségeknek szintén törvénybe iktatott jogai és culturális érdekei tekintetéből támadják meg.

Mielőtt ezekre az ellenvetésekre észrevételeimet egyenkint megtenném, mindenekelőtt mellőzve a javaslat keletkezésének történetét, a melyet már többször hallottunk fejtegetni, csupán a most előttünk fekvő legújabb javaslatnak a bizottságban történt tárgyalására nézve kell egy előzetes észrevételt tennem, szemben azokkal, a mik már a javaslatnak napirendre tűzése alkalmával fölmerültek és a miket tegnapelőtt Gull képviselő úr említett. (*Halljuk.*)

Az mondatott ugyanis, hogy a közoktatásügyi bizottság és a miniszter úr mellőzték a javaslatot, a

melyet a kormány hivatalosan beterjesztett és o helyett egy kiküldött albizottság által szerkesztett új javaslat szolgált a bizottság tárgyalásának alapjául, még pedig, a mit szintén sérelemképen hoztak föl, minden általános vita mellőzésével, azonnal megkezdetvén annak részletes tárgyalása. Tisztelt Ház! Azt hiszem, a Ház minden egyes bizottságának joga van a hozzáutasított törvényjavaslatokon belátása szerinti módosításokat eszközölni. Ezt kétségbe senki sem vonhatja. A mindennapi gyakorlat, tapasztalat bizonyítja, hogy ily módosítások gyakran nagyon lényegesek és épen ez esetben, midőn tudjuk, hogy a közoktatásügyi bizottság a múlt évben szakértőket és az egyházak képviselőit hallgatta meg, miután a bizottságban kölcsönös capacitatióknak van helye, én éppen nem tartom csodálatosnak, ha jelentékeny módosításokat tettek a javaslaton. E módosítások indokolva vannak. Hogy miképpen eszközölte e módosításokat a bizottság, vájjon közreműködött-e ebben egy albizottság vagy nem, az egészen a bizottságnak a belügye, a melyre nézve a házszabályok által a legkevésbé sincs korlátozva.

A mi pedig az általános vita mellőzését illeti, ez azért történt, mert a javaslatnak elvi momentumait már a múlt ülészek alatt kellőképpen megvitatták; a bizottságban a legkülönbözőbb nézetek voltak képviselve és ha e különböző nézetek képviselői mind belenyugodtak abba, hogy általános vita ne tartassék, valóban nem volt ok arra, hogy ez itt sérelemképpen hozassék föl.

A jelenlegi vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak pedig annál kevésbé lehetett szándéka a bizottság tanácskozási jogkörét csorbítani, vagy működését helytelen mederbe terelni, mert hiszen a

jelenlegi miniszter úr volt az, a ki képviselő korában indítványozta, hogy a Ház közoktatási szakbizottságot alakítson, ezen indítvány folytán alakított e bizottság, a milyen az előtt nem volt s a közoktatási kérdéseket csakis az osztályok készítették elő.

Ezeket akartam Gull képviselő úrnak a bizottság eljárására mondott kritikájára nézve, mint a bizottság egyik szerény tagja elmondani.

A mi már most az egyes ellenvetéseket, még pedig először a didaktikai szempontból fölhúzottakat illeti, miután azokra nézve a különvélemény álláspontjával szemben, úgy a tisztelt miniszter úr, mint a tisztelt előadó úr tüzetesen nyilatkoztak, nekem csak néhány rövid megjegyzést kell tennem.

Igaz ugyan, hogy azóta változott a helyzet annyiban, a mennyiben a különvéleményben csak jelzett egységes középiskolai rendszert Herman Ottó képviselő úr itt beszédében bővebben kifejtette, de ez a dolog lényegén — nézetem szerint — mitsem változtat. Mert azok az érvek, a melyeken a kettős középiskolai rendszer nyugszik, fönnallanak mindennemű egységes középiskolai rendszerrel szemben is; és én azt hiszem, hogy ha valaki már előre helytelenítette a különvéleményben erre vonatkozólag mondottakat, Herman Ottó tisztelt képviselő úr beszéde után egy okkal többet láthatott annak helytelenítésére; mert Herman Ottó képviselő úr rövid körvonalakban föllállított rendszere, már úgyis, a mint ezt egyszeri beszédben kifejtteni lehetett, igen nagy hibákban szenved.

Első hibája az: hogy oly korban, mikor a gyermek képessége és hajlamai fölött nemcsak maga a gyermek nem, de annak vezetője, nevelője sem mondhat ítéletet, megkívánja a pályaválasztást. De to-

vábbá *azáltal*, hogy az egész tanfolyamban az elemi iskolától kezdve négy nyugpontot állít föl, a tanítást abba a kényszerhelyzetbe hozza, hogy mindig a kilépő növendékek ismereteinek betetőzésére kell gondot fordítania, a mi által a tanítás folytonossága, tervszerűsége szenved. Végül midőn a görög nyelvet a középiskolából egészen száműzi, a latint pedig csak facultative, nem mint kötelező tantárgyat veszi föl, a mi a mai viszonyok és a mai fölfogások mellett egyértelmű eme nyelvnek száműzésével is, ezáltal e rendszer teljesen szakít a humanistikus képzéssel és merőben a reális alapra fekteti a tanítást.

Már pedig ilyen tanrendszerrel, megengedem, hogy sokat lehet egyes esetekben elérni, de azt a célt, melyet Herman Ottó képviselő úr is fölállított, tudniillik Magyarországon, — hol az ifjúság többségének határozottan a humanistikus képzés iránt van nagyobb hajlama és fogékonysága — egészséges és természetes közoktatási állapotokat fejleszteni és még hozzá ifjaink jellemét is képezni, erkölcsi valóját megneemesíteni, ezen az úton nem lehet. (*Úgy van! a jobboldalon.*)

Egyébiránt bármiképen gondolkozunk is e tervezet egyes momentumai felől, e tervezet annyira radikális, új, bizonytalan körvonalokban mozgó, hogy azt egy beszédben érdekesen kifejteni, föltötte vitatkozni lehetséges, de a felelősség tudatában egy ily rendszert a gyakorlatba bevinni, megvalósítani lehetetlen. (*Helyeslés a jobboldalon.*) E szerint abban, hogy Herman Ottó képviselő úr is csak oly rendszer körvonalait adta, mely meg nem valósítható, újabb bizonyítékát látjuk annak, hogy a kettős középiskola rendszerével ez idő szerint szakítani nem lehet.

Bajokat a közoktatás terén elismerek magam

is, részint a didaktikai, részint az adminisztratív téren, és éppen ezért kívánom, hogy e törvényjavaslat minél előbb törvénynyé legyen s e bajokat mindkét irányban orvosolja. Egyik baj a túlterhelés, melyre nézve azonban igen gyakran túlzott panaszokat hallunk. De ennek okai nem a tanrendszerben rejlenek; ha különben abban rejlenének, az unificatio által még jobban elmérgesednének és akkor éppen nem lehetne segíteni rajta. (*Úgy van.*)

A jelen tanrendszer keretében lehet a bajon segíteni, azonban nem úgy, mint a különvélemény kívánja, hogy még jobban le kell szállítani a tanárok minimális számát, mert — a különvélemény szerint — ha a tanárnak ideje van, akkor tüzetesen foglalkozik tantárgyával és az ifjakat vele túlterheli, — a mi végeredményben oda vezetne, hogy arra, miszerint a túlterheltség megszűnjék, az szükséges, hogy a tanár mentől hanyagabban teljesítse kötelességét, (*Úgy van! a jobboldalon.*) hanem az orvoslás a tanár egyéniségében, a tanár által alkalmazott módszerben, a helyes mértékben és helyes igazgatásban található föl. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Mindezeneken pedig másképpen, mint megfelelő tanárképzés által segíteni nem lehet. (*Úgy van! a jobboldalon.*) Ezért tehát megbízható és szigorú tanárképzés és képzés is kívánatos, olyan, minőt a javaslat contemporary, s minőt én szívesen fogadok el.

A második baj az, hogy középiskoláink között a tanárok minősége, az iskolák felszerelése, az azok által követett eljárás s különösen azok szigora tekintetében aránytalan különbségek vannak, és hogy vannak középiskoláink, melyek a kívánatos színvonalnak mélyen alatta állanak. Én egészen helytelen sentimentalismusnak tartom azt, midőn az mon-

«aatik, hogy nem szabad így általánosságban a középiskolai oktatásról helytelenítőleg szólni, hanem egyeseket kell megnevezni, és a visszaéléseket bebizonyítani. Bocsánatot kérek, nekünk törvényhozóknak nem lehet föladatunk elhibázott gyöngédségből eltakarni, eltitkolni a hibákat és bajokat, hanem rá kell mutatnunk azokra és orvosolnunk kell azokat. Tessék kimenni az életbe, ott meggyőződhetnek az oktatás hiányos eredményeiről.

Ha pedig méltányosak akarunk lenni, legyünk igazán méltányosak a kötelességeiket becsületesen teljesítő intézetek és tanárok iránt és vessünk véget annak, hogy egyesek hibái miatt mindig az egész középiskolai oktatás eredményét el kelljen ítélni. *(Élénk helyeslés.)*

Nekem volt közvetlen alkalmam betekinteni a felekezeti iskolák beléletébe és meggyőződést szereztem magamnak, hogy vannak ezen a téren is jeles intézetek és jeles tanerők. Én azt hiszem, hogy ezek érdekében kívánatos megszüntetése annak, hogy egyes intézetek hiányos képzése által a szellemi proletariátus szaporíttassék. Mert ha az ifjak kikerülnek az életbe, ott senki sem kérdezi: honnan jött ez, honnan jött amaz; hanem ha látjuk, hogy sok ifjú nem hozott magával egyebet a középiskolából, mint egy pecsétes igénylevelet a művelt ember nevére, melynek azonban megfelelni nem tud s csak vánszorogva halad tovább pályáján, mely őt fokról-fokra inkább hozza összeütközésbe a társadalom követelményeivel, míg végre az ilyen emberek elkeserednek, elzülленek, s szaporítják azoknak az elemeknek számát, melyek saját bajukért, nem-boldogulhatásukért minduntalan az államot és a társadalmat teszik felelőssé, *(Úgy van! a jobboldalon.)*

ha ezt látjuk, akkor kikelünk az egész középiskolai képzés ellen.

Ezen csak egy módon, csak egy eszközzel lehet segíteni: szigorú ellenőrző rendszabályok által, olyanok által, milyeneket a javaslat foglal magában, és eme szigorú rendszabályoknak mindenekelőtt az érettségi vizsgálat körül kell culminálniok, miután ez a próbaköve az egész középiskolai oktatásnak. Csak ezáltal lehet elérni, hogy minden középiskola a tanczél által kijelölt szellemi színvonalra emelkedjék, s a mennyiben erre nem képes, enyészszék el. *(Helyeslés jobb felől.)*

Az érettségi vizsgálat szorosan összefügg a tanárképesítés kérdésével és ezért helyesen teszi a javaslat, hogy a súlyt e kettőre fekteti. A tanár hiányos képzettsége mindig a vizsgálatokon, s leginkább az érettségi vizsgálatoknál boszúlja meg magát. Mert az a tanár, a ki érzi, hogy részben az ő nem kellő képességének következménye az, hogy a növendék ismeretei hiányosak, lelkiismeretfurdalást érez, nem akarja az ifjút az ő saját hibája miatt büntetni, hanem hibáját jóváteendő, rosszul alkalmazott könyörületességből keresztül bocsátja a vizsgálaton, s át bocsát az életbe egy olyan ifjút, ki a követelményeknek nem képes megfelelni. *(Helyeslés jobb felől.)* Az egyes tanároknak ilyen vétkes eljárása, kivált alantasabb színvonalú intézetekben, ritkán fogja correctivumát találni a tanári testület, az igazgató lejárásában. Itt nincs más mód a segítségre, mint légy, az állam tekintélyét képviselő, részrehajlatlan ember által ellenőriztetni az egész eljárást, hogy semminemű visszaélés elő ne fordulhasson. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Meggyőződésem szerint ez a rendszabálra és

sokkal kíméletesebb, enyhébb és elsősorban a felekezeti intézetek méltóságát sokkal inkább óvja meg, mint ha az állam megtenné azt, a mire kétségtelenül joga van és a mit, hogy megtegyen, a törvénynek egy betűjét sem kellene megváltoztatnia, ha tudniillik az érettségi vizsgálat helyett fölvételi vizsgálatot rendszeresítene a főiskolákon és államvizsgálatokat azokra a pályákra, a melyekre az érettségi képesít. (*Úgy van! jobb felől.*) Ezáltal azután valósággal gondnokság alá helyezné a középiskolákat. (*Úgy van! jobb felől.*)

Bizalmatlanságnak nevezik, sőt Helfy képviselő úr az egyes tanárookra nézve megalázónak mondja az államnak azt a jogát, hogy a középiskolai oktatást a maga főmomentumában ellenőrizze oly módon, mint az itt javasoltatik.

Tisztelt Ház t A civilisatióknak és az alkotmányos viszonyoknak criteriuma az, hogy minden nyilvános, minden, eredményében többekre, a társadalomra kiható functio szigorúan ellenőriztetik. A kormány eljárását ellenőrzi a parlament, a melynek a kormány felelős; a kormány viszont tartozik szigorúan ellenőrizni azokat, a kik magát az oktatást kezelik. S én megvallom, csodálkozom, miképen mondhatja Helfy képviselő úr, hogy a kormánynak e kötelességét törvénybe iktatni nem is szükséges, mikor a kormánnytól az e kötelessége teljesítésére szükséges eszközöket megvonja.

Az alkotmányos szellemben gyakorolt ellenőrzés hatása nem is az, hogy folytonosan hibák követtetnek el és büntetést büntetés ér, miáltal az ellenőrzés maga odiosussá válik, hanem az a következménye, hogy az illetők az ellenőrzés tudatában minden erejüket megfeszítve fognak igyekezni kötelességöket

teljesíteni, miáltal elkerülhető lesz sok oly hiba, a melyet az ellenőrzés tudata nélkül elkövettek volna. E tekintetben, azt hiszem, ritkán lesz rá szükség, hogy a kormány közegei az e javaslatban megadott jogok végső sanctióját érvényesítsék; az eredmény csak az lesz, hogy azok az intézetek, a melyek a szigorú ellenőrzést kiállani nem képesek, meg fognak szűnni, ellenben azok, a melyek ezt kiállani képesek, óvakodni fognak az ellenőrző rendszabályok következményeitől. *(Helyeslés jobb felől.)*

A mily helytelennek tartom azt a fölfogást, mely bizalmatlanságot lát a kormány ellenörködésében, éppen oly félszeg az a különvéleményben és kérvényekben kifejezett vélekedés, mely szerint kárhoztatandó a törvényjavaslatnak egyenlősítési irányzata, a melyet a középiskola terén érvényesíteni törekszik. Jöjjünk először is tisztába azzal, hogy mi értendő ez alatt az egyenlősítési irányzat alatt? Ha az, hogy a javaslat oda törekszik, hogy a középiskolák mind a kor és műveltség igényei által előírt színvonalra emeltessenek és közöttük e tekintetben aránytalan különbségek ne legyenek, hogy biztosítva legyen az, miszerint az állam által meghatározandó tanczél minden középiskolában eléressék: azt hiszem, ez teljesen jogosult. *(Helyeslés jobb felől.)*

És hogy ez az irányzat megvan a javaslatban, ez a törvényjavaslatnak legnagyobb dicséretére válik, mer hogy legyenek egyes intézetek, a melyeknek privilégiumuk van az általános oktatási színvonalon alól maradni: ezt nem enged meg az állam cultural is érdeke, *(Helyeslés jobb felől.)* és hogy ezek az intézetek nyilvánossági joguknál fogva egyes szakpályára vagy főbb iskolákra képesíthessenek, ezt nem engedheti meg az állam joga. *(Helyeslés*

jobbfelől.) E tekintetben tehát az egyenlősítési irányzat ellen kifogást emelni nem lehet. A mi pedig azt illeti, hogy az egyenlősítési irányzat helytelen, mert előli azt a szabad versenyt, mely a haladásnak és fejlődésnek egyedüli biztosítéka és főfeltétele, erre nézve meg kell jegyezmem, hogy mi nálunk az általános műveltség még nem emelkedett odáig, hogy a ki iskolát végezni akar, az egyúttal minél többet tanulni is óhajtana.

Ily viszonyok közt a korlátlan és ellenőrizetlen szabad verseny könnyen oda vezet, hogy létesülnek egyes intézetek, melyek anyagilag nyomorognak és mert nyomorognak, egyrészt megszűnik bennük a valódi szellemi élet, másrészt pedig nyomoruktól indítatva, magukhoz igyekeznek édesgetni a tanulókat azáltal, hogy enyhébb mértéket alkalmaznak, mint mások s ezáltal azután fejlődik csakugyan a verseny, de nem a jó, hanem a rossz irányban. (*Úgy van! jobbfelől.*)

Mielőtt áttérnék a felekezeti és nemzetiségi kifogásokra, legyen szabad még egy megjegyzést tennem az administratio kérdésére nézve. A különvélemény és az itt fölszólalt egyes képviselő urak perhorrescálják azt a rendőri szellemet, a mely a törvényjavaslaton, annak administratív részén végigvonul; azt a rendőri szellemet, mely — mint mondják — az egész társadalomban mindenütt gonoszt keres, gonoszt Ját, holott az államellenes tanok és üzelmek üldözése, nézete szerint, nem is ebbe a törvénybe, hanem külön rendőri törvénybe vagy szabályzatba tartozik, a különvélemény eme »szabadelvű« álláspontjáról e javaslat fölfogása: reactionárius doctrinal

Azt hiszem, nem nehéz fölismerni, hogy voltképpen melyik úton leskelődik a reactio. Elhiszem,

hogy nem vették célba, de azt hiszem, valami különös éleslátás nélkül föl lehet ismerni, hogy a mit a különvélemény e tekintetben kíván, az a legegyszerűbb úton ahhoz a titkos kémrendszerhez vezetne, a melylyel Thaly képviselő úr éppen a kormányt és ezt a javaslatot vádolja. (*Úgy van! a jobboldalon; ellenmondás a szélsőbalon.*)

Mert azt hiszem, vétkes könnyelműség, nem is Optimismus volna azt hinni, hogy minálunk az iskolában államellenes üzelmek egyáltalán elő nem fordulhatnak; ha pedig előfordulnak, a minthogy tényleg előfordultak, azokat össze kell tiporni. De hogyha egyfelől a különvélemény fölfogása szerint becsületbe és szabadságba vág, megkövetelni valakitől, a ki még nem bizonyult az állam ellenségének, hogy ő magát a nyílt, alkotmányos, mindenkit egyenlően érő ellenőrzés rendszabályainak alávesse, s miután másrészt azt az előzékenységet azoktól, az állam ellen iskoláikban agyarkodó uraktól — nem tudom, léteznek-e most is ilyenek, vagy nem? — nem várhatjuk, hogy ebbeli szándékukat be fogják jelenteni, s azt fogják mondani a kormánynak: jer ide, nézd meg, mi itt most államellenes üzelmekeket fogunk folytatni — (*Derűtség.*) miután ezt nem várhatjuk: nem maradna más hátra, mint titkos kémrendszer útján jönni nyomára annak, hol van conspiratio? s így tenni meg a följelentést, hogy annak alapján a kormány eljárhasson.

A mi pedig a külön rendőri törvény intézkedéseit illeti, már, megvallom, én az iskolai ügyeket iskolai törvénybe tartozóknak vélem, és nem kívánom, hogy az iskola beléletébe rendőri közegek avatkozzanak. Ezt Hegedűs László és Herman képviselő urak nevezhetik reactionárius doctrinának, én azt

hiszem, ez a doctrina az iskola kulturális föladata és etnikai jellege által van indokolva. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*)

A nemzetiségi sérelmek leginkább az erdélyi szászok szószóloínak kifogásaiban, ellenvetéseiben vannak kifejezve. Ezzel a kérdéssel is annyit foglalkoztak az előttem szólók, hogy nekem alig marad mondanivalóm. (*Halljuk!*) Én különösen csak arra akarom kérni itt velünk a képviselőházban ülő tisztelt szász képviselőtársaimat, (*Halljuk!*) hogyha ugyanazon napon, a midőn Wolf képviselő úr a magyar terrorismus nyomása alatt bátorságot vesz magának azt mondani, hogy a nemzetiségek itteni sanyarú állapotuk miatt kénytelenek a külföldről hívni szabadítót, ha úgy ő, mint Gull képviselő úr Örömmel és rokonszenvvel üdvözik azt, hogy a külföldön oly tekintélyes és kiváló férfiak az ő sérelmeiket figyelmükre méltatták és ha ugyanazon napon mi az »Augsburger Allgemeine Zeitung«-ban olvassuk Heinze legújabb cikkét, mely e javaslatnak a képviselőházban, a bizottságban történt tárgyalását közvetlen szemléleten alapuló, de mindenben tendenciosusan elferdített információk szerint írja le, s ennek alapján a legvakmerőbb rágalmakat szórja a magyar kormány és törvényhozás ellen, az egész magyar nemzetet műveletlennek, sőt egyenesen barbárnak nevezi, — ha mondom, egy napon eme két benyomásnak vagyunk kitéve: ne csodálkozzanak, ha valahányszor e kérdés fölmerül, azokért a sérelmekért, melyeket mi a német társadalom és sajtó egyes félrevezetett tényezőitől szenvedni kénytelenek vagyunk, mindig őket vádoljuk. (*Élénk helyeslés és tetszés.*)

Sokkal jellemzőbbnek tartom az említett cikket

semhogy annak legalább utolsó passzusát, mely egy igen merész fenyegetést tartalmaz, a tisztelt Ház előtt föl ne olvassam. (*Halljuk.*)

»Ich fürchte, es sind Sterbelieder, die wir von den fernen deutschen Inseln am Fuss der Karpathen her übertönen hören in das deutsche Vaterland. Die Fluthen steigen; bald werden sie die blühenden Gefilde begraben haben unter ihren Schlamm. (*Derültség.*) Dem deutschen Riesen Icrampft sich bei den Klagetönen das Herz und zuckt es in allen Gliedern. (*Derültség.*) Aber die Deutschen sind eben ein »langsam Volk«, und sie sind gewöhnt, bei Fremden selbst den Seh in eines Rechtes höher zu achten (*Derültség.*) als von Fremden ihre eigenen Rechte geachtet werden. Und doch, die Deutschen sind auch ein nachhaltig Volk, und die f uria t(desca, vor der einst die wälsche Welt zitterte, ist noch nicht ganz aus unserem Blut verschwunden. (*Oh!Oh!*) Dreimal Wehe dem Frevler, der sie wieder aufleben lässt und entfesselt! (*Derültség.*) Er wird dem Strafgerichte nicht entrinnen. Quem deus perdere vult, eum dementat. Der Deutsche aber, der jetzt noch wagt, seine Hand schützend über die Magyaren zu halten, versteht sein Volk nicht mehr«. (*Nagy derültség.*)

Tisztelt Ház! Még ha állíthatnák is szász képviselőtársaink, hogy ezeknek a cikkíró uraknak és a berlini értekező uraknak dühös haragja mi ellenünk nem szándékos informatio és izgatások által az ő részükről idéztetett elő, hanem előidézte azt egyszerűen az ő erdélyi német lapjuk, mely szintén a magyar terrorismus alatt állván, oly korlátlan sajtószabadságot élvez, (*Derültség.*) hogy nap-nap mellett a legvakmerőbb vádakát és szidalmakat szórhatja ellenünk és mint afféle világlap, a német tudományos

és politikai körök elsőrendű olvasmányát képezi, s melyet vörös írón nélkül is, mint leghitelesebb információt ismernek ott el: tagadásba nem vonhatják, hogy eme czikkek és nyilatkozatok iránt rokonszenvüket és azok megtörténte fölött itt örömeiket nyilvánították!

Már pedig én őszinte barátja vagyok a szabad szónak és elismerem teljes jogosultságát annak, hogy valaki idehaza a parlamentben vagy a sajtóban jelenlegi kormányzati, jelenlegi politikai irányunk fölött s annak nem bánom nemzetiségi részére nézve is a legszigorúbb kritikát gyakorolja és az ellen a legélesebben keljen ki, ha azt meggyőződése úgy hozza magával; ezt, mondom, concedálok, ezt jogosnak ismerem el; de ha valaki azt, hogy egyesek a mi nemzeti becsületünket a külföld előtt meghurcolják, bennünket, az egész magyar nemzetet, barbárnak neveznek, bennünket idegen állam beavatkozásával fenyegetnek és így önálló nemzeti létezésünk jogosultságát kétségbevonják; ha valaki magyar állampolgár létére az ilyen sértéseket örömmel és rokonszenvvel fogadja, az meggyőződésem szerint a haza iránt tartozó első legszentebb kötelességét lábbal tapossa. *(Kitörő, élénk helyeslés és tetszés.)*

Elismerem, hogy bizonyos értelemben létezik nálunk szász-kérdés *(Halljuk.)* létezik önök közt *(a szászokra mutatva)* és az összes többi magyar nemzet között egy függő, megoldásra váró kérdés. — De ez a kérdés nem abból áll, mintha csakugyan komolyan lehetne félni valami ebből támadható complicatiótól Magyar- és Németország között; mert hiszen ismeretes a német birodalmi kormányának, a német uralkodó és döntő köröknek az a loyaltitása, a melylyel például csak a múlt napokban,

mihelyt a berlini izgatás megtörtént, siettek sajtó útján azt lesújtani, úgy, a mint mi magunk nem tehattük volna jobban (*Általános élénk helyeslés és tetszés.*) és mert sokkal mélyebben gyökerezik a magyarok és németek közti érdekközösség, a magyaroknak a német nemzet geniusa iránti rokonszenve és barátsága sokkal őszintébb és valódibb, semhogy e téren valami komoly veszélytől félni lehetne.

A szász-kérdést nem is úgy értem, mintha talán az erdélyi szászoknak még valami privilégiumot kellene kapniok, vagy orvosolni való sérelmeik volnának, mert ilyenek valóban nincsenek; hanem értem a szász-kérdést úgy, miszerint elvárjuk és megköveteljük a jövőben az erdélyi szász testvérektől, hogy azokat a sérelmeket, melyeket mi az ő védelmük ürügye alatt szenvedünk, nyíltan repudiálják, nemcsak szóval, de tettel, az által, hogy készséggel megfelelnek ama minimális követeléseknek, melyeket a magyar állam irányukban fölállít, és a melyek elsősorban e javaslatban vannak kifejezve. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Tudom, hogy szász képviselőtársaim ellene nyilatkoztak e javaslatnak, de én még mindig hinni szeretem, hogy az erdélyi szász népet józansága, hazafisága, — melyben a legvégsőig nem akarunk kételkedni, — okulása és tapasztalása arra fogja indítani, hogy megtagadják képviselőiknek szavazatát és eme törvény intézkedéseit nem daczczal, hanem készséggel fogadják. Ha ez nem fog megtörténni, akkor ám ők lássák következményeit, mert akkor bizonynyal be fog következni az, a mit a kormányelnök úr sokkal élénkebb színben festett, semhogy ahhoz nekem még valamit hozzáadnom kellene. (*Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon.*)

Szólva a nemzetiségekről, érintenem keli egy kérdést, a mely nemzetiségi kifogás és egyúttal felekezeti sérelem gyanánt hozatik föl. Ez a tanárképesítésnek eme javaslatban ajánlott módja. Hogy jogot sért, hogy a főnnálló törvényekbe ütközik, az mondatik róla; egyéb érvet ellene fölhozni nem hallotunk; hogy a közoktatás érdekeit sértené, azt senki sem állíthatta.

Én figyelemmel olvastam az 1791. évi XXVI. törvényczikket, igen jól ismerem, magam is fontos alaptörvénynek tartom, de abban egy szót sem találok, a mely ellent mondana annak a tanár képesítésnek, a mely e javaslatban foglaltatik. Azt mondják., a gyakorlat értelmezte e törvényt, és eme javaslat a gyakorlatba ütközik. Bocsánatot kérek, de ezzel a kényelmes érvvel egyáltalában minden javaslatot *meg* lehetne dönten. Mert eddig a tanárképesítés egyáltalán szabályozva nem volt. A gyakorlat az volt, hogy igen sok, minden képesítvény nélküli tanár alkalmaztatott; ha tehát a képesítést akárhogy nehezítjük törvény által, az a törvény mindenesetre a gyakorlatba fog ütközni. És nem az állam legfőbb culturális érdeke, nem a dolog természete hozza-e magával, hogy a tanárképesítés iránt törvény intézkedjék és hogy eme képesít vényben az állam tekintélye nyilatkozzék? Hát a mikor az állatorvos minősítvényét törvény írja elő, annak minősít vénye, a ki az ifjú nemzedéket életpályájára előkészíti, a jövő számára neveli, afféle res nulli s legyen, a melyre nézve szabad a vásár — minuendo licitatiót szabad folytatni?

Azt hiszem, ezt tovább föntartani nem lehet.
(*Helyeslés jobbfelől.*)

A protestáns autonómia érdekében beadott kér-

vényeken, a különvéleményen, az újabban benyújtott memorandumon és itt egyes szónokok részéről történt felszólalásokon oly hang vonul végig, hogy az ember alaposan hihetné, hogy itt nem kevesebbet tervezünk, mint az 1791. évi XXVI. törvénycikknek hatályon kívül helyezését. Pedig mindössze mi történik? Az, a mit ez a törvény egyenesen elrendel, t. i. a litteraria institutiót szabályozzuk és a suprema inspectio jogkörét körülírj k. Hát oly törvény hozassék, a mely egyszerűen ismétli, a mit az 1791. évi XXVI. törvény cikk kimondott? És vajjon képes-e az a törvény egymagában elegendő védelmet nyújtani? Hiszen annak alapján a legkülönbözőbb magyarázatok lehetségesek, (*Ellentmondás a szélsőbaloldalon.*) hiszen tudós protestáns férfiakat h ülünk e törvény értelmezése fölött vitatkozni. Én azt hiszem, épen magának a protestáns autonómiának van érdekében, hogy a kérdés mentől előbb tisztába hozassék és ne bízassék a törvény magyarázata úgyszólván az időszerinti kormány fölfogására. Hiszen ha a kormány valóban azt akarná, a mit egyesek tulajdonítanak neki, tudniillik meg akarná törni a felekezeti autonómiát, akkor azt ama törvény alapján sokkal könnyebben tehetné meg, mintha különösen a kormánynak felügyeleti jogköre oly praecise szabályoztatik, mint ezt a törvényjavaslat teszi, a mely biztosítja ugyan az állam felügyeletét és ellenőrzési jogát, de egyúttal körülhatárolja azt úgy, hogy ezeken a határokon túl menni nem lehet. (*Helyeslés.*) Olyan értelmezését a főfelügyeleti jognak, a minőt a különvéleményben is, de különösen a memorandumban találunk és a mely abban áll, hogy az állam főfelügyeleti joga e szerint tulajdonkép csak »főszemléleti jog« volna, hogy tudniillik jogában

állana az államnak statisztikai adatokat és jelentéseket kérni be, az iskolákat időnkint megtekinteni, esetleg észrevételeit megtenni, a melyek azonban hogy figyelembe vétetnek-e vagy nem, a felekezetek belátására bízandó, mondom, az ilyen felügyeleti jog természetesen e javaslatban nem is létezhetik. *(Úgy van! a jobboldalon.)* Az államra olyan jogokat ruházni, a melyeknek absolute semmi sanctiójuk nincs, egyértelmű volna azzal, hogy az államot nevétséges bábbá törpítsük. *(Élénk tetszés jobbfelől.)* És ha mi az a fölött való döntést, hogy az egyes iskolákban előfordult és az állam által constatait hiányok orvosoltassanak-e, s hogy vájjon az állam érdeke mindenütt megóvassék-e, a felekezeti hatóságokra bízunk, akkor, bocsánatot kérek, ez nem volna egyéb, mint az egyháznak az állam fölé rendelése. *(Zajos helyeslés jobbfelől.)*

Hát nem volt-e kénytelen már e törvényjavaslat keletkezése előtt az állam egy-két esetben, államellenes üzemek miatt, épen a felekezeti iskolákban interveniálni s ilyeneket be is csukatni? *(Úgy van! Úgy van /)* Hát végfolyamatban, végszükség esetén a javaslatban sincs egyéb tervezve! Adja isten, hogy ily esetek elő ne forduljanak soha, de ha egyszer előfordulnak, akkor a főfelügyeleti jognak olyan értelmezése után, a milyent itt hallottunk, nagyon szükséges az államnak eme természetes önvédelmi jogát törvénybe iktatni.

Midőn tehát én mély meggyőződéssel állítom, hogy a részemről is tiszteletben tartatni kívánt protestáns felekezeti autonómia a törvényjavaslat által semmi sérelmet nem szenved, és csodálkozásomat fejezem ki Helfy képviselő úr ama nyilatkozata fölött, hogy nem találkozik itt katolikus képviselő,

a ki védelmére kelne egy oly dolognak, melyet senki meg nem támad, (*Ellenmondások a szélsőbaloldalon. Halljuk!*) ama vád, hogy azért nyilatkozom úgy, mert katolikus létemre talán közönynyel viseltem a protestáns egyház jogai iránt, gondolom, nem érhet, mert hisz előttem már oly kiváló protestáns férfiak, mint György Endre, Kovács Albert és Zsilinszky képviselőtársaink, (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*) és maga a tisztelt miniszterelnök úr ugyanígy nyilatkoztak. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

És hogy ha ezzel szemben a túloldalon, különösen a függetlenségi párthoz tartozó több képviselőtársunk (*Halljuk!*) és ebben a kérdésben — már megbocsát Helfy képviselő úr — meglepő összhangzásban az erdélyi szász képviselőkkel (*Úgy van! jobbról.*) megkondítják a vészharangot és azt mondják, hogy itt a protestáns autonómia megsemmisítésére törnek, ha Mocsáry tisztelt képviselő úr azt mondja, hogy ez által hazai közjogunk egyik sarkköve mozdíttatik ki helyéből; ha a okát a jogokat, melyeket az állam magának e javaslatban vindicál, az autonómia nevében megtagadják; ha Thaly képviselő úr Caraffa kínzó eszközeire és vérpadj ra hivatkozik, (*Derültség a jobboldalon.*) hogy méltó képét tüntesse föl azoknak az üldözéseknek, melyeknek a protestánsok eme javaslat törvényerőre emelése után eléje néznek: mindezek után — ha ugyan ez az egész eljárás komolyan veendő — vallják be a tisztelt képviselő urak, hogy mindezt egészen az ósdiságig menő conservativismusból, sőt a visszafelé reformálás elhatározott szándékában teszik. (*Tetszés a jobboldalon. Mozgás a szélsőbaloldalon.*)

De egyre kérem a képviselő urakat, ne vindicálják maguknak a szabadelvűség nimbusát. (*Élénk*

*helyeslés a jobboldalon. Nagy nyugtalanság és zaj a szélső baloldalon. Fölkiáltások: Hisz önök a szabad-
elvűpárt! Halljuk!)* Annak a liberalizmusnak, tisztelt Ház, mely abban találta dicsőségét, — mert nem találhatta egyébben, — és abban mutatta ki erejét, hogy minden úton-módon az államhatalom gyengítésére törekedett, annak megvolt a maga jogosultsága akkor, mikor az államhatalom idegen volt, mely nem a nemzet akaratóból, de a nemzet akarata, törvény és népjog ellenére nehezedett az országra. *(Élénk helyeslés a jobboldalon. Mozgás a szélsőbaloldalon. Halljuk!)* De ennek a liberalizmusnak, ennek a régi tagadó politikának a napja lejárt. Megtette kötelességét, ne idézzék föl többé jelszavait, ne vegyék többé elő rozsdás fegyvereit. *(Helyeslés a jobboldalon. Fölkiáltások a szélsőbaloldalon: Nem mi idézzük föl!)*

Lükő Géza: A miniszter hozta elő a trombitát! (Derűltég a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk!)

Berzeviczy Albert: ... ne játszszák azoknak a szerepét, kikről Deák Ferencz oly gyönyörűen mondta, hogy midőn hátat fordítanak a fölkelő napnak, saját árnyékukat iszonyatos rémnek nézik. (Élénk tetszés és helyeslés a jobboldalon.)

Az önök politikájában ez a régi magyar liberalizmus nyilvánul, változhatatlanul, engesztelhetetlenül, nem látva, nem ismerve el, hogy körülötte a kor, a viszonyok tökéletesen megváltoztak, mint egy házsártos öreg, a ki szüntelenül haragszik a jelenre, fél a jövőtől és visszakiváncozik a múltba. *(Zajos tetszésnyilvánítások és helyeslés a jobboldalon; zaj a szélsőbalon.)*

Mi azonban a magyar liberalizmust egy örökéletű lénynek tekintjük, a mely meg tud ifjodni

minden nemzedékkel, átérti és átérzi annak minden eszméjét és vágyait, s bátran, bizalommal lát hozzá ők megvalósításához. (*Tetszés a jobboldalon.*)

Thaly Kálmán: Bizalommal Bécs iránt! (*Helyeslés a szélsőbalon. Nagy mozgás.*)

Berzeviczy Albert: A jelen kornak első és főszükséglete, ha mint nemzet é ni és haladni akarunk, Dgy annak a visszahódított magyar államnak eszléljét, a mely faj, vallás, nemzetiség szerint szertejázó népünkben egyedül képviseli egységünket, öszetartozásunkat, közös érdekünket, egyetértésünket bevigyük és meggyökeresztessük ott, hol az ifjú nemdék szívét és elméjét képzik: az iskolába. (*Zajos helyeslés a jobboldalon. Fölkiáltások a szélsőbaloldaldal. (A delegatiót!)* És ha Helfy tisztelt képviselő úr azt mondja, hogy miért hivatkozunk a magyar állam eszméjére, és azt állítja, hogy a magyar állameszme érvényesítése, úgy a mint mi kívánjuk, végfolyamatban az absolutismusra vezet: erre egyszerűen azt válaszolom, hogy ha egyszer az elveket így végletekig akarjuk vinni, akkor az, a mit a mi kívánságaink ellenében a tisztelt képviselő urak kivívni akarjuk, végfolyamatban meg az anarchiára vezet. (*Úgy van! a jobboldalon.*)

A ki ezen a téren, az iskola terén, a magyar államtól azokat a jogokat, azokat a követelményeket, amelyeket nemzeti jövőnk biztosítása és az állam megszilárdítása megkívánnak, elvonni akarja, az hiába hivatkozik ennek igazolására szerzett jogokra, autonómiájára, öseink politikájára. (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás a szélsőbaloldalon.*)

Hát azért, mert egykor egymás ellen hadat visel-fik felekezett és állam, már mindig hadi lábon marad-inak? (*Élénk tetszés jobbfelől.*) A mikor minduntalan

békekötésekre hivatkozunk, nem akarunk már egyszer igazán békét kötni az állammal? (*Zajos helyeslés a jobboldalon. Mozgás a szélsőbalon.*) Hát idegennek, ellenségnek akarjuk-e tekinteni saját államunkat, hogy még nevető is féltékenyen és bizalmatlanul vonulunk vissza? Hát törölni akarjuk az államczélok sorából a legnemesebbet, a cultur-feladatot? Alkotmányos viszonyok közt élünk és minduntalan alkotmányon kívüli állapotok számára alkossunk törvényeket? (*Tetszés.*)

Azt mondják, a reactio veszélye nem múlt el, ez ellen kell védekezni. De rosszul kezdik a védekezést. Nem mondom, hogy a mai helyzetnek nincsenek veszélyei; minden helyzetnek megvannak veszélyei, de azok ma nem ott keresendők, a hol a képviselő urak keresik. A történelem azt mutatja, hogy a míg a magyar nemzet egységes, összetartó volt, egyes részeit külső befolyásoknak megmételyezni nem sikerült, addig szabadságunkat sem tudta elvenni senki, de ha volt valahol separatistikus törekvés, mely akár nemzetiség címén vagy más címen a nemzet egységének megbontására törekedett, az volt mindig az Archimedesi pont, a melyen a reactio lábát megvetette. És most önök a reactio ellen védekezve biztos menhelyet akarnak adni a legveszélyesebb seperatistikus törekvéseknek, a nemzetiségi propagandának. (*Élénk tetszés a jobboldalon. Ellenmondások a szélsőbalon.*)

Senki sem akarja feledni vagy még csak kisebbíteni sem azokat az érdemeket, melyeket a hazai egyházak és ezek között — készséggel elismerem — különösen a protestáns egyház, alkotmányunk fenntartása, nemzetiségünk megőrzése és közművelődésünk emelése körül szerzett; ezeket a fényes érdeme-

ket a történelem mindenkor méltányolni fogja. *(Félbeszakítás a szélsőbaloldalon: Halljuk!)* De a legnagyobb érdekem sem oldoznak föl a haza iránt tartozó köteleesség teljesítése alól.

És ha most a kormány a felekezetek elébe lép, és azt mondja: ezek a korhadt válaszfalak, melyeket keserű viszály által támasztott féltékenység és egy hazafiatlan kormány orvtámadásaitól való félelem emeltek közénk, ma már fölöslegesek és erőtlenek, bontsátok le azokat, hogy ne gátolják a nemzeti szellem szabad áramlatát, egyesüljünk mindnyájan közös várunkba: az államba, a közös ellenség ellen, mely mindnyájunkat fenyeget, — bízva egymásban és támogatva egymást, könnyebben fogjuk leküzdeni az ellenséget, biztosabban fogjuk megalapítani a nemzet jövőjét: szabad-e visszautasítani e fölhívást azoknak, a kik nem akarják a haza ellenségeinek győzelmét előmozdítani? *(Tetszés a jobboldalon.)*

És végül még egyet. *(Halljuk!)* Ha most, a mikor az absolut korszak szomorú idejének emlékezete mindinkább elhomályosul és egy új nemzedék növekedik föl, *(Nyugtalanság a baloldalon.)* mely ama korszakot csak az apák elbeszéléseiből ismeri, egy politikai párt azért, hogy ebben elvei és célzatai igazolását találja, szüntelenül vonatkozásokat és hasonlatosságokat keres a jelenkor és ama sötét időszak között: ezt mint politikai agitationális eszközt meg tudom magyarázni, *(Tetszés a jobboldalon.)* de ne vigyék ezt az összehasonlítást odáig, hogy párhuzamot vonnak eme törvényjavaslat és a Thun-féle rendeletek és a patens közt, *(Mozgás a szélsőbalon.)* mert a midőn ezt teszik, egyet elfelednek.

Feledik azt, hogy mikor a protestánsok a patens ellen tiltakoztak, a tiltakozók mögött ott állott az

egész magyar protestanizmus, sőt az egész magyar nemzet. Ott állottak az első sorban olyanok, a kiket most nem látunk a önök sorai között. De nem voltak azoknak szövetségeseik a Királyföldön és Berlinben, a szász ultrák és a német Schulverein köreiben. *(Élénk tetszésnyilatkozatok a jobboldalon. Nyugtalan-ság a szélsőbalon.)* Ma ezek a hívatlan, ezek a kelleetlen szövetségeseik meghozták önöknek a danaok aján-dékát; mert a mely perczben mi le is tennők a fegy-vert, a nemzet szemében ez a szövetség verné meg önöket. *(Élénk éljenzés a jobboldalon.)*

Elfogadom a törvényjavaslatot. *(Hosszantartó, zajos éljenzés és taps a jobboldalon. Szónokot minden oldalról üdvözlük.)*

II.

Az egyházpolitikai reformok eszméjének fejlődése.

A magyar parlament tevékenységét s mondhatni egész közéletünk figyelmét a 90-es évek első felében, esztendőkön át, úgyszólván az egyházpolitika foglalta le. Az ehhez fűződő eszmék s elvek hosszú küzdelmének kezdőpontja a *Csáky* Albin gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter által 1890. február 20-ikán kiadott s rövid időn oly híressé vált, úgynevezett elkeresztelési rendelet volt, melylyel a lelkészek — az 1868. évi LIII. törvényczikk inteniójának megfelelően — köteleztettek, hogy az általuk megkeresztelt más vallású gyermekek anyakönyvi kivonatát 8 nap alatt küldjék át a gyermek illetékes lelkészéhez.

A katolikus papság köréből heves mozgalom indult meg e rendelet ellen, s a felekezeti harc csakhamar világi térre is átcsapott s mind magasabbra vívó szenvedelmeit Csáky azzal igyekezett lecsillapítani, hogy a vegyes házasságból származott gyermekekre nézve kilátásba helyezte az állami anyakönyvvezetést. A Ház ezt — a *Szivák* Imre által benyújtott határozati javaslat elfogadásával — helyeselte; a fölizgatott szenvedélyek azonban nem nyugodtak el, sőt mind nagyobb és nagyobb mérvet kezdett ölteni a felekezeti háborúság. Csáky ekkor, vaskövetkezetességgel, a radikális megoldás eszközeihez nyúlt,

s a kormány 1892-ben hozzáfogott az egyházpolitikai törvényjavaslatok kidolgozásához. A mind jobban előtérbe nyomuló nehézségek 1892. őszén a Szápáry-kormány bukására vezettek, de az új Wekerle-kormány, — melyben Csáky megtartotta a cultusminiszteri tárczát, s államtitkáruul továbbra is oldala mellett maradt hű munkatársa, *Berzeviczy* Albert, — a megindított egyházpolitikai reformokat programja sarkalatos pontjául jelentette ki. Az idevágó törvényjavaslatok 1894 elején a Ház elé is kerültek, s óriás érdeklődés és szenvedélyeskedések közt megkezdődött azoknak parlamenti tárgyalása. A kötelező polgári házasságról szóló, s a képviselőház nagy többsége által elfogadott javaslatot a főrendiház visszautasítván, a Wekerle-kormány 1894 júniusában lemondott: az új cabinet élére ismét Wekerlét állította ugyan a korona, Csáky azonban végleg letette tárczáját, s vele távozott *Berzeviczy* is. A második Wekerle-kormány — nagy erőfeszítések után — az év végéig diadalra juttatta az egyházpolitikai törvényjavaslatok nagy részét, s csak a vallás szabad gyakorlatáról és a zsidók receptiójáról szóló két javaslat törvényerőre emelkedése esett az 1895 elején kormányra lépett Bánffy-cabinet idejébe.

Az egyházpolitikai harcokból természetesen jelentékeny rész jutott *Berzeviczy*nek is. Egyházpolitikai tárgyú beszédeiből itt azt közöljük, melyet 1893 márczius 14-én mondott el.

Tisztelt Ház!

(*Halljuk! Halljuk!*) Mindenekelőtt ki kell jelentenem, hogy ha a tisztelt ellenzék részéről fölszólt képviselő urak mind abban a szellemben nyilat-

kozlak volna, mint a melyben a közvetlen előttem szólott Kallmann János és Helfy Ignácztisztelt képviselőtársaim ma beszéltek, akkor nagy részét annak, a mit elmondandó vagyok, nem kellene elmondanom. De azt hiszem, daczára e beszédeknek, melyek tartalmával, ha nem is mindenben, de legnagyobb részben egyetértek, még élénk benyomása alatt állunk a múlt napokban hallott beszédeknek, melyeknek egyes részeivel foglalkozni szándékozom. *(Halljuk! Halljuk!)*

Azoknak a szónokoknak a véleményével, a kik sajnálattal emlékeztek meg arról, hogy nekünk ma itt egyházpolitikai kérdések fölött kell elkeseredetvitát folytatnunk, annyiban én is egyetértek, a meny nyiben magam is örvendetesebbnek tartanám, ha úgy a Házban való tanácskozásainkkal, mint e Házon kívül való működésünkkel a nemzet szellemi kultúrájának nagy művét mozdíthatnók lépésről-lépésre előbbre és ha e nagy műnek munkálásában az állam és az egyház barátságosan kezet foghatnának a helyett, hogy más kérdések miatt összetűzzenek és ha nem is mint harczoló, de legalább mint bizalmat - iankodó és neheztelő felek álljanak egymással szemközt.

Én is érzem e helyzet súlyát és érzem azokat a hátrányokat, melyek ebből, legalább pillanatnyilag, kulturális viszonyainkra hárulnak. De azt a vádat, hogy ezt a helyzetet a kormány a maga eljárása által önkényesen, könnyelműen, meggondolatlanul és szükségtelenül idézte volna elő, ezt a vádat igaznak el nem fogadhatom. *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)* Ezeket a reformterveket, melyekről most a vita foly, először is nem egyedül ez a kormány, nem is egyedül ez a többség hozta felszínre, és másodsor,

nézetem szerint ezeknek a reformoknak a tisztító tüzén közállapotainkat előbb-utóbb keresztül kell vezetni, (*Helyeslés jobbfelől*) mentől előbb, annál jobb; mentől később, annál rosszabb. [*Úgy van! Úgy van! jobbról.*]

Ezt a meggyőződésemmé vált nézetemet leszek bátor indokolni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Ha egy kormány bizonyos reform-tervet fölvesz programjába, e reformterv megvalósítására vállalkozik, annak megvalósításához a legkomolyabb kijelentéssel állását köti, akkor természetesen kötelessége ezt a tervet az annak objectiv helyessége, vagy helytelensége szempontjából gyakorolható legkíméletlenebb kritikának is alávetni, de annyit talán joggal megkívánhat, hogy szándékának komolyságát, [*Élénk helyeslés jobbfelől.*] azt, hogy e tervet nem szükségtelenül, nem ötletszerűleg, nem szélséyből, de szükségessége tudatában hozta fölszínre, semmi oldalról kétségbe ne vonják. [*Helyeslések a szélsőbalon.*]

Miután azonban éppen ez vonatott kétségbe a vitában fölszóltat képviselő urak nagy része által és miután azt állították, hogy a kormány ebben a dologban tisztán ösztönszerűleg, kicsinyes taktikai okokból, politikai intrikák által befolyásolva járt el, ezért és csakis ezért, nem mintha a kormányról és a többségről az ezen reformpolitikáért őket terhelő teljes felelősséget elhárítani akarnám, leszek bátor igazolni, hogy a kormánynak minden állásfoglalása e kérdésekben szükségszerű kifolyása volt annak az álláspontnak, a melyet a képviselőháznak az utóbbi időben nagy többsége elfoglalt és hogy alkotmányos életünk egész újabb idejében nincs talán egy reform-eszme, vagy terv sem, a mely annyira a parlamenta-

rismus szülöttjének volna nevezhető, mint éppen ez a reformprogramm. *(Helyeslés jobbfelől)*

Bocsánatot kérek, ha ennek a tételnek igazolására oly tényekre és adatokra leszek bátor hivatkozni, a melyek, mint a legközelebbi múltba tartozók, talán mindnyájunk, vagy legtöbbünk előtt ismeretesek; szükségesnek tartom ezt egyrészt azért, mert egyes fölszólalt szónok urak beszédei azt a benyomást teszik rám, mintha ők, megengedem, hogy sokat tanultak, de mindenesetre sokat felejtettek volna is, és mert e tények és adatok recapitulálása nézetem szerint, ha nem is a tisztelt Háznak, de a közvéleménynek tájékozása szempontjából szükséges.

Nem akarok messzebbre visszamenni, mint a gyakran említett 1873 június 28-iki képviselőházi ülésre, a melyben Deák Ferencz amaz emlékezetes beszédét elmondta. Ebben az ülésben Trefort Ágost, akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter azt indítványozta, hogy az egyház és állam közti függő kérdések rendezésének előkészítése céljából egy bizottság küldessék ki.

Ama kérdések gyanánt, a melyek rendezés alá kell, hogy vétessenek, megjelölte a miniszter indokoló beszédében és indítványában a következőket: a vallás szabad gyakorlatát és a vallásfelekezetek egyenjogúságát, a polgári házasságot, — és meg kell jegyezmem, hogy a miniszter indokolásában külön megemlítette a polgári anyakönyveket is, habár azok nézetem szerint a polgári házassággal magától értetődőleg együtt járnak, — továbbá a katolikus alapok és alapítványok szabályozását, a katolikus autonómia kérdését és végül a királyi piacet-jog gyakorlását.

Ezt az indítványt a képviselőház akkor Deák

Ferencz beszédének hatása alatt azzal a hozzáállással, hogy a kidolgozandó javaslatok ennek a beszédnek szellemében szerkesztendők, egyhangúlag elfogadta. (*Úgy van! jobbfelől.*)

Méltóztatnak emlékezni arra is, hogy Deák Ferencz beszédében határozottan a kötelező polgári házasság mellett foglalt állást és hogy ő maga úgy tüntette föl ezeket a megalkotandó törvényeket, mint fegyvereket az állam kezében az egyház részéről jöhető támadások ellen; és daczára ennek, Deák Ferencznek e fölszólalásában akkor senki provocatiót vagy megtorlást egy egyház irányában nem látott, mint provocatiót és megtorlást látott például Okolicsányi László tisztelt képviselő úr a mi egyházpolitikai programmunkban. [*Úgy van! Úgy van! jobbfelől.*)]

Hogy csak a legkimagaslóbb mozzanatokra szorítkozzam, hivatkozom arra, midőn 1880-ban Irányi Dániel boldogult képviselőtársunk javaslatára a képviselőház a polgári házasság és vallásszabadság kérdése fölött határozott. A tisztelt képviselő úr akkor, mint minden évben, indítványozta a vallásszabadság törvénybe iktatását és indítványozta a polgári házasságról szóló törvény megalkotását. A képviselőház az indítvány első részét, a vallásszabadságról szólót elvetette, a polgári házasságról szóló második részét elfogadta.

Erre a határozati javaslatra való hivatkozással terjesztette elő a kormány az 1883. évben javaslatát a keresztények és izraeliták közt kötendő, valamint a külföldön kötött polgári házasság tárgyában, a mely javaslat az Irányi határozati javaslatában csak egész általánosságban említett polgári házasság eszméjének minden esetre a legszűkebb mértékben

való alkalmazása volt. Ezt a javaslatot, mint méltóztatnak tudni, a képviselőház ismételten magáévá tette, a főrendiház azonban ismételten elutasította, minek folytán az a napirendről levétegett.

De a javaslat tárgyalásából kidomborodott a jövőre nézve két irányadó mozzanat. Az egyik az, hogy az 1883 november 24-én tartott ülésben magáévá tette a képviselőház az Irányi határozati javaslatát, a mely szerint az általános polgári házasság törvénybe iktatása iránt oly időben terjesztessék elő javaslat, hogy még az alatt az országgyűlés folyama alatt törvényerőre emelkedhessek.

Szalay Károly: És máig sem történt!

Berzeviczy Albert: És meg kell jegyeznem, hogy noha az 1881-84-ik országgyűlés akkor már vége felé közeledett, senkinek sem volt akkor aggálya a tekintetben, hogy a polgári házasságról határozni nem lehet, a míg arra nézve a választók meg nem kérdeztettek, mint azt közjogi elvvé emelte tegnap Ugrón Gábor tisztelt képviselő úr, (*Élénk helyeslés.*) a ki mindaddig, míg választóinktól erre nézve mandátumot nem nyertünk, a polgári házasságot tárgyaihatónak sem tartja.

A másik irányadó mozzanat, a mely ebben a vitában fölmerült, az volt, hogy úgy a határozatból, a mely elfogadtatott, mint az egész Ház és különösen az ellenzék magatartásából a kormány szükségkép azt a tanulságot merítette, hogy míg a polgári házasságot csak ilyen szűk körben megvalósító javaslat ez intézmény princípális ellenzői és támadói részéről körülbelül ugyanoly vehemens támadással találkozott, mint a milyenben részesült volna a tágabb körű is, addig ez a javaslat éppen szűk korlátai miatt az

intézmény barátai részéről csak lanyha támogatásban részesült. A miből, nézetem szerint, logikai szükségszerűséggel folyik az, hogy a polgári házasságot tágabb körben megvalósító javaslat a siker nagyobb esélyeivel hozható szőnyegre.

Az egyházpolitikai kérdések mérlegelésének további stádiuma az 1891-iki nagy vallási vita volt. Itt már előtérbe toltult egy oly kérdés is, mely addig külön csak ritkán volt említve, bár implicite benn foglaltatott a többiben: a polgári anyakönyvvezetés. E vitában Polónyi képviselő úr az anyakönyvvezetés államosítását határozati javaslatban kívánta és Ugrón képviselő úr az általános polgári anyakönyvvezetést mindnyájuk kívánságának jelentette ki. (*Derültség a jobboldalon.*) Utalok erre, mert Ugrón Gábor tisztelt képviselő úr, tegnapi beszédében azt mondta, hogy az állami anyakönyvvezetést nálunk senki sem kívánja. (*Élénk derültség jobbfelől*) Úgy látszik, hogy Ugrón Gábor tisztelt képviselő úr registereben a mindenki és a senki fogalmai nagyon közel állanak egymáshoz. (*Derültség a jobboldalon, Mozgás balfelől*)

Irányi határozati javaslatát a vallásszabadságról és a polgári házasság tárgyában eme vita alkalmával többek közt magáévá tette Nagy István képviselő úr is, (*Derültség a jobboldalon.*) a ki pedig minapi beszédében meglehetősen élesen szállott szembe ezzel az intézménnyel. (*Úgy van! jobbfelől.*)

A katolikus autonómia szükségességét ebben a vitában minden oldalról hangoztatták.

E vita alkalmával Grünwald Béla képviselő, a ki, fájdalom, már szintén nincs az élők sorában, jeles beszédet tartott, a melyben a polgári házasság szükségességét a nemzeti politika, a nemzeti érdekek szempontjából hangoztatta. (*Helyeslés jobbfelől*)

Erre azok kedvéért hivatkozom, a kik épen a nemzeti érdekek szempontjából nyilvánítottak aggályokat és kifogásokat a polgári házasság ellen.

A polgári házasság mellett nyilatkozott ebben a vitában Apponyi Albert gróf tisztelt képviselő úr is és az igazságügyminiszter úr kijelentette már akkor, hogy az állami házassági jog, az állami házassági judicatura és a polgári házasság ügyében a családjog keretében javaslatokat fog előterjeszteni.

A tavalyi cultus-vita ezeket a kérdéseket ismét közelebb vitte egy lépéssel megoldásuk felé. Ezúttal már egész határozottsággal domborodott ki a zsidók egyenjogúsításának kérdése is; úgyszólván az egész képviselőház állást foglalt ez eszme mellett, és akkor nem voltak senkinek olyan aggályai, mint a minöket tegnap Polónyi képviselő úr nyilvánított, hogy ez a felekezetek közti ellentéteket fokozhatná (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől.*) és nem illette a zsidóságot senki azzal az igaztalan váddal, a melylyel tegnap Polónyi Géza tisztelt képviselő úr illette, hogy tudniillik nem igyekszik magyarrá lenni. (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől*)

Irányi Dániel képviselőtársunknak a vallás szabad gyakorlására és a felekezetek egyenjogúsítására vonatkozó határozati javaslatát ez alkalommal már úgyszólván az egész Ház a kormány nyal egyetértőleg magáévá tette.

És itt legyen szabad arra kitérnem, hogy Győrffy Gyula tisztelt képviselőtársam, a ki sajnálom, hogy betegség miatt akadályozva van a megjelenésben, akkoriban a kormány ama terve ellenében, a mely szerint egyelőre csak a vegyes házasságból származó gyermekekre kívánja a polgári anyakönyveket behozni, az általános polgári anyakönyv behozatalát sürgette ezekkel a szavakkal: Ez a mi ideálunk, ez a

fejlődés, ezt kell megvalósítani! *(Úgy van! Úgy van jobbfelől. Mozgás és ellenmondások a szélsőbaloldalon.)* És ugyanő, tekintettel arra, hogy a kormány az egyházpolitikai reformokra vállalkozott, határozati javaslatát, mely a februári rendelet visszavonására vonatkozott, visszavonta.

Ezt szükségesnek tartottam megemlíteni azért, mert Győrffy Gyula tisztelt képviselőtársam minapi beszédében először is azt mondta, hogy a polgári anyakönyvek behozatalát nálunk senki sem kívánta, arra semmi szükség nincsen, és másodszor vádolta a kormányt, még pedig kemény szavakkal, hogy ezen egyházpolitikai programjának föllállításával culturharczot provocált.

Mínthogy a lefolyt vitában az egyházpolitikai reformok időszerűtlenségét is fölhozták indokul a reformjavaslatok ellen, hivatkoznom kell arra is, hogy gróf Apponyi Albert tisztelt képviselőtársam múlt évi május hó 24-én tartott és mindnyájunknak élő emlékezetében levő remek beszédjében, melyben nem részleges reformok általi pillanatnyi orvoslást, hanem általános reformok általi gyökeres orvoslást kívánt, eme kívánságának egyik indítékát éppen a fölmerült izgalmból merítette, és hogy Irányi Dániel és Helfy Ignác képviselő urak is ebben a vitában a jelen időpontot a reformok megindítására nagyon kedvezőnek és alkalmasnak nyilvánították. *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől. Mozgás a szélsőbaloldalon.)* Így érlelődtek meg, tisztelt Ház, ebben a képviselőházban egytől-egyig mindazok a reformjavaslatok, melyeket a kormány egyházpolitikai programjában kilátásba helyezett, *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől. Mozgás és nyugtalanság a szélsőbaloldalon.)* raidön a legközelebbi jövőre ígérte a polgári anya-

könyvek behozatala és a zsidók egyenjogúsítására vonatkozó törvényjavaslatok előterjesztését, továbbá kilátásba helyezte a vallás szabad gyakorlására vonatkozó törvényjavaslatot, az állami házassági jog, az állami házassági judikatura és a kötelező polgári házasság behozatalát és kilátásba helyezte a katolikus autonómia létrejöttének jóakarató előmozdítását is. *(Igaz! Úgy van! jobbról.)*

Még csak egy programpontra nézve tartozom a fejlődés processusát kimutatni, és ez az 1868. LIII. törvénycikk 12. §-ának megváltoztatása, a kötelező polgári házasság behozatalával egyidejűleg. *(Halljuk! Halljuk!)* Azt hiszem, tisztelt Ház, bátran hivatkozhatom arra, hogy erről az oldalról soha senki nem állította e törvényszakaszt úgy oda, mint egy megdönthetetlen axiómát, vagy mint egy megváltozhatatlan alaptörvényt, hanem mindig úgy fogtuk föl, mint egy modus vivendi-t, melynek czélszerűségében hihettünk addig, míg az események, a fejlemények az ellenkezőt be nem bizonyítják. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Midőn a kormány arra vállalkozott, hogy ezt a törvényszakaszt, a mely sok oldalról volt megtámadásoknak kitéve, főleg amaz egyház részéről, a mely .lyel szemben ellenséges indulattal vádolják most a kormányt, midőn, mondom, a kormány arra vállalkozott, hogy ezt a törvényszakaszt megváltoztassa, és megváltoztassa egyidejűleg oly garanciák életbe léptetésével, melyek éppen a vallásfelekezetek egyenjogúságát s mondhatnám egyensúlyát biztosítani lesznek hivatva: akkor, nézetem szerint, semmi egyebet nem tett a kormány, mint hogy ráhelyezkedett arra az álláspontra, melyet Apponyi Albert gróf

képviselő úr itt, úgyszólván mindnyájunk által köz-helyesléssel fogadott tavalyi májusi beszédében kifejtett. És ha most a kormánynak ebben az állás-foglalásában Polónyi Géza képviselő úr megfutamo-dást lát, s ha Madarász Imre képviselő úr azt mondja, hogy ő a szabadelvűség nevében követeli a szakasz fő ntartását: akkor bátor vagyok a tisztelt képviselő urat arra figyelmeztetni, hogy az ő felfogása lénye-geesen eltér boldogult nagyérdemű pártvezérének, Irányinak fölfogásától a szabadelvűségről, mert hiszen Irányi Dániel tudvalevőleg éveken át, éppen a liberalismus és lelkiismereti szabadság nevében követelte ama szakasz eltörlését. *(Igaz! Úgy van! jobbról.)*

Mivel tehát, azt hiszem, kimutattam, hogy a kormány egész egyházpolitikai programjában nincs egyetlen egy pont sem, mely e Házban megállapodás, vagy legalább a Ház nagy többsége részéről határo-zottan formulázott kívánság tárgya ne lett volna és hogy ezek a kívánságok leggyakrabban és legsürge-tőbben éppen arról a: oldalról *(az ellenzékre mutatva)* hangzottak föl, és hogy a kormánynak minden állás-foglalása ebben a kérdésben úgyszólván csak köve-tése volt annak az útmutatásnak, melyet ettől a Háztól nyert: mindezek után, vagyok bátor kér-dezni a tisztelt Házat, érheti-e a kormányt ebben a Házban joggal az a vád, hogy egyházpolitikai pro-gramját ötletszerűen, meggondolás, megfontolás, előkészítés nélkül, mindenféle mellékczielokért, várat-lanul, szükségtelenül és indokolatlanul dobta volna ki az izgalom üszkél az országba? *(Élénk tetszés jobbról.)*

És szemben azzal, a mit Horváth Gyula tisztelt képviselő úrtól hallottam, a ki nekünk megígérte s

szavának bizonyára állani is fog, hogy akkor, mikor ezek a kérdések a Ház elé kerülnek, elvei mellett helyt fog állani, de a ki ugyanebben a beszédében szemrehányást tett nekünk azért, hogy mi a túloldalról jövő objectiv higgadt, komoly javaslatokat mindig mereven elutasítjuk: kérdek minden elfogulatlanul gondolkozó embert, vajjon az a tapasztalás, a melyet az egyházpolitikai kérdésekben ebben a Házban tettünk, nagyon bátorító-e arra nézve, a mit Horváth Gyula tisztelt képviselőtársam tőlünk teljes joggal kíván, a mikor azt tapasztaljuk, hogy éppen azért, mert a legtöbb arról az oldalról (*a baloldalra mutat*) fölhangzó kívánságnak engedünk s az arról az oldalról fölhangzó nézeteket magunkévá teszszük, éppen ezért arról az oldalról — nem pártok részéről, mert pártok eddig nem foglaltak állást a programm ellen, hanem nagyszámú ellenzéki szónokok részéről — a legkeményebb szemrehányásokkal s vádakkal találkozunk? (*Igaz! Úgy van jobbról.*)

De hát van még egy másik vád. Azt mondják tudniillik, hogy hiszen annak, a mi a kormány egyházpolitikai programjában bennfoglaltatik, egyik-másik része jó is, helyes is, de miféle ingadozások útján jutott a kormány erre az álláspontra!

Erre először meg kell jegyezmem, hogy igen sajtószerű ellentmondást látok az ellenzék részéről felhangzott vádak tekintetében; az egyikük azt mondja, hogy ingadozás útján jutott a kormány ehhez az állásponthoz; a másik azt mondja, hogy a kormány ezt az álláspontját véletlenül, ötletszerűen, holmi mellékes célból ragadta meg; Helfy képviselő úr pedig azt mondja, hogy a kormány a szükség által belekényszerítette magát ebbe a programba. Azt hiszem, hogy e különböző vádak egyike sem alapos.

legalább egyik a másikkal homlokegyenest ellenkező. Azt tartom, hogy az, a min a kormány egyházpolitikai álláspontja keresztül ment, nem annyira az ingadozás, mint inkább fokozatos előrehaladás volt; előrehaladás éppen abban az irányban, a mely itt e Házban tüzetett ki. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

Az oly programok melyek a gyakorlati politika alapján nyugosznak, nem holmi elvont elméleteken, az olyan programok nem szoktak készen, teljesen vértetetten, Minerva módjára kipattanni a tervezők fejéből; azok magukon szokták viselni a politikai fejlemények nyomait. Azt azonban senki rólunk el nem mondhatja, hogy mi az egyházpolitikai programban foglalt eszmék bármelyikét, különösen az utolsó években, elvben visszautasítottuk volna. Igaz, hogy némelyek elfogadásától a kormány hosszabb ideig idegenkedett, de ebben a tekintetben a kormány magatartása csak találkozott az ellenzék több kiváló tagjának magatartásával, a kik éveken át elleneztek Irányi határozati javaslatát, míg két év előtt és tavaly már elfogadták azt. Arra, hogy egy kormány a parlamentben felhangzott kívánalmaknak csak lassan, fokozatosan tesz eleget, ¹ minden parlament történetében van példa, de az, hogy mikor a kormány egy bizonyos, pártkülönbség nélkül hangoztatott reformterv kivitelére vállalkozik, hogy akkor kivihetőségi, opportunitási szempontból éppen az ellenzék részéről történjenek felszólalások, merüljenek fel scrupulusok és hangoztassanak olyan kívánalmak, melyek az előbb hangoztatottakkal homlokegyenest ellenkeznek, az mindenesetre különös, ritka és sajtószzerű jelenség. Ez a sajtószzerű helyzet, a melybe ilyen módon néhány ellenzéki képviselő úr jutott, magyarázza

meg azokat a furcsa ellentmondásokat is, a melyek egyik-másik beszédben előfordulnak. így például egyes tisztelt képviselő urak az ellenzéknek kedélyes derűsége közt kijelentették, hogy hála Isten, nincsen az országban józan gondolkodású ember, a ki a kormánynak ezt az egész reformpolitikáját komolyan venné; nem hisz annak a megvalósításában senki sem ebben az országban. S ugyanazok a tisztelt képviselő urak valóságos rémképeket festettek arról az izgatottságról és elkeseredésről, a mely az országban e program és a kormány eljárása miatt támadt. Már azt hiszem, vagy van izgatottság, és akkor senki nem mondhatja, hogy a kormány tervét nem veszik komolyan, vagy tényleg nem veszik komolyan s akkor nem tudom elképzelni, miért volna izgatottság? Mert az emberek rendszerint nem szokták magukat felizgattatni olyan dolgok által, a melyeket nem vesznek komolyan. *(Tetszés a jobboldalon.)*

Azt is mondták egyes ellenzéki szónokok, hogy a kormánynak ez az egész egyházpolitikai állásfoglalása csak arravaló volt, hogy ezen a réven a hatalmat magához ragadja, de ugyanazok a képviselő urak egyúttal constatálhatni vélték, hogy a sikerre való minden kilátás nélkül állította fel ezt a programot a kormány. Méltóztattak hallani, hogy a kormány a reformprogramhoz állását kötötte hozzá. Vájjon lehet-e elképzelni oly kormányt, mely pusztá ambícióból, kedvtelésből, hatalomszomjból, mindjárt először oly célzt tűzne ki magának, melyről biztosan tudja, hogy vele megbukik? *(Élénk tetszés jobbfelől.)*

Sághy Gyula tisztelt képviselő úr igen szépen megintette az izgatókat, hogy ne izgassanak, mert rossz dolgot cselekszenek vele. De ugyanő ki jelen-

tette, hogy a míg az izgalom meg nem szűnik, a kedélyek le nem csillapodnak, az egyházpolitikai reformokhoz hozzáfogni nem lehet.

Azt hiszem, azoknak az izgatóknak, a kiket Sággy képviselő úr apostrophalt, mindenesetre lesz *elég* eszük, hogy a képviselő úr két mondása közül azt szívleljék meg jobban, a mely nekik előnyösebb. És ha maga a képviselő úr ígéri, hogy mindaddig ellenzi a reformokat, a míg izgalom lesz, akkor azok az izgatók gondoskodni fognak arról, hogy az izgalom meg ne szűnjék (*Élénk tetszés jobbfelől.*) és e tekintetben magukat a képviselő úr intelmei által legkevésbé sem fogják feszélyeztetni.

Sággy Gyula: Én a megszüntetés eszközeire is rámutattam!

Berzeviczy Albert: Majd arra is rátérek. A képviselő urak álláspontjának félszogsége kitűnt abból is, hogy egyesek, különösen Győrffy Gyula képviselő úr, heves philippikát intéztek a kötelező polgári házasság és csakis a kötelező polgári házasság ellen, a nélkül, hogy arra nézve is nyilvánították volna nézetüket, vajjon a polgári házasság más nemét hajlandók-e elfogadni? De e tekintetben vajmi kevés reményt hagy fenn az a körülmény, hogy azok az érvek, melyeket a tisztelt képviselő urak, kivált Győrffy képviselő úr, a kötelező polgári házasság ellen felhoztak, oly természetűek, hogy kivétel nélkül mindennemű polgári házasság ellen felhozhatók, és ennél fogva, ha consequensek akarnak lenni, mindennemű polgári házasságot kénytelenek lesznek ellenezni. (*Tetszés jobbfelől.*)

Egyedül Ugrón Gábor tisztelt képviselő úr jelentette ki, hogy ő a facultativ polgári házasságot igenis elfogadja. Kijelentette, hogy a polgári házasság

barátja, de, — valószínűleg tájékoztatásunk végett, — hozzátette, hogy ő a polgári házasságot jobban félti barátaitól, mint ellenségeitől. (*Élénk derűltség jobbfelől.*)

Azok a tisztelt szónokok, a kik e reform-programm megvalósítása előtt mindenekelőtt az izgalom lecsillapítását tűzik ki célul, a nyugalom helyreállításának eszközét is megjelölték a februári, úgynevezett elkeresztelési rendelet visszavonásában» Kivált Ugrón Gábor képviselő úr volt az, a ki egyenesen és csak e rendeletet állította oda az izgalom forrásául. Egészben eltekintve attól, hogy e rendelet visszavonását, kivált a képviselőház 1890-iki enun-tiatiója után nemcsak indokolatlannak, hanem a kormány részéről úgyszólván morális lehetetlenségnek tartom mindaddig, míg az a helyzet, a melyen az elkeresztelési rendelet alapult, fennáll, azt hiszem, hogy a rendelet visszavonása, a kedélyek lecsillapítása, az izgalom megszüntetése szempontjából is teljesen meddő és céltalan volna, a mit bátor leszek röviden kimutatni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Meggyőződésem, mondom, hogy a rendelet visszavonása a helyzeten egyáltalán semmit sem változtatna. Mert először is mindenki tudja, hogy e rendelet a legrövidebb idő alatt a polgári anyakönyvek behozatala folytán, mint tárgytalan, amúgy is hatályon kívül fog helyeztetni. És talán éppen ez okozza azt, hogy ma már az elkeresztelési rendeletről sokkal kevesebbet beszélnek; ma, tagadhatatlan, nem ez, hanem a polgári házasság kérdése dominálja a helyzetet. Erről mindenki meggyőződhetik, a ki a közvélemény, a közhangulat alakulását figyelemmel kíséri. (*Úgy van! jobb felől.*) Ezt elismerte tegnapi Polónyi képviselő úr is. És ha valaki mindmostanig

abban a hitben élt, hogy a nyugtalanságot a februári rendelet okozta és hogy a februári rendeletben rejlik tulajdonképpen az, a mi a katolikus vallás felfogását és dogmáját megtámadja: annak hitét a legutóbbi időben publicált az az emlékirat, a melyet az általam mélyen tisztelt katolikus episcopátus a kormányhoz intézett, teljesen leronthatta. (*Úgy van! jobbfelől.*) Mert mit mond az episcopátus e memorandumának mindjárt első fejezetében? (*Halljuk! Halljuk!*) Kimondja egészen világosan azt, hogy a katolikus vallás dogmája azt követeli, hogy a vegyes házasságból született összes gyermekek, hol tudniillik a házasfelek egyike katolikus, a katolikus vallást kell, hogy kövessék. Már pedig méltóztatnak tudni, hogy az 1868: LIII. t.-cz. 12. §-a ezzel homlok-egyenest ellenkezőt rendel, sőt nemcsak, hogy ellenkezőt rendel, de a katolikus vallás dogmájának megfelelő megállapodásokat, megegyezéseket semmieknek, érvényteleneknek jelenti ki. (*Úgy van! jobbfelől.*) Azt hiszem tehát, hogy ha itt a katolikus vallás dogmájának sérelméről lehet szó, akkor ez a sérelem egész súlyával benne van az 1868: LIII. t.-cz.-ben, (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) s nemcsak az elkeresztelési rendeletben, mely semmi egyéb nem volt, mint a törvény egyszerű alkalmazása. (*Úgy van! jobbfelől.*) Én tehát azt hiszem, hogy ha a februári rendelet ma visszavonatnék, a katolikus vallás dogmájának sérelme, legalább a katolikus episcopátus felfogása szerint, a melyet mindenesetre illetékesebbnek kell tartanom a mi véleményünknel, változatlanul fennállna és változatlanul fenn fog állani mindaddig, míg az 1868: LIII. törvényczikket meg nem változtatjuk. (*Helyeslés jobbfelől.*) Éppen ezért a katolikus episcopátus memoranduma, néze-

tem szerint, egészen helyesen és következetesen nem is kívánja csupán, nem is első sorban, nem is sürgősebben, vagy nyomatékosabban a februári rendeletnek visszavonását, de kívánja együtt, egyidejűleg, egyaránt, a februári rendelet visszavonását, és az 1868: LIII. törvényczikk módosítását.

Hogy a februári rendeletnek visszavonása magában véve a helyzeten vajmi keveset változtatna, azt érezni látszott az ellenzéken felszólalt képviselő urak legnagyobb része is, a mennyiben követelésükben tovább is mentek és kívánták nemcsak a februári rendelet visszavonását, de azt, hogy az egész egyházpolitikai program a napirendről levéssék. *(Halljuk! Halljuk!)* Néhányan úgy formulázták kívánságukat, hogy az egyházpolitikai programnak napirendre hozatalát bizonyos előzetes, halasztó feltételektől tették függővé. így nevezetesen Ugrón Gábor tisztelt képviselő úr visszautasította a kormány egyházpolitikai programjának minden részét, és azt követelte, hogy mindenekelőtt úgy az egyház és állam, valamint az egyes egyházak viszonyának szabályozására vonatkozó törvényjavaslat terjesztessék elő. Megvallom, azok után az egyházpolitikai nézetek után, a melyeket a képviselő úr beszédjében revelált, nem tudom, mit ért a tisztelt képviselő úr az állam és az egyházak és egyes egyházak közötti viszonyok szabályozása alatt? *(Tetszés jobbfelől.)*

Bátor voltam kimutatni, hogy 1873-ban, Deák Ferencz beszédében, melyet a Ház magáévá tett, a nyilvánult felfogás szerint, az állam és egyház közti viszony legcardinalisabb mozzanatainak épp azokat a kérdéseket tekintették, melyek megoldására a kormány most vállalkozott. *(Igaz! Úgy van! A*

jobbaldalon.) Midőn a tisztelt képviselő úr ezeket visszautasítja s az állam és egyház viszonyainak általános rendezését kívánja, előttem meglehetősen világos az, hogy a képviselő úr csupán *egy* odadobott tetszetős jelszóval akarja elleplezni azt a tényt, hogy ő most szembeszáll mindazokkal a liberális követelményekkel, a melyeket ő és párthívei mindeddig hangoztattak. (*Igaz! Úgy van! jobb felől.*)

Hogyha valaki ezt az egyházpolitikai reformprogramot a napirendről le akarja vétetni, azért, mert azt ellenzi, mert ezeket a reformokat megalkotítani nem akarja: ezt értem. De hogyha valaki, a mint ezt sokan tették, ezt az egyházpolitikai reformprogramot azért akarja a napirendről levétetni, mert — nézete szerint — az most nem kellő időben hozatott napirendre, és mert a kormány ilyen vagy olyan hibát követett el eljárásában, mert a helyzetet megrontotta, — megvallom, ezt az okoskodást én tévesnek, vagy talán nem egészen őszintének tartom. (*Helyeslés jobb felől.*)

Hát azt méltóztatik hinni, — föltételezve mindig, hogy valaki komolyan akarja az egyházpolitikai reformok végre valahára való létrejöttét — hogy ezeket a reformokat valaha izgalom nélkül és bizonyos oldalról kifejtendő heves és erős ellenállás nélkül végrehajtani lehetséges volna? (*Tetszés jobb felől.*) Ha ma levennők azokat a napirendről és később hoznók napirendre, az még sokkal nagyobb izgalmat, még sokkal nagyobb ellentállást szülne. [*Élénk helyeslés jobb felől.*] Ezt az ellentállást, tisztelt Ház, egyszer le kell küzdeni, ez ellen az izgalom ellen nincs más csillapító szer, mint e kérdések megoldása. (*Élénk helyeslés.*) Ezeket a kérdéseket, nézetem szerint, Magyarország politikai életének napirendjéről többé levenni nem lehet! [*Általános helyeslés.*]

Károlyi Gábor gróf: Csinálják tehát meg mihamarább! (*Helyeslés.*)

Berzeviczy Albert: Valamint ez a kormány nem önkényesen hozta ezeket a kérdéseket napirendre, úgy nincs is hatalmában, még saját állásának föláldozásával sem, azokat többé háttérbe szorítani, vagy a napirendről levenni. (*Helyeslés jobb felől.*)

Ez nem lehetséges, de meggyőződésem szerint nem is kívánatos. (*Élénk helyeslés.*) Nem kívánatos főként és elsősorban ama kulturális érdekek szempontjából, a melyeknek háttérbe szorulásáról ma panaszkodunk. (*Úgy van! jobbfelől.*)

Méltóztassanak elhinni, hogy mi, a kik éppen a magyar nemzet szellemi kulturájának napi kérdéseivel és szükségleteivel állandóan foglalkozunk, érezzük leginkább azt az önsúlyt, melylyel ezeknek a kérdéseknek megoldatlan volta összes kulturális viszonyainkra ránehezedik és napról-napra mind jobban nehezedik. (*Úgy van! jobbfelől.*) Látjuk, érezzük, hogy ma már nem lehet még a legártatlanabb iskolai kérdéseket sem elintézni a nélkül, hogy ebben az egyik egyház maga ellen intézett támadást és a másik egyház iránti kedvezést ne látna. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől. Fölkiáltások a szélsőbaloldalon: Itt a hiba, hogy ide engedték a dolgot fejlődni!*) A felekezetiesség szelleme megmételyez mindent; hiányzik az elfogulatlan, a tárgyilagos elbírálás mindenben, mindent az állam és az egyház közötti hatalmi kérdés színében látnak vagy akarnak láttatni. (*Igaz! Úgy van!*) Éppen kulturánk nyugodt és zavartalan előmozdítása érdekében van szükség arra, (*Halljuk! Halljuk!*) hogy már egyszer a reform, a megoldás, a döntés az egész vonalon, a melyen az egyház és állam érintkeznek, bekövetkezzék, hogy egyszer

már ezekkel a kérdésekkel végleg leszámoljunk. (*Élénk helyeslés.*)

Szalay Károly: Miért nem tették idáig? (*Halljuk! Halljuk!*)

Berzeviczy Albert: Kormányok mehetnek, kormányok jöhetnek; (*Halljuk/ Halljuk/*) ezeknek változása ezeket a kérdéseket többé háttérbe szorítani nem fogja. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*) És ha jönne egy kormány, mely a béke kedvéért ez egyházpolitikai quietismus álláspontjára akarna visszahelyezkedni, meggyőződésem szerint a kor szelleme, a viszonyok hatalma, elutasíthatlan erővel fog zörgetni ennek a Háznak az ajtaján és fogja követelni bebocsáttatását és a beszámolást. (*Zajos helyeslés.*)

Ebben a meggyőzésben, mert azt hiszem, hogy ezeknek a kérdéseknek a megoldása elodázhatatlan és mert nézetem szerint a kormány e kérdések megoldására egyházpolitikai programjában a helyes irányt jelölte meg, ajánlom a költségvetést elfogadásra. (*Hosszantartó, zajos éljenzés és taps a jobboldalon. Szónokot számosan üdvözlük.*)

III.

Képviselőházi elnöki székfoglaló beszéd.

— 1910. június 30. —

Elnök: T. képviselőház! Midőn a képviselőház többségének megtisztelő és lekötelező bizalmából ezt a helyet elfoglalom, a magam és e kitüntetésben szintén részes tisztársaim nevében mélyen érzett köszönetet mondok. E perczben ennek az állásnak, a melyet nem kerestem, (*Úgy van! Úgy van! a jobb-oldalon.*) sokkal inkább a terhe és felelőssége, mintsem dísze lebeg szemem előtt. (*Elénk helyeslés a jobb-oldalon és a középén.*)

Feladatom terhével és felelősségével szemben bizalmat meríték első sorban azoknak jóakaratából, a kik reám esett választásukkal jelét adták annak, hogy engem elnöki működésemben támogatni el vannak határozva. (*Elénk helyeslés a jobb-oldalon és a középén.*) De bizalmat meríték abból a hitből is, hogy némi tapasztalással párosuló becsületes jó szándék, a melyet erre a helyre magammal hozok, talán képes lesz idővel minden elfogulatlanul gondolkozónak bizalmát kivívni (*Elénk helyeslés a jobb-oldalon és a középén?*) és hogy ennek a gyülekezetnek nincs olyan tagja, a ki a leghevesebb küzdelem perczében is egészen megfeledkezni tudna a parlament, mint

nemzetünk alkotmányos képviselte iránti közös kötelességeinkről, a melyeknek mindannyiunk részéről való szemmeltartása könnyítheti csak meg az én elnöki feladatomat. *(Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon és a középén.)*

Gróf Károlyi József: De nem à la Perczel!
(Nagy zaj a jobboldalon. Tetszés a szélsőbalon. Felkiáltások jobbról: Halljuk! Halljuk!)

Elnök: T. Ház! Hosszú politikai pályámon volt élénk részem a parlamenti küzdelmekben is, volt részem emelkedésben és bukásban, és zúgolódás nélkül viseltem egy ideig a politikai ostracizmust is. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)*

Mint a Ház tanácskozásainak vezetésében sem ujoncz, immár élemedettebb korban, elveim és politikai meggyőződésem minden megtagadása nélkül, mégí mondhatom, szenvedélytelenül és elfogulatlanul állok az e parlament porondján mérkőzni indu ó pártokkal szemben. Sine ira et studio, quorum causas procul habeo. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Úgy magam, mint elnöktársaim, nem kívánjuk ezen mérkőzést a legkevésbé is korlátozni mindaddig, a míg az parlamentáris fegyverekkel folyik. *(Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon és a középén.)*

Hű és lelkiismeretes őrei kívánunk lenni minden irányban a képviselőház alkotmányos jogainak és a házszabályoknak. *(Helyeslés és éljenzés.)* Védői a kisebbség jogainak is, mert tevékeny ellenzés nélkül — ezt tapasztalásból tudjuk — valóban termékeny, eredményes parlamenti munkásság nem képzelhető. *(Úgy van! Úgy van! De egyúttal szigorú őrei kívánunk lenni a magyar képviselőház tekintélyének, (Élénk helyeslés a jobboldalon.) méltóságának (Helyeslés és éljenzés jobbfelől.) és a nemzet belénk helyezett*

bizalmának, a mely tőlünk termékeny, üdvös munkát vár. *(Úgy van! Úgy van! Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon és a középén.)*

Erre irányzott törekvésünkhez kérjük a képviselőház minden egyes tagjának hazafias támogatását, és biztosíthatunk mindenkit, hogy a parlamenti küzdelmek szenvedélyének hullámcsapása e rostrum magasságáig ne m fog felérni, *(Élénk helyeslés.)* és hogy nem fogunk semmi olyan, bármely oldalról jövő követelésnek eleget tenni, a melyet lelkiismeretünkkel, a házszabályokban előirt kötelességünkkel és hazafiságunkkal összeegyeztethetőnek nem tartunk. *(Általános élénk helyeslés, éljenzés és taps.)*

A parlamentáris rendszer, t. Ház, ma világszerte súlyos válságokat él át. Vannak, a kiknek bizalma már-már megingott iránta; az én bizalmam és hitem e rendszerben, melyet alkotmányunkba iktattunk, szükségességében és jóságában nem v Ht ózott. Sőt meggyőződése az, hogy nekünk annál inkább kell törhetetlenül és szigorúan ragaszkodnunk e rendszer fenntartásához, mert adott helyzetünkben a parlamentáris rendszer ránk nézve nemcsak a közszabadságok biztosítója, de az egyedüli alkotmány forma, a mely közjogi önállóságunkat és államunk nemzeti jellegét biztosítani képes. *(Igaz! Úgy van!)*

Ránk nézve a parlamentáris rendszer egyértelmű nemzeti létünkkel. *(Igaz! Úgy van!)* Annál inkább kell, különösen a parlament szerveinek, e rendszer alapjait tiszteletben, s a nemzetnek iránta való hitét és bizalmát ébren tartani. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)*

A világversenynyel minden téren csak nehezen tarthatva lépést, fajilag elszigetelve, belső egységünkért is küzdve, sok ellenségtől is környezve, mi csak önerőnkre s a nemzet és a király kölcsönös bizal-

mára támaszkodhatunk. *(Igaz! Úgy van! Tetszés a jobboldalon és a középén.)*

Ilyen nehéz, gondterhes, felelősségteljes helyzetben kérem a magyar képviselőház minden tisztelt tagját, adjunk példát nemzetünk létalapjainak megszilárdításában, *(Éljenzés jobbfelől.)* nemzetünk valódi, eleven szükségleteinek felismerésében, nagy hivatása betöltésének munkálásában. *(Éljenzés jobb felől.)* Egyesüljünk a hazaszeretetben, a parlament ri mus tiszteletében és a komoly, céltudatos törvényhozói munkában. *(Élénk éljenzés és taps a jobboldalon.)*

Ajánlom magamat és tisztársaimat szíves jóindulatukba. *(Hosszantartó élénk éljenzés és taps a jobboldalon és a középén.)*

IV.

Az olasz állam üdvözlése, jubileuma alkalmából

— Képviselőházi elnöki beszéd 1911. márczius 21. —

T. Ház! Válaszképen az elnökséghez intézett felszólításra, de egyúttal abban a tudatban, hogy ezzel általánosabban megnyilatkozott kívánságnak felelek meg, bátor vagyok a jelen alkalommal megemlékezni arról, hogy ez időben az egész művelt világ figyelve Olaszország felé irányul, (*Úgy van! Úgy van! a jobb- és a szélsőbaloldalon.*) mely egységes királysággá történt alakulásának félszázados évfordulóját, a maga haladását, fejlődését a nemzetek versenyében is bemutató emlékezetes ünnepélyekkel, kiállításokkal üli meg.

Ebből az alkalomból illik, hogy mi is megemlékezzünk arról, hogy az egységes politikai nemzetté csak újabban alakult olaszság a maga faji egyéniségében volt leghatalmasabb közvetítője az óvilág civilizatórius gondolatának az újkor számára; (*Úgy van! jobbfelől.*) hogy az olasz nemzet valósította meg az ókori cultura elévülhetetlen becsü elemeinek fölvetését a középkor folyamában Európát meghódító kereszténység világnéz étébe és eszmekörébe; (*Úgy van! a jobb- és a szélsőbaloldalon.*) hogy ő volt mindnyájunk tanítómestere a művészetek, az irodalom, a tudományok egy nagy része s a modern gazdasági élet formáinak kialakulásában; (*Úgy van!*

jobb felől.) az olasz föld volt bölcsője az újkor műveltségének. (Úgy van! jobb felől.)

Nekünk, magyaroknak különösen meg kell emlékeznünk arról, hogy történetünknek talán legfényesebb korszakában, már a XV. század második felében egy nemzeti királyunk uralkodása alatt hazánk úgyszólván az első ország volt, mely az akkori olasz kultúrának a havasokon innen való átplántálására kísérletet tett, s hogy a legújabb korban is kétségtelenül megnyilatkozott a kiküzdendő nemzeti ideálok közöségén alapuló ama rokonérzet, *(Elénk helyeslés a jobb- és a szélsőbaloldalon.)* mely az olasz és magyar népet őszinte barátságban fűzi egymáshoz, erős zálogául annak a szövetséges viszonynak, mely államaink között immár régóta fennáll. *(Elénk helyeslés a jobb- és a szélsőbaloldalon.)*

Ezekről megemlékezve, talán indokoltnak fogja találni a t. Ház, hogy nevében távirati üdvözlét küldjek az olasz képviselőház elnökének. *(Elénk helyeslés a jobb- és a szélsőbaloldalon.)*

AKADÉMIAI, KISFALUDY-TÁRSASÁGI ÉS EGYÉB BESZÉDEK.

V.

Nemzeti culturpolitikánk igazolása.

E beszéddel üdvözölte Berzeviczy az „EMKE” 1892. övi június 7-én, a koronázási jubileum idejében Budapesten tartott közgyűlése alkalmával az erdélyrészi tagokat. *)

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Az Emke budapesti választmányának megtisztelő megbízásából nekem jutott a szerencse, hogy a budapesti s a Királyhágón inneni tagtársak nevében szívem mélyéből fakadó örömmel és lelkesedéssel üdvözöljem az erre az emlékezetes alkalomra az erdélyi részekből ide az ország fővárosába fölsereglett tisztelt honfitársainkat, érzületben és törekvésben édes testvéreinket! (*Éljenzés.*)

Valóban szebb, emlékezetesebb, törekvéseinkre és reményeinkre nézve jelentőségteljesebb alkalom nem hozhatott volna bennünket itt Budapesten össze, mint az, a melynek lélekemelő benyomása alatt állunk éppen e napokban. A mikor az egész nemzet életlüktetése itt az ország szívében egyetlen nagy szívdobbanásban egyesül, a mely szívdobbanás kifejezi azt a lángoló szeretetet, melylyel a legjobb király iránt viseltetünk, ebben a szívdobbanásban benne kell, hogy lüktessen a mi egyesületünk élete és törekvése is, mert egyesületünket is az alkotmány-

*) A Magyar Hírlap közlése nyomán. (M. H. 1892. jún. 8. sz. I. mellékletén.)

hoz és a királyhoz való hűség szelleme vezérli és soha olyat nem akart, soha olyat célba nem vett, a mi a népet atyailag szerető király helyeslésére ne számíthatna. *(Lelkes éljenzés.)*

A hazafiúi öröm e napjai, a melyekben mindnyájan csak azt érezzük, a mi bennünket egyesít és semmit nem érzünk mindabból, a mi bennünket az élet küzdelmeiben elválasztani szokott, az örömben és lelkesedésben való egyesülés e napja legyen egy új, erős szövetség kiinduló pontja, a melyet egyesületünk célja érdekében kötünk s mai ünnepélyes közgyűlésünkkel pecsételünk meg. *(Úgy van! Úgy van!)*

Erre a szövetségre a Királyhágó fölött nyújtjuk egymásnak a testvéri jobbot. Önök odaát, közvetlen részesei a küzdelemnek, a fáradtságos, de dicső munkának, mi, az innenső oldalon rokonérzelmünk melegével, közös eszméink terjesztésére irányzott buzgalmmal s közös ügyünk oltárára tett filléreinkkel igyekszünk az önök törekvését támogatni. *(Hosszas éljenzés.)*

Ennek a szövetségnek meg akarjuk, meg fogjuk hódítani az egész országot; *(Zajos éljenzés.)* én remélem, hogy önök, tisztelt erdélyrészi honfitársaink, azzal a meggyőződéssel fognak szűkebb hazájukba munkájuk mellé s a küzdelem sánczaira visszatérni, hogy munkájukban és küzdelmükben az egész magyar nemzet áll önök mögött. *(Élénk helyeslés és tetszés.)*

Világosan látjuk és határozottan akarjuk a célt, mely bennünket összehozott és összetart; nem ingathat meg annak követésében sem az utunkba gördülő nehézség és akadály, sem a gyanúsítás vagy félreértés veszélye. *(Úgy van! Úgy van!)*

Mi senkitől semmit elvenni nem akarunk, csak adni akarunk, (*Elénk helyeslés.*) szellemi kincseket akarunk adni a szellemileg szűkölködőknek, nevelés, oktatás, ismeretterjesztés által. Senkit nem akarunk leigázni, csak magunkkal egyenlővé akarunk tenni mindenkit a haza közös szeretete, a nemzeti összetartozás érzete, nemzeti nyelvünk és műveltségünk megértése által. (*Elénk éljenzés és taps.*)

A nemzeti kérdés Magyarországon rég megszűnt a fajok hatalmi kérdése lenne. Egy nagy civilizatorius missio kérdése az, a mely missio teljesítése körül az államalkotó magyar faj csak kötelességet vindicál magának, és ezt a kötelességet teljesíteni fogja, teljesíteni tudja is; hogy a magyar társadalom megértette a nemzet géniuszának intő szavát, annak fényes tanúbizonyosságát szolgáltatják közművelődési egyesületeink s ezeknek élén az E. M. K. E. (*Helyeslés.*)

Hiszen, tisztelt közgyűlés, a kinek ép esze és ép szíve van, az lehetetlen, hogy rokonszenvet ne érezzen, ha még oly távol áll tőlünk, a mi törekvéseink iránt. (*Úgy van t Úgy van!*) Lehetne-e egy nemzetnek magasztosabb, nagyobb célja, mint az, hogy magát egy oly szellemi cultura által örökítse meg, a mely minden mulandó anyagi alkotást túlél és a melyben mindenkorra kifejezve marad az ő nemzeti egyénisége, jelleme? (*Elénk tetszés.*) Ámde ilyen nemzeti cultura csak egy nyelvvel állhat kapcsolatban, csak egy faj jellegét, típusát viselheti magán. (*Úgy van!*) Ilyen nemzeti culturája van, vagy lehet minden népfajnak, a mely hazánkban képviselve van, megalkotásában, kifejlesztésében senki sem hátráltatja őket, de a magyaron kívül minden népfajta maga culturális súlypontját más országban találja

föl. Az erdélyi szász, a bánági német sohasem lesz zászlóvivője a nagy német culturának; a mi culturát a magyarországi román vagy szerb producál, az mindig csak visszénye lesz annak a szellemi életnek, a mely Romániában, Szerbiában honos; de a magyar nemzeti culturát csak Magyarország alkothatja meg, az az egyetlen cultura, a melynek léte vagy nem léte ennek az országnak a létehez van kötve, oly fa, a mely csupán ebben a földben gyökerezik s a mely azért hivatva van terebélyes lombzatát erre az egész hazára kiterjeszteni. *(Élénk helyeslés és tetszés.)*

Ezt a magyar nemzeti culturát kifejleszteni, megizmosítani és terjeszteni kötelessége államnak és társadalomnak egyaránt; czéltudatosan és határozottan kell erre törekednie az államnak, menten minden erőszakoskodástól, de a bártortalan tétovázástól is szabadon. És míg az állam megjelöli az irányt és föllállítja a kereteket, a társadalom a maga munkájával és áldozatkészségével siet azokat a kereteket kitölteni. *(Tetszés.)*

Nyíltan és büszkén valljuk, hogy mi arra törekszünk, hogy ezen a magyar földön ne legyen egy talpalatnyi olyan terület, a melyen a magyar ember idegennek kénytelen érezni magát; *(Úgy van! Úgy van!)* azt akarjuk, hogy a magyar nyelv tudása és szeretete erős kapocs legyen, mely hazánk minden, bármily nemzetiségű polgárát nemzetiségéből való kivetköztetés nélkül összekösse; azt akarjuk, hogy a magyar szó, a magyar dal fölzendüljön mindenütt, a Kárpátok tövében csak úgy, mint az Alföld déli-bábos rónáin, hogy tovaigye azt a Quarnero és Adria hulláma, ki a nagyvilágba, hirdetőjéül annak, hogy ez a nemzet, a melyet a történelemből nagynak

ismertek harczy erényei miatt, nagynak bizonyult a béke műveiben is, nagynak bizonyult szelleme által s azzal is meg tudta hódítani azt a földet, a melyet hajdan fegyverével megszerzett. (*Zajos éljenzés és tetszés.*)

S ha egyszer ez a nagy szellemi küzdelem győzelmes véget ér, akkor a haza nemtője rá fog mutatni önökre, tisztelt erdélyrészi honfitársaink, és azt fogja, mondani: ezeknek az érdeme legnagyobb, mert ott, a hol ők voltak, volt legnagyobb a veszély és legnehezebb a győzelem.

Isten hozta körünkbe szeretett erdélyrészi tagtársainkat! (*Élénk éljenzés.*)

VI.

Beszéd a kassai Dóm felszentelésekor tartott dísz-
ebéden.*)

1896. szeptember 6.

Igen tisztelt uraim! A magyar törvényhozás nevében — mint küldöttségének vezetője — legőszintébb köszönetet mondok azért az igazán meleg és lelkes fogadtatásért, a melyben a mai magasztos ünnepély alkalmából Kassa városában részesültünk, s azokért a megtisztelő szavakért, melyekkel Kassa város előttem szólott igen t. főjegyzője bennünket itt üdvözölni szíves volt.

Ennek az ünnepélynek a jelentőségét mindnyájan érezzük.

A kassai dóm a mellett, hogy a vallásos építőművészet remeke, egy gondolat kifejezője, megtestesítője. Tanúsítja a magasra és nemesre irányzott törekvések folytonosságát, halhatatlanságát a nemzetben. Ahhoz a kőhöz, a melyet a Nagy Lajos korában lerakott alapra a Mátyás király parancsára helyeztek el, hozzá van illesztve az a kő, a melyet a Ferencz József király rendeletére faragtak ki; a XV. század rég sírjában porladó mesterének kezéből kihullott véső nyomát keresi és gondosan követi a

* A „Nemzet” közlése szerint.

XIX. század mesterének vésője. Az évszázadokat áthidalja a közös eszme, a változhatatlan érzelem: az a »sursum corda«, a melyet a gót styl oly utolérhetetlen magasztossággal példáz. Nemzedékek jönnek és elmúlnak, a kor iránya, szelleme, eszméi változnak; de a míg az ember ember lesz, kiöl hatatlanul fog élni benne a törekvés, hogy olykor lelkét az élet küzdelmeinek salakjától megtisztítva, föl-emelje a magasba, hogy közeledjék az éghez, hogy keresse és kifejezze azt, a mi benne isteni, s munkája alkotása legjobbját, legnemesebbjét adja örökül az utódoknak. (*Zajos éljenzés.*) Ennek a törekvésnek, mintegy felsőbb erőtől hajtva, szolgálatába szegődik minden: az uralkodók hatalma, a nemzetek áldozatkészsége, a művészet és tudomány géniusza, a munka kezének ereje és ügyessége: mind egyesülnek, hogy együtt nagyot és maradandót alkossanak.

Reménylem és hiszem, hogy a magyar nemzet életének és munkásságának minden terén meg fogja tudni őrizni minden időben a »sursum corda«, a magasztosra törekvés, a nemesért lelkesedni tudás hagyományát és szellemét (*Lelkes éljenzés.*), hogy bármennyire kössenek is le a mindennapi élet szükségletei, bármennyire homályosítsák is el olykor tekintetünket a föllángoló szenvedélyek, a valóban nagy és magasztos eszmék körül csoportosulva mindig meg fogjuk találni egymás testvéri jobbját és fogunk elődeinkhez méltó és utódaink tiszteletét kivívó alkotásokra egyesülni tudni. És reménylem és hiszem, hogy úgy, a mint a kassai dóm, a haza szent földjéről emelkedve föl, azt az éggel igyekszik összekötni: a mi lelkünk is mindig meg fogja tudni találni az összekötő igét, a harmóniát, a két legmagasztosabb eszme között, a melyeknek lelkünk

érzelmeit és életünk törekvéseit szentelhetjük: Isten s a haza eszméje között. E reményt megerősítik a benyomások, a melyeket e város közönsége körében nyertem. A vallásos cultus buzgó s mindig hazafias szellemű városára ürítem poharamat. (*Hosszas élénk tetszés és éljenzés.*)

VII.

Beszéd a Kisfaludy-Társaság tagjává történt választáskor.*

Tartatott 1899. évi február hó 5-én, a Kisfaludy-Társaság ünnepélyes közülését követő lakomán.

Igen tisztelt uraim! Azt hiszem, nemcsak a magam, de a velem egyszerre megválasztott új tagtársaink nevében is, habár megbízás nélkül, elmondhatom, hogy mindnyájan kitüntetve érezzük magunkat a Kisfaludy-Társaság ránk esett választása által, nemkülönben azoktól a kitüntető szavaktól is, a melyeket a társaság nagyérdemű másodelnöke, *Szász Károly* volt szíves az újonnan megválasztottakkal szemben az imént elmondani, s hogy mindnyájan úgy vélekedünk, hogy magyar ember irodalmi ambíciójára nézve alig képzelhető nemesebb serkentés, mint ennek a társaságnak elismerése és munkára való fölhívása, — mert hiszen a választás ezt jelenti, — a mely társaság híven azokhoz az eszmékhez s hagyományokhoz, a melyek a Kisfaludy Károly nevéhez fűződnek, ki tudta vívni és mindenkor meg tudta őrizni a magyar szépirodalom minden igaz barátjának becsülését és rokonszenvét. (*Tetszés.*)

A mi csekély személyemet illeti, az én igénytelen helyfoglalásom a magyar szép próza mun-

* A „Pesti Napló” közlése nyomán.

kásái között — ha néhány ifjúkori kísérlettől eltekintek — éppen megfordítottját mutatja annak az útnak, a melyet irodalmunknak nem egy, e társaságban is fényes helyet elfoglaló jelese bejárt. Másokat az irodalom emelt föl s miután nevüket ismerte a nemzet, részt kértek és kaptak az ország ügyeinek intézésében is; a múzsa öleléséből időnkint kiszabadítva magukat, kiléptek babérokat szerezni a politikai küzdőpálya porondjára is. Én mindjárt kezdetben a politikai küzdőtér göröngyös pályájára léptem s a mikor ezen a pályán haladva, sivatagon találtam magamat, (*Bizony!*) szomszjúhozva tértem meg az irodalom, a költői és művészi ideálok oázisának üdítő forrásához. (*Tetszés és éljenzés.*)

Mondják, hogy a leghívebb az a szerelem, a mely a csábítások kelyhének megízlelése után marad meg szívünkben. Remélem sikerülni fog igazolnom azt, hogy hü szerelem az, mely engem a magyar irodalomhoz vonz és a mely íme szerencsés, hogy már első vallomása némi viszonzást keltett e társaság választásában. (*Bravó-kiáltások.*)

Ha érdemet keveset hozok is magammal ebbe a körbe, hozok legalább eddigi pályámon megérlelt olyan érzelmeket, melyek a rajongó áhítat egy nemével késztetnek leborulni az előtt az oltár előtt, melyen nemzeti irodalmunk tiszta lángja lobog. (*Elénk tetszés és éljenzés.*) Éreztem és érzem, hogy oly korszakba lépünk, a melyet egy szerencsésebb jövő talán joggal fog a kiábrándulások korának nevezhetni; talán soha a nemzetek élete annyi ideált nem pusztított el, mint a mi napjainkban; (*Igaz! Úgy van!*) egynehányat kezeink között láttunk összemorzsolódn; nemcsak céljaink homályosod-

nak el, de még emlékeinkre is árnyék borul, mikor látjuk, hová vezettek azok az utak, melyeknek törése annyi verítéket, annyi lelkesedést, annyi vért követelt. *(Élénk tetszés és éljenzés.)*

Az ábrándjait eltűnni vagy elhomályosodni látó nemzet érzelmvilágát csak egy csodatevő erő képes a maga érzelmvilágában kárpótolni és újra meggazdagítani: az, a mely a maiaknál sokkal szomorúbb, sanyarúbb napjaiban is ott virrasztott a nemzet betegágya fölött és enyhet adó boldog képeket fűzött a lázbeteg álmaiba: költészete, irodalma, a maga eseményeinek kimeríthetetlen kincseivel, a melyek — tapasztaltuk ezt már — annál fényesebben sugároznak, minél sötétebb a kor, a melynek láthatárán megjelennek. *(Igaz! Úgy van!)*

A mai modern pessimismus eddig csak nagyon kevésbé tudott nálunk tért foglalni; kívánom, hogy ne is hatalmasodjék el nálunk soha I Legyen nekünk nemzeti irodalmunk mindig az, a minek nemzeti újjászületésünk egyik legnagyobb alakját mondta *Arany* János:

„ . . . életöszön a halónak
Bénult idegre zsongító hatás,
Reménye a remény nélkül valónak:
önérzet, öntudat, föltámadás.”

Hogy ezt munkálja a Kisfaludy-Társaság, munkálja mindig szüntelenül sikerrel, munkálja minden nemzedékben újjászülető erővel, erre és a Kisfaludy-Társaság mai vezetőire emelem poharamat. *(Lelkes éljenzés. Taps.)*

VIII.

Petőfi emlékezete.

Felolvastatott az „Eperjesi Széchenyi-Kör”, 1899. évi október hó
29-én tartott Petőfi-ünnepélyén.

Meg van szentelve az a föld, a melyen a nemzetekre fényt árasztó nagy szellemek életükben jártak és időztek. Ők maguk sokszor nem is sejtik, hogy minden léptök örökre szóló nyomokat hagy, hogy a helyen, melyet elhagynak, világító árnyékuk marad hátra; de múlnak az évek, nemzedéket nemzedék vált föl, az élők visszaemlékezésének örökét átveszi a hagyomány és a történelem és íme: emlékké válik minden tárgy, a melyet azok a nagyok érintettek, oltárrá minden hely, a melyen munkálkodtak; mint a hitrege Deukalionjának hátravetett köveiből emberek, úgy támadnak rég elhangzott lépteik nyomában őket hívó, őket dicsőítő, követésükre buzdító érzelmek, — és jönnek a fiak, az unokák, megkoszorúzzák a szent emlékhelyeket s az emlékezet, a kegyelet és lelkesedés mindig megújuló fölbuzdulásában élő valósággá lesz a halhatatlanok sírontúli élete a földön.

Ebben az esztendőben az egész magyar haza a Petőfi halálának félszázados évfordulóját ünnepli. Az ünneplésből ki akarta venni a maga részét Széchenyi-körünk is,* mert mi is föladatunknak tartjuk

* Berzeviczy egyik alapítója volt az „Eperjesi Széchenyi-Kör”-nek, melynek most védnöke és tiszteleti tagja.

a legnemzetibb költő szellemi hagyományának ápolását és mert ezen a helyen is élnek a Petőfi alakjához fűződő emlékek. Hálás örömmel látjuk, hogy szerény ünnepünk díszét emelni megjelentek köztünk kitűnő tudósok és költők, azoknak méltó képviselői, a kik nemzetünk szellemi munkáját vezetik és irányozzák;*) nem magunknak tulajdoníthatjuk ezt, hanem a névnek, melynek jelében összejöttünk s mely iránti kegyeletünkben osztozik velünk a szellemi nagyságnak minden csodálója, a nemzeti eszmének minden híve.

Petőfi eperjesi időzése, a melynek ünnepélyünkön külön megemlékezés lesz szentelve, csak egy kis epizód volt a költő sokat hányatott életében; de derült epizód, mint itt írt költeményei tanúsítják, derült a természet szépségeinek varázsa, a barátság melege és a költő géniuszáért már akkor lelkesülő közönség, különösen a fiatalság hódolata által. A mit Eperjes és környéke a költőnek nyújtott, azt bőkezűen viszonzta verseivel; azok legmaradandóbb emlékei ittlétének, de emléket állítottunk Petőfi látogatásának mi is. Eperjes mindig meg fogja őrizni a Petőfi emlékét, s hiszszük, hogy a költő is szívesen őrizte míg élt, emlékezetében az itt nyert nyájas benyomást, bármily egyszerű és futólagos volt is az, — mint egy lehajló parti virág, mely a költő életének rohanó árját megcsókolta.

Mert rohanó ár volt az ő élete, mely fájdalom, hamar lefutott, s tőle mégis tengerré dagadt a magyar nemzet költői érzelmeinek és eszméinek világa. Alig több, mint huszonhat év ez az egész élet és belőle alig több, mint hét év az az idő, a mely alatt Petőfi költői pályáját befutotta.

* Az ünnepélyben a Tudományos Akadémia, a Kisfalndy-Táraság és a Petőfi-Társaság képviselői is résztvettek.

Úgy látszik, a természetnek néha tetszése telik abban, hogy kiragad egy embert a milliók közül, benne és általa adományainak csodaszerűségét akarván bizonyítani. Az ilyen ember szinte öntudatlan tesz és alkot emberfölötti dolgokat. Azután a természet megsajnálni látszik pazarlását és hirtelen, idő előtt összetöri kedvencz alkotását. Nagy Sándor, Raphael, Correggio, Lord Byron, Puskin, Petőfi — életök virágában költöznek el, azt a nagy kérdőjelet hagyva hátra: hogy mit tehettek, mivé fejlődhettek volna még, ha tovább élnek? Ámde arról is gondoskodik a természet, hogy az ilyen kivételes, rendkívüli emberek rövid életök alatt is hosszú életet éljenek át. ők a mesebeli hétmérföldes csizmával járnak az élet útjait, szemök egyetlen pillantásával — mint egy Petőfivel rokonszemű költő mondta — többet látnak, éreznek és élveznek, mint mások egész életökön át; sőt megsejtene, eltalálnak olyan igazságokat, olyan érzelmeket is, a melyekkel tapasztalatig megismerkedni sem idejük, sem alkalmuk nem volt.

Ilyen tüneményes, csodaszerű jelenség volt a mi Petőfink is. Föltünése, élete folyása, korai halála mind a végzettől elrendeltnek látszik; végzetszerűnek annál inkább, mert ő maga teljes, tiszta tudatával látszott bírni kezdettől fogva úgy hivatásának, mint végső sorsának.

Egy, a pozsonymegyei tótságból a magyar alföldre elszakadt kurtanemes család sarja, egy Petrovics Sándor lesz a legmagyarabb költővé. Éppen olyan időben kell születnie, hogy ifjúkora, a rajongás kora, beléessék a nemzet ébredésének nagy napjaiba és hogy a katastropha, mely azután a nemzetet éri, alkalmat nyújtson neki az «színei mellett való vér-

tanúskodásra. Mialatt szüleivel meghasonolva, atyjától kitagadva, *egy* batyuval a vállán, vándorbottal a kezében, néhány garassal a zsebében, kimondhatatlan nélkülözések között, gyalog járja keresztül-kasul az országot, futva

„árván, mint a hulló csillag,
Melyet magából kilökött az ég;”

mialatt mint közkatona a kaszárnyában nyomorog, a hol egy cigányfiúval egy ágyban kell feküdnie, mialatt betegen a kórházban sínlődik, vagy debreczeni fűtetlen szobájában pipáján melengeti ujjait: soha, egy perczig sem veszi el nagy jövőjébe, rendeltetésébe vetett hitét. Azt a hitet, hogy a »hazának mily kincset hagy hátra*, hogy — mint anyjához írja:

„dicső neve költőfiadnak soká, örökkön él!”

és azt a hitét sem, hogy a míg az ember egyszer boldog nem volt, addig meg nem halhat. Folyton költi, zengi gyöngybetűkkel leírt, vándortarisznyájában őrzött dalait, melyekben soha az emberi érzelmek egész skálája ilyen teljességgel kifejezést nem talált volna, ha kedélyét éppen a szenvedések és örömek váltakozása annyira csapongóvá nem teszi. De a »divinatio«, mint a régiek nevezték, a jövőbe Játás isteni adománya, megnyilatkozik más irányban is, a mennyiben a költővel mint Kassandrával előre tudatja korai és tragikus végét is. Már 20 éves korában azt éneкли:

„Hiába biztattok.
Hiába beszéltek,
Tudom azt az egyet,
Hogy nem soká élek.”

És hogy ezt nem csak az érzelgős fiataloknál előfordulni szokott pillanatnyi pessimismus, meggondolatlan vágy a halál után mondatta vele, azt tanúsítja, hogy két évvel később, 1845-ben, a mikor még senki sejtelmével sem bírhatott a bekövetkezendő véres eseményeknek, ő megálmodja, hogy »háborúba hittak a magyart«, és hogy neki menyegzője napján kellett elhagynia hitvesét, hogy meghaljon a honért. »És — ha rákerülne a sor — úgymond — úgy tennék, mint álmomban tevék.« Később pedig azt írja egy versében, hogy ha az Isten megengedné neki, úgy halni meg, a hogy a jövő kívánja, azt kívánná, hogy a szabadságért vívott harcban az ő szívéből is »nőjön egy halálos vérvirág«. Ugyanaz a jóslatszerű óhajtás, a mely utóbb »Egy gondolat bánt engemet« című jól ismert költeményében is megszólal.

S a mikor végre elérkezett az óra, melyben beváltania kellett ígérését, melyet a hazának tett:

„Szentegyház keblem belseje
Oltára képed,
Te állj, s ha kell a templomot
Ledöntöm érted —”

akkor a halál is mintegy mystikus rejtély jelenik meg életútján s úgy ragadja el tőlünk, mintha igazán »elevenen égbe szállt« volna, a hogy jókedvében kívánta egyszer. Meghalni nem látta senki, ravatala fölött nem állottunk, sírja helyét nem ismerjük; soká azt sem hittük, hogy meghalt. Mintha lényében semmi sem volna mulandó, egyszerre tűnik el az élet színpadáról s átlépve az örökkévalóságba, mythikus alakká változik; mint Hellas istenei magukhoz emelték kedveltjeiket az Olympusra, mint az ó-szövetség Jehovája tüzes szekeren ragadta prófétáját az égbe, úgy vált meg tőlünk, örökségül

hagyva honszeretét, lelkesedését a szabadságért és halhatatlan dalait.

Lehet-e mindez a véletlen játéka? nem inkább egy a szívbe beírt végzet teljesedése-e?

És Petőfinek ez a rövid élete mégis milyen teljes emberélet volt! Ő sírt és örült, szenvedett és boldog volt, gyűlölve és szeretve, elhagyatott földönfutó volt, hogy azután pajzsra emelje egy nemzet rajongása, — bejárta az élet legszomorúbb mélységeit és fölhágott a dicsőség napsugaras magaslataira, nevét halhatatlanná tette és betöltve rendeltetését, meghalt az eszméért, a melynek életénél többet: még szerelmét is föláldozni kész volt.

Valóban rá is illik az, a mit a francziáknak egy kalandos életű poétájáról mondott egy újabb költőjük:

„Ne le plaignez pas trop: il a vécu sans pactes,
Libre dans sa pensée autant que dans ses actes, ”

Ennek a tüneményes életnek a történetét pedig megírta ő maga, Petőfi, a maga költeményeiben. Ebben a tekintetben ő a legsubjectivebb költő, mert ha költeményeit megíratásuk időrendjében elolvassuk, végigvonul egész élete minden hányattatásaival előttünk.

A háttér természetesen mindig az alföldi síkság, a puszta, a mely őt szülte, nevelte, a melyhez visszatér mindig, a hol magát »igazán szabadnak« érzi, a mely iránti szerelmétől a hegyvidék semmi szépsége sem tudja őt eltántorítani. Sem előtte, sem utána senki hívebb, életteljesebb, megragadóbb színekkel festeni nem tudta az alföld rónáját, mint ő, ennek a festésénél érvényesül legjobban egyszerűségében hatalmas képbeszéde. Gyakran vágyott utazni, a

tengert látni, de körülményei mindig megghiúsították tervet; úgy látszik, az is hozzátartozott rendeltetéséhez, hogy ő csak a magyar föld, a hazai természet költője maradjon.

A magyar alföld talaján költészete a magyar nép nyelvén szeret megszólalni; sohasem tagadta meg eredetét, eltúrta, hogy a kritikusoknak egy egész serege póriának nevezze sokáig költészetét; pedig nem volt igazuk! Nem szállította ő le a poézist a porba, hanem a nép érzelmvilágát emelte föl a Parnassusra; a magyar nép nyelvét, a magyar nép költészetét irodalmi nyelvvé, magyar költészeté emelte, és az egész világ sietett a maga nyelvébe ültetni át ennek a magyar költészetnek a virágait. De legelső volt a magyar köznép, a mely őt megértette és népdalait énekelni kezdte, mikor még a hír szárnyaira sem emelte a költőt.

A Petőfi életében és költészetében megnyilatkozó egyéni érzelmvilágnak talán legrokonszenvebb, mindenesetre leggyöngédebb vonása a szülei, különösen anyja iránti odaadó szeretet. Tizenhat éves koráig szülei jó módban éltek és iskolai előmenetelével meg voltak elégedve; idáig a költő gyermek- és serdülő évei is gondtalan boldogságban teltek el. Ezután egyszerre következnek be: az atya vagyoni bukása és a fiú selmeczi rossz bizonyítványa. Az értelmes, nyugtalan természetű, szigorú és makacs jellemű apa végképp eltaszítani látszik magától fiát, kire most nehezednek sanyarú vándorévei: a megkezdett katonáskodás, a háromszor és mindannyiszor sikertelenül megpróbált színészkedés s végre a nagy küzdelmek közt újra folytatott iskolai tanulás; de a szelíd, jóságos anyai szív, az sohasem pártolt el igazán tőle s az lett szószólója újra meg újra az

apjánál, mikor már a fiú jobb útra tért. Költészetének legszebb gyöngyei közül valók azok, a melyeket fiúi szeretetének szentelt, különösen az anyja irántinak, kiről azt énekelte:

„Hogy a földön nekem van
Legszeretőbb anyám!”

S alig hogy némileg javulnak viszonyai, keresményéből előbb segíyezi, majd egészen fenntartja szüleit, kiknek gyors egymásutánban bekövetkezett elhunyt a szívszaggató fájdalom hangján szólaltatja meg a költő lantját akkor, mikor már bömbölnek az ágyúk s rá nézve is közeledik a »próba, az utolsó nagy próba l«

A kinek a természete ily gyöngédségre volt képes, az a fenhéjazásnak, arrogantiának, barátai felett való zsarnokoskodásnak a vádjait, melyekkel a költőt rosszakarói elhalmozták, talán még sem érdemelte meg egészen. Bizony nehéz természetű ember volt ő, a ki önmagát »a természet tövises vadvirágának« nevezte, de azzá tette a »sors, életének haragos dajkája ... ki rá zavarta fergeteg módjára a csendriasztó szenvedélyeket.« A ki olyan hivatás tudatában olyan sanyarúságokat volt kénytelen a sorstól elszenvedni, abban szinte természetszerűen fejlődik ki egy neme a dacznak, mely képes ridegen utasítani vissza még a nyájasságot is, mihelyt abban a szájalomnak vagy a leereszkedésnek árnyékát véli látni. Mindenekfölött szeretvén a szabadságot s a »koldusbot és függetlenség« jelszava alatt haladván útján, melyen, mint monda: »inkább betöri fejét, semhogy meghajtsa derekát,« Petőfinek szükségképp sokakkal kellett összeütközésbe jönnie; de hogy a tulajdonképpeni fenhéjazástól mily idegen volt, s hogy a jobb sors mily kevéssé tette őt elbiza-

kodóvá, mennyire megóva maradt mindig a porból felemelkedett közönséges embereknek attól a szokott önzésétől, mely a maga emelkedését valami természetesnek tekintve, saját múltjáról hamar megfeledkezve, lenézi az alatt maradottakat, azt legjobban bizonyítja az a költemény, melyet házassága első, boldog, csendes telében Pesten írt, a mikor a maga erejéből kivívott szerény jobb módban első gondolata azoké, a kik nem kényelmes szobában időznek »a meleg kemencze közelén«, de kik »künn bolyongnak — a viharban, szabad ég alatt«.

Az érzékeny, lány szív, — ez a kétféle értékű adománya a gondviselésnek, mely nélkül az ember sem nagyon boldoggá, sem nagyon boldogtalanná nem lehet, — Petőfi életében a szerelmi fájdalmak és szerelmi örömjök számtalan változatait idézte föl, melyek mind közkincsünké lettek dalai által. Első komolyabb szerelme úgy látszik az a szőke Csapó Etelka volt, kinek hirtelen halála oly mélyen meghatotta, egy időre szinte mélabússá tette s a kinek a »Czipruslombok« című kiadott bánatos költeményeit szentelte. Ez után a csapás után egy ideig azt hiszi, hogy csak szőke leány kárpótolhatja őt Etelka elvesztéseért, s többször is lobot vet szerelme, mert — mint maga mondja egyszor vidáman:

„Szívem még ép virág, a melynek
Féreg nem bántja gyökerit,
Elhervad minden őszszel, ámde
Minden tavasszal kivirít.”

A nagy, életre szóló fordulat 1846 szeptemberében áll be; Nagy-Kár oly ban a megyegyűlés és bál alkalmával két nap alatt ismerkedik meg a költő azzal az emberrel, a ki utóbb legáldozatkészebb barátjává, és azzal a leánnyal, a ki utóbb hitvesévé lett.

Gróf Teleki Sándor volt az egyik, Szendrey Julia a másik.

Egyszerre azt érzi, hogy

„Költői ábránd volt, mit eddig érzék,
Költői ábránd és nem szerelem.”

csak most lett igazán szerelmes:

„Egy barna kis leány
Hófehér lelkibe!”

Ennek a barna kis leánynak mondja az »Ereszkedik le a felhő« kezdetű dalában:

„Barna kis lány, ha nem alszol,
Hallgasd mit e madár dalol,
E madár az én szerelmem,
Az én elsóhajtott lelkem . . .”

és máskor megint:

„Te vagy, te vagy barna kis lány
Szemem, lelkem fénye . . .”
„És szerelmem ... ós szerelmem . . .
Óh ez véghetetlen!”

Valóban, a szerelemnek egy új világa nyílik meg Petőfi előtt; ilyen lángoló szenvedély még nem szállotta meg szívét, ilyen mohó epedéssel még nem vágyott, soha bírni szerelme tárgyát. És szerelnie viszonzásra talál, de azért mindkettőjüknek a keservek egész poklán kell keresztülmenniük, míg végre egy évvel később bírhatják egymást. A szülők ellenzése, barátok és barátnők besúgása, Petőfi indulatossága, Julia érzékenysége ezerszer eltávolítják őket egymástól, úgy hogy a költő alig néhány héttel a nagykarolyi és erdődi szép napok után Debreczenben Prielle Cornéliát akarja nőül venni s őt — csupa daczból Julia iránt — egy ideig menyasszonyának

nevezi. Végre le van küzdve minden akadály és ő elmondhatja, hogy:

„Elértem a mit ember érhet el:
Boldogsággal csordultig a kebel!”

Nem mondható ugyan minden borútól mentnek az olyan házasságnak az ege, a melyet úgy kötöttek meg, hogy a leánynak választani kellett férje és atyja között, s hogy ez utóbbi búcsúzáskor egy szóra sem méltatta vejét. De azért a koltói kastélyban hat gondtalan boldog hetet élt át a szerelmes fiatal házaspár és csak abban a remek kis költeményében, a melynek »Szeptember végén« a címe, árulja el Petőfi, hogy az a megtagadhatatlan jóserő, ott keble mélyében, megint egy árnyékot vetett örömei és ábrándjai világára.

Rövid, alig kétéves házaselete alatt a költő megérte azt az örömet is, hogy fia született.

„Iparkodni fogsz túltenni rajtam,
Vagy betöltöd legalább helyem?”

Ilyen kérdésekkel öleli keblére a csecsemőt, a kinek bölcsőjétől csakhamar elszólítja őt a háború zaja . . .

Mert az ő életének legnagyobb hatalmassága, a mely végre is mindig győzedelmeskedett minden más fölött: haza- és szabadságszeretete volt.

A Petőfi honszeretete nem annak a büszke szerelemnek a fájából való volt, a melylyel szépségtől sugárzó kedvesére néz a boldog, az irigyelt szerelmes; az ilyen szerelembe mindig vegyül valami ön-hittség és valami önzés. Az ő rajongása a hazáért ahhoz a szeretethez hasonló, a melylyel az anya öleli keblére szenvedő, vagy a természet mostohaágától

sújtott gyermekét, a kit ő forró szeretetével akarna kárpótolni mindenért, a mit a sors megvont tőle.

Ő dicsőnek, hatalmasnak kívánná látni hazáját, a milyen egykor volt, de ha vágya teljesülne, nem szerethetné jobban, mint most, mikor »szégyenlenie kell, hogy magyar«:

„Mert szeretem, hön szeretem, imádom
Gyalázatában is nemzetemet.”

Házassága mézesheteiben, mikor »oly boldog, hogy reménye sincs«, elgondolja:

„Mi volna könnyebb, mint lemondanom
Mostan te rólad, honfi aggalom . . .
De el nem hagylak, hazám, tégedet! . . .
Veled sóhajtok, hazám, mint elébb . . .
Veled sírok, ha fájnak sebeid . . .
S érted teszek majd, hogyha tenni kell!”

A Petőfi hazafiúi reményei és aggodalmai az 1844-ik évvel kezdenek nyilvánulni, de csak 1848-ban lesz az ő költészetében is a haza ügye teljesen uralkodóvá s avatja őt, a szerelem költőjét, egészen a szabadság s végül a harcok dalnokává. És szabadságszeretetének is van egy igazán az ő nagy lelkére valló vonása: ő nem csak a magyarnak szabadságáért rajong, ő nem akarja csak a maga nemzetét emelni nagygyá a szabadság által; forró fajszeretete daczára ő a szabadságért mint az emberiség legmagasztosabb eszméjeért akar küzdeni és az »emberiség javáért«, a »szent világszabadságért«, akar meghalni.

Ezekben az években költeményei nem csak az ő saját, de a nemzet életének is valódi krónikájává lesznek. Már 1846-ban hirdeti, hogy »a csalogányt, az alkony madarát«, fel kell váltania a pacsirtának,

mert »a hajnal közeleg.« Érzy a nagy korszak közeledését:

„A század viselő,
Születni lógnak nagyszerű napok,
Élethalálnak vészes napjai.”

»Véres napokról« álmodik, »mik a világot romba döntik« és »az új világot megteremtik«; úgy érzi, mintha lelke már egyszer, más korban és más alakban átélt volna ilyen napokat:

„Rómában Cassius valék,
Helvétiában Teli Vilmos,
Parisban Desmoulins Kamill . . .
Itt is leszek tán valami.”

Ez a vonatkozás Desmoulins Camille-re különösen jelentősnek látszik, ha későbbi, márcziusi szereplésére gondolunk.

De a hajnal késik és ő felrázni igyekszik a nemzetet tétlenségéből, keserű szemrehányással, ostorozó korholással:

„Csak a magyar büszkeséget,
Csak azt ne emlegessétek!”

És másutt: »Meddig alszol még hazám?« Ki is mondja nyíltan:

„Addig ostorozlak, nemzetem, míg végre
Feldobog szíved, vagy szívem megszakad.”

Korholja a nem eléggé lelkes ifjúságot és kérdezi:

„Lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincs virága?”

Majd jogot követel a népnek, mert »Haza csak ott van, hol jog is van«, és inti a törvényhozókat, hogy még kér a nép: most adjatok neki!«

1848 elején már így énekel:

„Drága ávú a szabadság-,
Nem ingyen, de pénzen adják,
Drága pénzen, piros véren,
„Varrd meg azt a zászlót, feleségem!”

Szereplése a márcziusi napokban eléggé ismeretes, de különösen jellemző az a vallomása, mit márczius 15-ike után írt le:

„Egy ilyen nap vezérsége,
S díjazva van az élet. . .
Napoleon dicsősége,
Te veled sem cserélek!”

Ebben egy pszichológiai momentum van, a mely világot vet életének legközelebbi fejleményeire. Ő tényleg — és talán némi joggal — vezérszerepre számított a nemzet további mozgalmaiban, de a márcziusi törvények meghozván mindazt, a mit nemzeti és szabadelvűségi szempontból kívánni lehetett, rövid időre a hazai közügyek menete ismét a mérséklet, az elért eredmények megőrzése és a viszonyokkal való higgadt számolás útjára tért. Ezen a téren a költőnek nem jutott szerep és mikor szolgálatait a törvényhozás termében is föl akarta ajánlani a hazának, az ő kedves Kunságában, egy jelentéktelen ellenjelölttel szemben megbukott. Ehhez járult a személyes sérelem, melyet Kossuthtól elszenvedni vélt és a kedvezőtlen meg télés, melylyel barátja és jótevője, Vörösmarty ellen, ennek az újoncztörvény ügyében követett képviselői magatartása ügyében támadása részesült, a mely miatt még kebelbarátja, Jókai is meghasonlott vele, úgy hogy Petőfi mindinkább háttérbe szorítottnak érezte magát, a mi fölötti elégedetlensége költeményeiben is megnyilatkozik.

De az események, fájdalom, csakhamar igazat adtak a költő ama jóslatának, hogy:

„Gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.”

És ő maga sem tudott ellenállani annak az önszemrehányásnak:

„Egész világ a harcmezőn,
Csak én nem vagyok ottan.”

Egy párszor úgy látszott, mintha mégis sikerülne elkerülnie végzetét. A katonai fegyellemmel megbarátkozni sehoggy sem tudó természete egymásután két hadügyminiszterrel hozta összeütközésbe és kétszer indította lemondásra tiszti rangjáról. Bem, a kiért rajongott, a kinek győzelmében vakon hitt és a ki őt fiaként szerette, ismételve, mindenféle gyöngéd ürügyekkel igyekezett őt eltávolítani a veszélytől. De ő, mintegy ígézettől vonva, feltartóztatlanul ment — egyenesen a halálba . . .

Van valami megindító abban a hitben, a melylyel a magyar nép várta, sokáig várta, hogy az ő dalnoka még egyszer visszatér . . .

A költő pályatársa és barátja, Jókai, így szólott hozzánk, mikor a Petőfi szobrát avattuk föl: »Ne várjátok őt vissza, — csillag az már régen!«

Az a csillag, a melylyé Petőfi változott át, a magyar nemzet egén nem csak akkor tündöklött, a mikor éj borult reánk, de tisztán, világosan, talán még világosabban látjuk ragyogni, mióta ismét földerült a hajnal, a melyet ő emberi alakjában már meg nem láthatott.

A nemzeteket boldogító és nemesítő nagy eszmék győzelméhez mindig súlyos áldozatok fűződnek; nekünk a nemzeti újjászületésnek annyi nemes lelkesedéssel megkezdett, de szerencsétlen események

által vérbe borított korszakában mindamaz áldozatokon felül, a melyeket a balvégzet követelt tőlünk, még legnagyobb költőnket is el kellett veszítenünk. Akkor jelent meg, mikor legnagyobb szükség volt szavára, de nem érhetette meg többé azoknak az eszméknek végleges diadalát, a melyekért korának legjobbjai vele együtt lelkesedtek; sivatagban vezérlő tűzoszlop volt, mely fényével megmutatta utunkat a szabadság ígéretföldjére s azután letűnt, ő elesett halhatatlan eszmék szolgálatában s most ezeknek sírja fölött viruló élete példázza az ő halhatatlanságát is.

IX.

Beszéd Munkácsy ravatalánál.

Tartatott Munkácsy Mihály temetésekor, 1900. évi május hó 9-én,
a Képzőművészeti Társulat nevében.

Emlékezünk . . .

Csak tizennyolcz éve, hogy ide hoztak hazánkba egy képet, azután ide hoztuk annak a képnek az alkotóját. A képhez végnélküli zarándoklás indult meg; alig volt magyar ember, a ki meg ne nézte volna; megálltunk előtte — rajta veszett szemünk és jobb, igazabb, tisztább lett a lelkünk, mikor a képet elhagytuk. Azt hittük, korunkból kiveszett az ideál és abban a képben feltaláltuk újra; azt hittük, a művészet talán már nem is képes többé elbeszélni a történetet, a mellett, hogy gyönyörköd- tet: oktatni, fölemelni, megnemesíteni is; és az a kép a történet és a vallás legmagasztosabb tényeinek eleven hatásával járta át egész erkölcsi valónkat.

Szembeállítva láttunk rajta két emberi alakot: egyet, a ki parancsol és uralkodik, és egyet, a ki meg v van kötözve, szenved és halni indul; és a két emberi alakban két világot is láttunk egymással szembe helyezve: egyet, a melynek el kell pusztulnia és egyet, a mely győzedelmeskedni fog; és éreztük, hogy azé a világé a győzelem, a melynek megterem- tője kész volt halálba menni isteni küldetéseért.

A bámulatban, az elragadtatásban az egész művelt világ osztozott velünk. De az egész művelt világban csak mi éreztünk a bámulat és elragadtatá-

son felül még valami egyebet is, valami erősebbet minden csodálatnál és gyönyörködésnél: a büszke örömet a felett, hogy ez a kép magyar művész alkotása.

Azután eljött ő maga, a művész. Jötte, ittjárta egyetlen diadalmenet volt, nem volt ebben az országban hatalom és tekintély, a mely meg ne hajlott volna előtte és a mi őt még sokkal jobban megörvendtetni látszott: nem volt ebben az országban szív, a mely a csodálat mellett igaz szeretettel ne fordult volna feléje.

Elhozta nekünk akkor, hogy gyönyörködjünk benne: remek alkotását, elhozta, hogy megossza velünk, két világrészre szóló dicsőségét, és elhozta nekünk mindezeknél drágább kincsét: hazájához, honfitársaihoz törhetetlenül ragaszkodó magyar lelkét.

»Érjen bár siker és dicséret — mondta az ő keresetlen egyszerűségével — legnagyobb dicsőségemnek azt tartom, ha hazámnak, mint hű fia, hírét és dicsőségét nevelhetem.« Egész élete igazolta ezt a hitvallását, igazolta mindjárt fényesen az a tette, hogy lángelméje munkájával szerzett vagyonából a legelső adományt a magyar művészet oltárára tette le s fiatal művészeink kiképzésére szánta.

Képzőművészeti Társulatunk akkori elnöke, egy tudós és ékesszavú főpap lelkesülten mondta: olyan ismét egyszer ünnep a hazában!« . . .

Emlékezünk . . . Akkor üdvözlöttük őt ott — abban a régi, kis műcsarnokban — most — búcsúzni jöttünk tőle ide, ebbe az újba . . .

Milyen pályafutás és milyen tragédia: az út a dicsőségnek és boldogságnak azokról a verőfényes magaslatairól, a melyeken tizennyolcz év előtt láttuk

őt — eddig a ravatalig! Pedig ez csak innenső lejtője annak a szédítő magaslatnak; hát még ha visszagondolunk a túlsóra: a keserű nélkülözések, nehéz küzdelmek, a remény és kétség, föllandulás és csüggedezés közt átélt ifjúságra, a melylyel együtt Munkácsynak viszontagságos és dicsőséges életpályája és annak szomorú vége egyikévé lesz azoknak a hőskölteményeknek, a melyekkel a valóság olykor elhomályosítja a legmerészebb költői phantasiát.

Hősköltemény, nem abban az értelemben, a mely a hőst csak a vérengző csaták intézőjében látja, de hősköltemény abban a modern értelemben, a mely a lélek hősiességét megcsodálja abban a küzdelemben is, a melyet a sors hatalmaival vív, abban, a melyben a géniusz alkotásaival vívja ki kortársai elismerését és csodálatát és diadalmaskodva százszor a sors fölött, végül mégis áldozatul esik nem nyílt ellenfélnek, a mely harcra hívja, hanem egy alattomos árulónak, egy emésztő kórnak, a mely orvul támadja meg és úgy ejti el. És ez a hősköltemény szemeink előtt folyt le. Láttuk, a mint a szegény asztalosinas fokról-fokra hágva, hírneves művészsé lett, nemzete büszkeségévé, pályatársai, a magyar művészek bálványozott mesterévé, világvárosok előkelő társadalmi köreinek egyik becézett központjává; a mint a sors ölébe szór a minden képzelhető javát, anyagit és erkölcsit, jólétet és bőséget, címet és kitüntetést, szerető hitvest adott melléje, barátokat és csodálókat köréje, végül még azt is remélhattük, hogy ennek az emberi pályának egész ragyogását, a művészi géniusznak egész teremtő erejét vissza fogjuk nyerhetni a nemzetnek, a mely szülte őt: a magyar hazának. — És akkor a pusztu-

lás daemona lassan, észrevétlenül ránehezedett a teremő kézre...

ő, kiküzdve munkájával a halhatatlanságot, büszkén vallhatta, hogy van élet a síron túl is — és akkor a sors kegyetlen gúny nyal válaszképpen megmutatta neki, hogy van halál a síron innen is . . .

Rászállott lelkére annak a síron inneni halálnak csillagtalan éjszakája, a mely után szinte megváltó hajnalhasadásnak látszott az igazi halál . . .

És mi látva ezt a véget és visszagondolva arra a tüneményes pályára, csak azt érezve, hogy mily fenséges volt az és mily irtózatos ez, lelkünkben megrendülve, kételkedve, töprengve kérdeztük, hogy a Gondviselés mely kifürkészhetetlen végzése, vagy a természet mely kegyetlen szeszélye adhatott ilyen véget a mi büszke örömk- és reményeinknek, s az elhomályosult génusz alkotásainak egész nagy ágát és maradandóságát kellett magunk elé állítan¹, hogy egy gondolatot találjunk, mely lelkünket mély fájaldalmából fölemelje.

Most ravatala fölött állunk. Itt benn csupa gyász és fájdalom — ott künn viruló tavasz . . . Tavasz, a melyet türelmetlenül vártunk és a mely késni látszott, mintha be akarta volna várni őt, hogy sírjára hintse legszebb virágait. . .

A tavasz virágai közé hullanak a mi könnyeink ...

Az a társaság, a mely legrégebben egyesíti ebben a hazában közös munkára a művészet oltára körül azokat, a kik munkálják, és azokat, a kik pártolják a művészetet, az a társaság csodálata, hálája, szeretete, fájdalma egész hevével mond neked: büszkeségünk, mesterünk, barátunk, koporsód felett utolsó Isten hozzádot! . . .

XI.

Nemzeti irodalmunk a múltban és a jelenben.

Elnöki megnyitó beszéd a Kisfaludy-Társaság 1904. évi február hó 7-én tartott ünnepélyes közgyűlésén.

Tekintetes Társaság, tisztelt Közönség!

Miután elnökünk ma a fölolvadó-asztalt veszi igénybe, társaságunk gyakorlatának megfelelően, nekem jutott a szerencse, hogy kedves társainkat s a tisztelt közönséget ötvennyolczadik ünnepélyes közülésünk alkalmából az elnöki székéből üdvözöljem.

Ötvennyolczadik évi közülésünk társaságunkat fiatalabbnak tünteti föl, mint a milyen valóban, mert közüléseink számából kimaradt az a tizenegy év, a mely alatt társaságunkat — 1849-től 1860-ig — a politikai viszonyok tétlenségre kárhoztatták. Voltaképpen hatvanhét év választ el attól az időtől, melyben a hét évvel előbb elhunyt Kisfaludy Károly barátai, tisztelői és író társai, nevének megörökítésére s irodalmi munkásságának folytatására a róla nevezett irodalmi társaságot alapították. Azok közül, kik akkor társaságunk bölcsőjénél állottak, az utolsót, Tóth Lőrinczet, tavaly temettük el; azok közül is, kik az 1860-ban végbement újraalakulás alkalmával léptek a társaság sorába, már csak hárman: Jókai Mór, Gyulai Pál és Szász Károly időznek közöttünk. Változó idők, öröm és balsors,

a nemzet föllendülésének és halálos dermedésének váltakozó napjai, évei röptek el társaságunk fölött. Évkönyveink belenyúlnak irodalmunk és nemzeti életünk ama küzdelmes, de reményteljes korszakába, melyet a Kölcsey, Kisfaludy Sándor, Vörösmarty Mihály, Bajza József nevei jelölnek meg; az új korszak még a Szalay László, Fáy András, Madách Imre, Jósika Miklós báró, Czuczor Gergely, Tompa Mihály, Eötvös József báró szellemének fényétől besugárzott ösvényen indulhatott meg; a hetvenes évekig elhat a Toldy Ferencz, báró Kemény Zsigmond, Szigligeti Ede, Horváth Mihály és Csengery Antal működése; az Arany János tündöklő költői pályája úgyszólván kezdetétől végig társaságunk évlapjain is föl van jegyezve. Szóval: a mi nemes és fölemelő hagyománya van költészetünk és szépprózánk tizenkilencedik századbeli fejlődésének, arra többnyire nemcsak mint az irodalom közkincsének szabad élvezői, de törvényes leszármazás címén is formálhatunk örökjogot, arra alapítva egyúttal kötelességünket: a nemzeti irodalom fölvirágoztatását, a régiek példájához méltó lelkesedéssel és kitarással munkálni.

A költészet és széppróza munkásainak helyzete, föladata, sikereik föltételei és munkájuk nehézségei lényegesen változtak az alatt a hosszú idő alatt, melyre mint társaságunk befutott pályájára tekinthetünk vissza. Változtak, de tán nem könnyebbedtek oly mértékben, mint fölületes szemléletre látszik. A nyelv formálásának, fejlesztésének az az úttörő munkája, melyet legrégebb elődeink végeztek el, ma messze túlhaladottnak látszik, de nem kell-e most is vitáznunk a kérdések fölött, melyeket nyelvünk pezsgő életereje vet naponkint fölszínre? A

kor változott ízlése, iránya, szellemi légköre nem látszik kedvezni némely műfajnak, melynek terén régibb irodalmunk legfényesebb s legnépszerűbb diadalait ünnepelte; azok helyett másokat karol föl a közízlés, gyakran bizonyos egyoldalúsággal a túltengés jelenségeit idézve föl, míg talán jeles tehetségek nem jutnak érvényesüléshez, a hajlamuknak megfelelő műfaj csekély kedveltsége miatt. A műalkat és styl magukban az egyes műfajokban is átalakuláson megy keresztül; ez az átalakulás sok ízléstelenségre csábítja a gyöngébb stylérzékű írókat; az újnak és legújabbnak utánzatára való törekvés, a sok megemésztetlen példa hatása, a népiesnek mértéktelen hajhászása, a pongyolaságig vagy nyerseségig vitt természetesség, a hatásért való féktelen versengés, megannyi veszély, mely modern irodalmunk munkáit környezi, s a melytől mentek voltak azok a más, talán nagyobb nehézségek leküzdésére hivatott elődeink, a kik kevés, nemes példa után indulva, szűkkörű, de egyszerű igényű, hálás és el nem kényeztetett közönség számára dolgozva, egy sokkal lassabban élő világ közepette teljesítették írói hivatásukat. Ehhez járul a szellemi életnek majdnem világraszóló közössége, mely korunkat jellemzi; egyszerre az egész művelt világ szellemi hatása alatt állunk, minden jelenségének úgyszólván első benyomását át-evezzük s az olvasóközönség műveltebb részének körében az egész világirodalommal kell a versenyt fölvennünk. De magának nemzeti életünknek köre is tágult s ezzel nemzeti irodalmunk föladatai is nagyobbodtak. Régebben az irodalom föladatául jutott pusztuló nyelvünket megmenteni, új fejlődésnek indítani, nyelvünknek és nemzeti eszmevilágunknak visszahódítani az elidegenedett magyaro-

kat, ébren tartani a magyarságban az összetartozás, a nemzeti egyéniség tudatát. Most, ez a föladat meg lévén oldva, irodalmunkra más, nagyobb szerep vár: kiterjeszteni uralmát arra az egész területre, a melyre politikai hatalmunk kiterjed, hatásával elősegíteni fajilag és nyelvileg széttagolt nemzetünk szellemi egybeforradását, politikai önállóságunkat és politikai súlyunkat a világ előtt szellemi önállóságunkkal és szellemi súlyunkkal is igazolni.

Nehéz az ezen a téren elért eredmény megítélésére mértéket találni. A szerep, melyet nyelvünknek európai helyzetünk juttat, olyan, hogy irodalmunk termékeivel a külföld csak másodkézből ismerkedhetik meg, a mi akadályja ugyan a nyelvben, némely stílyformában megnyilatkozó nemzeti genius megismerésének, de hogy nem akadályja a messzeterjedő irodalmi hatásnak, azt a mai orosz és norvég irodalom termékeinek számos példája igazolja. Ha ezekhez a példákhoz hasonlítva, eredményeink szerényebbn k tűnnek is föl, mindenesetre bizalmat keltenek a jövő iránt. Kevésbé tiszta képet nyerünk, ha az ország határain belül való hódításainkat vizsgáljuk. Iskoláink ma mindenesetre sokkal nagyobb mértékben terjesztői nemzeti irodalmunknak, mint voltak csak harmincz évvel ezelőtt is, és újabban a népies olvasmányok ügyét is fölkarolni kezdjük; de hogy a középfokú iskolát elhagyó mindkét nembeli nemzedék, a mely a kifejlettebb irodalom tulajdonképpen olvasóközönségének zömét van hivatva szolgáltatni, mily mértékben követi az iskolától nyert buzdítást és irányítást, s mily mértékben keresi igényei kielégítését nemzeti irodalmunkban: arra csak az irodalmi termelés általános prosperitásának jeleiből vonhatunk nem mindig kedvező

következtetést. Azt a régi vitakérdést, hogy a napisajtó rendkívüli kifejlődése és elterjedése a nemzeti nyelv és általános műveltség terjesztése körül tett szolgálatai mellett nem akadályozója-e a könyvirodalom kelendőségének? itt fejtegetni nem kívánom. A hazánkban élő nem magyar nemzetiségek közül a németet s az eltűnően csekély számú olaszt kivéve egy sincs, melynek saját nyelve, bár Magyarország határain kívül is, a magyarral méltán versenyezni képes irodalommal bírna; ha tehát politikai ellentétek idegenkedést nem szülnének, nem volna nehéz irodalmi téren azt az »olvasztói felsőbbség«-et, melyet Széchenyi követelt, nem magyarajkú honosaink túlnyomó nagy részével szemben érvényesítenünk. Ez a beolvasztó erő nyilvánult is és nyilvánul folytonosan magában az irodalmi munkásságban. Tudjuk, hogy a múltban is legfényesebb nevű nemzeti íróink közt nem egy oly családból származott, melynek nyelvbeli magyarsága csak szüleinél, vagy éppenséggel csak nála kezdődött. Ezek a jelenségek ismétlődnek mai nap is és arra intenek, hogy az irodalom tiszta nemzeti jellegének megőrzésére fordított gondunkkal és igyekezetünkkel nem szabad a fajmagyar elem bizonyos kizárólagosságának látszatát keltenünk. Nem szabad nem magyar fajbeli honfítársainktól azt kívánnunk, hogy nemzeti kultúrájukba való beolvadásuk föltétele minden külön faji sajátosságuk levetése legyen; irodalmunkat is gazdagabban és változatosabban színezheti ezeknek a faji sajátosságoknak, mint árnyalatoknak, a tárgyban, a gondolkodásban, a stýlben a közös nemzeti alapszínbe való belévegyülése, mint a hogy a márványban szétfutó erek fokozzák színpompáját a nélkül, hogy tömör egységének benyomását gyön-gíténék.

A fő nehézség, melylyel nemzeti irodalmunknak mai nap megküzdenie kell, kétségtelenül a nemzeti jellegnek a rohamos haladás, a világirodalmi hatások, a változó szellemi áramlatok és irányok követelményeivel és következményeivel szemben való hű és hamisítatlan megóvása. Az, hogy nemzetiek legyünk a külföldtől való félnék vagy daczos elzárkózás nélkül, és európaiak s modernek legyünk, de nem francia, angol vagy német mintára; az a mit Széchenyi az akkori fogalmak szerint úgy fejezett ki, hogy »magyarosodni s csinosodni, de egynek rovására sem«. Ennek a nehézségnek a leküzdését legtöbben azzal biztosíthatni vélik, ha irodalmunk gondosan ápolja a népszellemmel való közösségét, tárgy, indíték, sőt forma és stýlre nézve is a népiesben látván egyedüli csálhatatlan ismertető jelét a nemzetinek. Népünk kétségkívül gazdag költői képzelettel s még jobbára romlatlanul egészséges észjárással van megáldva, s a népkedély tengerének gyöngyeit irodalmunk bizonynyal még ki sem halászta mind, népünk igazi nyelve pedig tisztasága és bája mellett tud tisztas, sőt méltóságos is lenni. Ennek tudatában társaságunk is föladatának tekintette a magyar népszellem költői termékeinek rendszeres kutatását, gyűjtését, vizsgálatát és méltatását megindítani. De kétségtelen viszont az is, hogy a népiesnek fogalma sem irodalmi, sem művészeti téren nem földheti a nemzetinek fogalmát egészen, sőt annak egyoldalú és kizárólagos művelése és keresése szükségkép az irodalmi eszmekör és formakincs összeszűkítésére visz. S ha ezzel szemben azt látjuk, hogy abban a társadalmi életben, a mely túlságosan központosított irodalmunkat itt a fővárosban környezi, valóban nehéz a nemzeti vonások világos megkülön-

böztetése, arra a meggyőződésünkre keli jönnünk, hogy irodalmunk nemzeti jellegének a modern korszakba való beillesztése oly probléma, melynek megoldását eddig elhanyagolt elemeknek irodalmi életünkbe való bevonása nélkül megtalálni nem fogjuk. S talán nem csalódunk, ha a célhoz vezető fordulat jeleit már az utóbbi idők némely jelenségében megpillanthatna véljük. Mintha egy új renaissance szellője suhanna át szellemi életünkön; ez is, mint minden renaissance, mikor a jövőjét munkálja, a múltba tekint vissza. Mintha kezdenénk megint visszanézni, sőt elmélyedni a múltba, melyről a haladni, versenyezni akarás hajszájában már-már egészen megfeledkeztünk. Nem abba a régesrégimúltba, a melynek regeszerű alakjait és életét oly ködös homály fõdi, a melyen a kevés romantikai erővel fölruházott modern képzelet áthatolni nem tud, de abba a közelebbi múltba, abba, melyben nagyapáink, dédapáink éltek, a melynek emlékei még környeznek, melynek írásait még bírjuk, a melykéek küzdelmei még most is megdobogtatják szívünket. Egyszerre megragadta a mai nemzedéket a kurucz-költészet csodás bubája; néhány nagyhatású kísérlet közelebb hozta képzeletünkhöz a Rákóczi-korszak, meg az irodalom újraébredésének napjait; néhány évnap emlékünnepegy kezünkbe adta megint régibb költőink, íróink műveit, melyeket újabb kiadások most terjeszteni, újra ismertetni kezdenek. Úgy látszott, mintha valami új látókör nyílt volna meg szemeink előtt; meg kell vallanunk, hogy nemcsak a legújabb, de még a korosabb nemzedékre nézve is valóságos fölfedezés-számba mentek olyan írók munkái, kiknek halálától néhány évtized választ el. Most láttuk csak, mennyit felejtettünk, mennyire

eltávolodtunk irodalmi múltunktól, most láttuk, hogy míg fáradhatatlanul kergettünk új meg új irányokat és jelenségeket, milyen kincseket hagytunk észrevétlenül polczunk beporosodott könyveiben; és most láttuk, hogy a nemzeti jelleget kereső bolyongásunkban mennyi zátonyt kerülhettünk volna el, ha régebb íróink hatása alatt maradunk s szellemi múltunk iránti érzékünket el nem veszítettük volna.

Kezdjük fölismerni annak igazságát, a mi nem rég társaságunk elnöki székéből is elhangzott, hogy irodalmunk legfőbb érdeke »a drága kapocs megőrzése népünk szellemével és *szellemünk múltjával*«, hogy az irodalomban a nemzeti az, a mi irodalmunk történeti anyagának talajában gyökerezik, az, a mi a nemzet történetileg kialakult geniusával összeegyeztethető. A tétovázás és bizonytalan kapkodás, mely a nemzeti jelleg kidomborítása körül irodalmunkban észlelhető, onnan ered, hogy kicsinyeljük, mert nem ismerjük eléggé nemzeti irodalmunkat, sőt történetünket sem ismerjük, múltunk többé-kevésbé hamis jelszavak és képzetek gyüledékévé, íróink pedig pusztá symbolummokká váltak emlékezetünkben; ezért van, hogy akárhány modern írónk munkáin világosan, sőt néha névszerint kimutatható valamely angol, francia, norvég vagy orosz író hatása, csak a magyar irodalom hatására nem ismerünk rá bennök.

Azért az idegen elemek és modern irányok megrohanásai között, gyorsan élő korunk lázas haladásának csábításával szemben se legyünk egészen hűtleneké régi ideáljaink és hagyományaink iránt; miért kellene csak egyet is elpusztulni hagynunk azok közül az oltárok közül, melyeken apáink lelke-

sedése áldozott? Ne kövessük a Remigius kegyetlen szavait, melyekkel az igaz hitre tért Klodvigot arra intette, hogy ezentúl égesse el az , a mit eddig imádozott és imádja azt, a mit eddig elégetett. Legyen irodalmunk nemzeti geniusunk halhatatlanságának hirdetője, tartsuk ébren a váltakozó nemzedékekben a régiebb irodalom maradandó becsü alkotásai iránti érzéket és vonzódást is, mialatt nyílt elmével és nyílt szívvel fogadjuk be az újat, de nem válogatás nélkül, nem idegen, gyakran nyers, selejtes, kóros, elfajult alakjában, hanem megkülönböztetve a nemes erzet a salaktól, s áthatva mindazt, a minek polgárjogot adunk irodalmunkban, a nemes rég példákból és hagyományokból táplálkozó nemzeti szellem eleven erejével.

Ezzel az óhajtással, ebben a reményben nyitom meg közlésünket.

XL

Beszéd Jókai ravatalánál.

Tartatott 1904. évi május hó 9-én, Jókai Mór temetése alkal-
mával, a magyar kormány nevében, melynek a szónok akkor
tagja volt.

Hat évtized váltakozó magyar nemzedékének boldog megszokásává lett az a tudat, hogy Jókai a miénk, Jókai él, alkot; nem múlik el egy nap, melyen szellemi életünk kincsesházát nem gazdagítaná képzelete, szíve, lángesze kifogyhatatlan aján-dékaival. És nekünk meg kellett érnünk a napot, a melyen ridegen, elutasíthatatlanul, kérlelhetet-lenül ránk nehezedik a végzet: Jókai nincs többé.

Más halandónak szelleme fényét, lelke erejét lassan, apránként oltogatja, fogyasztja a kor; szemünk láttára tűnik mind a kettő, kiszámíthatjuk végső ellobbanását, megbarátkozhatunk hiányának gondolatával. De Jókaiiban megvalósulva láttuk azt, hogy Isten az ő kegyelméből való művésznek é költőnek a dicsőségen kívül örök ifjúságot is szo-kott adni. Az alkotó erő, a mely benne működött itt, mintha igazán egy örök létre lett volna szánva, sohasem árulta el a kor terhének nyomását. Meg-maradt benne mindvégig a fiatalos Idealismus, munkakedv és derült kedély, a mely éppen mert magát is mindig újra fiatalodni érzi, neheztelés nél-kül nézi a kor s a nemzedék változását, sőt mi több, maradt benne mindvégig valami a gyermekiből is, a mely hisz a maga álmoképeiben, gyönyörködik

még a buborék színpompájában is és gyanútlan, vidám bizalommal tekint a jövőbe.

Boldogok mi, a kik ezt a törhetetlennek látszott költői lelket a magunkénak nevezhettük, — boldogtalanok mi, a kik e költői lélek alkotó munkájának csodaszerűségétől megtévesztve, múlandóságában hinni nem akartunk.

Így kellett őt elvesztenünk magas korban is ifjan, későn is váratlanul és elkészületlenül, ór ási munkásság után is idő előtt, példátlanul terirékenyítő hatás után is pótolhatatlanul.

Milyen életet, milyen világot zár magába ez a szűk koporsó!

A Révkomáromból kikerült pápai és kecskeméti diák, a ki festő akar lenni és már tizennyolcz éves korában írt színdarabjával az Akadémia dicséretét nyeri el; a fiatal író, a ki regényeivel rohamban hódítja meg az országot, a Petőfi barátja, a márcziusi ifjak egyik vezére, a ki kiáltványában a szabadság, egyenlőség és testvériség mellett hangoztatja a békét és egyetértést is, de mikor nemzetét harcban látja, maga is fegyvert fog. Azután az üldözött bujdosó, a kinek életét a hitvesi szerelem menti meg, a nemzet szomorú napjainak lánglelkű és varázsszavú elbeszélője, a ki tollával vigasztalja, földeríti, bizalomra, reményre serkenti nemzetét. E közben ugyanő az, ki a legnehezebb viszonyok közt az új alkotmányos korszak számára fön tartani, kifejlesztteni segíti a napisajtót, a politika vigasztalanságába is bevilágít humorjának játszi fényével. Majd, az újabb alkotmányosság korában, fáradhatatlan regény- és drámaírói munkássága mellett, mialatt műveinek kötetszáma immár a háromezredet meghaladja, ő, szépirodalmunk elismert vezére, fejedelme, mint szónok is gyakran elragadja hallgató-

ságát, mint politikus tollát a törvényhozás szolgálatában is ragyogtatja, lelkesíti az ifjú kor nemzedéket, hogy »pálmaerdő váljék a fiatal gesztből«, királyi sarjakat nyer meg irodalmunk szeretetének és művelésének s királya elismerésétől, nemzete szeretetétől környezve, ötvenéves írói pályája emlékeztetés örömnépén ezt vallja: »Életemnek alkonyán megvan az a lelki megnyugvásom, hogy a miért ifjúkoromban lelkesültem, azt vénségemben megvalósulva látom, hogy nem hiába hirdettem a föltámadást.«

És ez csak az, a mit átélt. Hol marad mindaz, a mit megálmodott, leírt, örökölni hagyott nekünk; leírt azzal a népeletbe, az emberi szívbe, a természetbe behatoló lélekbúvári éleslátással, mely a költői alkotás leghatalmasabb eszköze, egyszersmind a képzelet varázslámpájával, a lángész intuitiójával állítván a csalódásig életteljesen szemünk elé soha nem látott gazdag és csodás világokat.

Ő maga úgy fogta föl a költő küldetését, hogy »tartozik nemzete lelkének kifejezése lenni« és viszont »hivatása meglátni az égő csipkebokorban az Istent és tolmácsolni az égi szót a ráfigyelő nemzet előtt.«

Minden valódi költőben van valami a prófétából és valami az apostolból. Jókaiban is megvolt mind a két elem. A múzsától megihletett társaival együtt megérzi, lelkesen hirdeti a szabadság és nemzeti föllendülés közelgő tavaszát; a lesújtott ország szenvedéseinek sötét éjszakájában mindig maga előtt látja, közeledőként üdvözli az új hajnal hasadását. A szabadság és nemzeti nagyság lánglelkű apostola marad mindvégig, minden körülmények között, minden téren, szóval és tollal, mint író, mint politikus

és mint ember. Mint ifjúnak és mint aggastyánnak, a költészetben és a közéletben ideáljai ugyanazok maradnak, nem változik lelkesedése, ékesszólása sem, melylyel értök küzd. Mialatt eszméi, érzelmei kiapadhatatlan forrásából mérhetetlen kincsekkel gyarapítja szellemi birtokunkat, művészete tökélyre emeli, gazdagítja nyelvünket is, szelleme termékeinek hódítása az egész művelt világban nemzetünk s a külföld szellemi kölcsönhatását a mi javunkra közelebb hozza az egyensúlyhoz.

Nincs a hálának, nincs a kegyeletnek szava, módja, ereje arra, hogy elérni legyen képes azt a dús örökséget, a melyet nekünk Te, nagy halottunk hátrahagysz !

Egy nemzet, királyával élén, teszi le kegyeletének jeleit, hullatja könyeit ravatalodra, az egész föld kerekségén megilletődéssel emlékeznek meg a Te kimúltodról.

Eszméidben gyönyörködött az egész világ, de azért Te mégis csak a mienk voltál; nemcsak büszkék voltunk rád, szeretett is nemzeted, szeretett úgy, a mint író ritkán volt szeretve. És Te is szeretted nemzetedet! Halálod nemcsak szellemed fényétől, — szereteted kincsétől is fosztott meg bennünket.

Ezelőtt tíz évvel ugyanezen a helyen a nemzet egy másik nagy halottjának ravatalánál azt mondtad: »A lélek nem hagyja el azokat, a kiket szeret.« Szavaid Ígéretté, túlvilági üzenetté lesznek e perczenben. Lelked nem fogja elhagyni nemzetedet, benne fog élni, lángját ezrekre árasztva és gyönyörködve fogja látni betelj esedését annak, a mire követőidet buzdítottad: a nemzet, melynek Te és társaid életeért küzdöttetek, ki fogja vívni halhatatlanságát is !

Isten veled, legyen mi közöttünk áldott a te emléked!

XII.

Elnöki megnyitó beszéd.

— Előadta a M. Tud. Akadémiának 1906. márczius 25-ikén tartott közülésén. —

Tisztelt Gyülekezet!

Megvallom, mély megilletődés vesz rajtam erőt, a midőn oly időben, melyben összes közviszonyaink meg vannak rendülve s hazánk elborult egén még hiába keressük a jobb jövő derengését, az engem a múlt év őszén ért megtisztelő választás következtében elnöki minőségemben először vagyok hivatva a tekintetes Akadémiához és közönségünkhöz szólni arról a helyről, melyről nemzetünk a gr. Teleki József, gr. Széchenyi István, gr. Dessewffy Emil, br. Eötvös József szavát hallotta.

Úgy érzem, mintha azoknak a nagyoknak körünkbe leszálló szelleme rám nehezedve elnyomná hangomat, és mégis úgy érzem, mintha ők adnák kezembe a harsonát, hogy midőn ez ünnepélyes órában hűséget fogadva az ő szellemeknek, annak követésére akarom hallgatóimat felhívni, gyöngeszavam erejét megszázsorozza az ő ihlésük.

Akadémiánk s annak vezetői évről-évre, minden megújuló alkalommal, mint Antaeus az anyaföld érintését, keresték — méltán — a közösséget, a kapcsolatot nagy alapítónk, Széchenyi eszméivel.

Hogy Széchenyi, mikor nyilvános pályájának első, örökké emlékezetes tényével testet adott az Akadémia — mint akkor nevezték: »Magyar Tudós Társaság« — eszméjének, ezzel mit akart elérni, azt összes idevágó nyilatkozatai s a »Tudós Társaság« első szervezése kétségtelenné teszik.

Nyelvművelő intézetet akart létrehozni, »mely a magyar nyelvet kifejti, mely azzal segíti honosinknak magyarokká neveltetését«, melynek gondja legyen »a honni nyelvnek nem csak terjesztésére, de egyszersmind annak minden tudományok s mesterségek nemeiben lehető kimíveltetésére«; »dolgozunk — úgymond ő — rendíthetetlen állhatatossággal nyelvünk lehető legmélyebb s legtágabb kifejésén, mert habár nem is szüli a szó a gondolatot, mégis kimondhatatlan varázsszal jár a rövid, szabatos, gazdag nyelv« és »a tudományoknak és mesterműveknek a nyelv által leendő mind szélesebb kiművelődése viszont a tudományok és mesterművek szélesebb kiterjedése által tökéletesítse és terjeszse a szeretett anyai szép nyelvet is«.

Es ez egészen természetes volt s megfelelt nemcsak a mi akkori viszonyainknak, de a művelődés történeti tényezői általános fejlődésének is. A majdnem minden régibb európai akadémia mintaképeül és ősanjául tekinthető firenzei »Accademia della Crusca« nyelvművelő — vagy a név etymológiájának megfelelőbben — nyelvtisztító intézetként létesült s ma is az; a francia »Institut«-nek tulajdonképeni magvául szolgált »Académie Française« lényegében híven megőrzött régi szervezetében mindig a francia nyelv és nemzeti irodalom ápolását, gazdagítását tekintette és tekinti főadatának; a XVIII. század végén alakult svéd Akadémia szervezeti szabályai

különös plasticitással fejezik ki, hogy ennek az intézetnek a hivatása »tudományban és költészetben a svéd nyelv tisztaságát, erejét és fenségét munkálni«.

Egyébiránt a Széchenyitől e történeti példák tanúságának is megfelelően a tudós társaság elé tűzött cél nem is oly szűk körű, mint talán első pillantásra látszik. Hiszen már az első tervezet a nyelv művelés mellé mint második célta oda sorolta tudományos műveknek magyar nyelven íratását és kiadását előbb négy, majd hat tudomány szakban, vagy inkább csoportban, megjelent munkák bírálatát, nevezetesen idegen és classikai munkák fordítását és kiadását, sőt a nemzeti színészet fölvirágztatása iránti gondoskodást is. Széchenyi három akadémiai beszédjében foglalkozott az Akadémia föladataival; igaz, hogy ezekben hiába keresnénk valami körvonalozott programot, nem is szorítkoznak tulajdonképen akadémiai kérdésekre, hanem felőlelik a nagy nemzeti reformmú egész széles gondolatkörét, mint a hogy Széchenyit általán mint író és szónokot az jellemezte legjobban, hogy egyetlen könyve vagy beszédje sem foglalkozott csupán egy kitűzött tárggyal, hanem mindegyik többé-kevésbé teljes képét nyújtotta annak a fölfogásnak, melyet ő a nemzeti életet mozgó nagy kérdésekre nézve mindenütt és minden alkalommal szóval és írásban az apostol hitével, az agitátor suggestiv lelkesedésével, a próféta jövőbelátásával és a politikai bajnok éles, olykor gúnyos polémiájával hirdetett.

»Akadémiánk — monda ő — nem cél, de inkább előmeneteli eszközeinknek csak egyike, mely... szinte egy lépcsővel magasabbra segítheti ügyünket azon cél felé, mely nem kevésb, mint nemzeti virág-

zás«, és máskor: »a magyar Akadémia, sajátlagos politikai körülményeink között, nemzeti újjászülétésünket tekintve, egy főtényezőt képezhet, sőt, hogy ilyest képezzen, szoros kötelessége«, — mert: »politikai kifejtésünk legmélyebb talaja . . . nemzetiségünk biztosítása ... s lélektelen gép volna Akadémiánk is, ha nem venne e hazafiúi műtétekben legbuzgóbb és legernyedetlenebb részt«.

Tehát az, hogy »nemzetiségünk ne csak tengődve éldegéljen, de mindinkább terjedve s nemesülve vagy inkább nemesülve és terjedve — mert ez a kifejlési logika — elvégre nagy, hatalmas és dicső nemzetté váljék«, a nemzetiség emelése és biztosítása, — a mit Széchenyink a politikai élet költészetének mondott, a »szunnyadozó nemzeti lélek fölébresztése, elterjesztése s erős megfundálása«, a nemzeti nyelv kiművelése s gazdag, virágzó nemzeti irodalom megalapítása által: ez volt a maga teljességében a cél, melyet főképp az Akadémia útján, mint ennek elsőrendű feladatát, akart nagy alapítónk megvalósítani. És évtizedek tapasztalása mutatta, hogy ez a feladat méltó is, alkalmas is volt arra, hogy ébren tartsa a nagy közönség érdeklődését és lelkesedését, a honpolgárok áldozatkészségét és szellemi életünk jeleseinek buzgó munkásságát az Akadémia javára.

A múlt évben elvesztett jeles társunk és volt másodelnökünk, Szász Károly, »Széchenyi és az Akadémia megalapítása« című ünnepi értekezésében rámutatott arra, hogy míg alapítónk szándékának, de a dolog természetének is megfelelően eleinte a nyelvművelés, s benne a nemzetiség kifejlesztése volt a főcél, a tudományművelés a másodrendű, a mint az első föladat legnehezebb része meg volt

oldva, a második egyenrangúvá lett s a tevékenység köre így mindinkább kiszélesedett.

Ez nemcsak utólagosan, a tényekből állapítható meg, ezt tudatosan és szükségszerűen intézték így Akadémiánk bölcs vezetői.

Második elnökünk, gróf Dessewffy Emil, halálát kevéssel megelőzőtt lemondásakor az Akadémiához intézett s az 1865-iki december havában tartott ünnepélyes közülésen fölolvastott búcsúlevelében, mintegy a jövőt illető végóhajtásaképen, ezeket az aranyzavakat hagyta ránk: »Nem az a mi feladatunk, hogy egy oly culturának nekünk odadobott hulladékaiból, melyben minden idegenszerű és semmi sem sajátunk, engedjünk magunkra tapasztalni egyet és mást, vagy tapasztgassunk magunk; a mi feladatunk nagyobb és magasabb. A mi feladatunk az, hogy a sajátlag és tulajdonképen magyar szellemi erő munkájával foglaljuk el helyünket azon ösvényeken, melyeken halad az emberiség erkölcsi és érte mi fejlődése, hogy az ez által nyert vívmánya összes tőkesommájának részeseivé saját erőfeszítésünk által tegyük magunkat s hogy a saját fáradalmaink által nyert, saját szükségaink szerint alakított, jellegünk és tulajdonaink szerint idomított szerzeményt azok kiérdemlett jutalmául tekinthessük. . . Sőt nyelvünk is csupán ezen munka teljesítése által és annak folyamában emelkedhetik föl tőkélyre és válhatik a magyar szellem hű kifejezőjévé . . .«

Ezt a programot a fejlődés természetszerű egymásutánja s a viszonyok változásán vvaló alkalmazása szempontja ól még világosabbá tette a Dessewffy közvetlen elnökutódjának nyilatkozata.

Mint tizenöt éves tanuló, 1868 tavaszán e teremben én is b. Eötvös József egy elnöki beszédjének

rám nézve feledhetetlen benyomása alatt állottam. Azóta annál szívesebben olvasom újra e beszédet, melyben kifejtette a szónok, hogy Széchenyi István és az ő első követői a tudományoknak magyar nyelven való művelését tűzték ki ugyan Akadémiánk feladatául, de a kik e nagy férfiú intenióit közelebb-ről ismerik, tudják, hogy a tudományok művelése az ő felfogása szerint csak mint távolabbi cél volt kitűzve; a közelebbi feladat, melynek megoldását ő Akadémiánktól várta, nemzeti irodalmunk megalapítása volt, s ha Akadémiánk tevékenységét főnnállásának első korszakában figyelemmel kísérjük, meggyőződhetünk róla, hogy ez maga is így fogta föl hivatását. E korszak alatt az irodalmi irány a szorosan tudományosat csaknem egészen háttérbe szorította, s bár a tudomány az Akadémia tevékenysége köréből kizárva akkor sem volt, legalább is alárendelt szerepet játszott. A főcél nemzeti nyelvünk művelése volt s általa egy nemzeti irodalom megalapítása. És ez helyesen történt így. Az első, a mi után minden nemzetnek törekednie kell, az, hogy egyéniségét biztosítsa. Akadémiánk, midőn majdnem egész munkásságát arra irányozta, hogy nyelvünket s általa irodalmunkat alapítsa meg, »mely a nemzet hitének, reményeinek s érzelmeinek hív tükre, méltó formában fejezze ki azt, miért milliók lelkesülnek«, bizonyosan azt tette, a mi ama viszonyok között a legszükségesebb volt. Nem titkolhatjuk azonban önmagunk előtt, hogy nemzetünk megváltozott helyzetével — t. i. a 67-iki kiegyezés után — törekvéseink irányának is változnia kell; a nemzetnek megváltozott helyzetével megváltoztak kötelességei s ezekkel — Eötvös meggyőződése szerint — megváltozott az Akadémia feladata is. A nemzetnek

ezentúl »nem jelképre, hanem segédre van szüksége« s valamint az nem felelne meg hivatásának, ha mint előbb s akkor helyesen, kizárólag régi jogállapotainak f3n tartásán dolgoznék, úgy Akadémiánk sem szorítkozhatik többé tisztán irodalmi tevékenységére: nemzetünknek, s tehát »Akadémiánknak részt kell vennie a nagy munkában, mely Európaszerte a tudományok körében a népek szellemi fölszabadulásaért folyik«, s valamint akkor, mikor a nemzetnek arra szüksége volt, csaknem kizárólag nemzeti nyelvünk és irodalmunk megalapításának szentelte tevékenységét, úgy most, midőn »irodalmunk ak az Akadémia gyámságára többé szüksége nincs«, egész erejét abban a körben központosítja, melyet már neve kijelöl.

Ez volt az Eötvös eszmemenete, mely ha talán a kérdés élesebb megvilágítása kedvéért kissé merev megkülönböztetést állított föl a múlt és a jövő föladatai, a nemzeti irodalmi és a tudományos cél fölkarolása között, éppen nála, ki egyaránt legjelesebb tudósaink és legjelesebb költőink közé tartozott, legkevésbbe föltételezhetjük, hogy a tudomány széles köreinek munkába vételével az Akadémia nyelvművelő és irodalmi föladatait mintegy végleg elintéztetteknek tekintette volna.

A Dessewffy és Eötvös által jelzett, tulajdonképeni tudományos föladatokat előtérbe állító reformirány fokozatos megvalósulását látjuk azokban a lényeges változásokban is, melyeken Akadémiánk szervezete és ügyrendje az idők folyamában keresztülment, melyek mindenben a szakszerű működés, a szakszerű fölfogás és döntés szempontjainak kedveztek, s melyeknek létrehozásában mindenestre nagy érdeme van annak a kiváló férfiúnak,

kinek mai közülésünkön ünnepeljük emlékét Toldy Ferencnek.

Az, hogy ez a fokozatos változás alapítóink célzatával nem ellenkezett s a viszonyok fejlődésének szükségszerű következménye volt, az, hogy nyelvünknek, irodalmunknak ez a lassú fölszabadulása, mondhatnám kinövekedése az Akadémia ápoló, gondozó kezei alól, nem vált hátrányára, s másrészt az Akadémia tudományművelő munkásságának erőteljesebb kifejlődése oly kitűnő férfiak vezetése mellett, minő például köz veteti en hivatali elődöm, br. Eötvös Loránd volt, magyar tudományosságunkat tényleg előbbre vitte: nézetem szerint kérdésessé alig tehető. A kérdés, a mely vizsgálatunkat inkább hívja ki, az, hogy ez a változás mily hatással volt magára Akadémiánkra, annak gyarapodására, virágzására, tekintélyére és népszerűségére, arra a viszonyra, mely közte és termő s életető talaja: a magyar nemzeti társadalom között fennáll?

És e tekintetben azt látjuk, hogy a hetvenes évek közepétől kezdve az Akadémia vezetői köréből mind sűrűbben hangzik föl a panasz a közönség csökkenő érdeklődése, sőt részvégtlensége miatt. Míg gr. Lónyay Menyhért, ki bizonyára nemcsak széleskörű műveltséggel, de sok gyakorlati érzékkel is birt, 1874-ben még elmondhatta, hogy »nem létezik hazai intézet, mely iránt nagyobb érdekeltséggel, sőt kegyelettel viseltetnék a nemzet, mint az Akadémia iránt«, s büszkén sorolhatta föl azokat a nagyszerű adományokat és hagyományokat, melyekkel elnökségének megelőző három évi időszaka alatt gazdagodott az intézet: már két évvel később ugyanő hivatkozik a kevéssel előbb elhunyt báró Kemény Zsigmondra, ki előtte gyakran panasolta föl a nemzet folyton

hanyatló részvétét saját irodalma iránt, a mit maga is elismervén, s az akkori viszonyokat irodalmunk fölpezsdülésének a XIX. század első felébe eső korszakával hasonlítván össze, fölveti a kérdést, hogy hanyatlik vagy vénül-e nemzetünk, avagy csak a keleti fajokat jellemző apathia egy múló jelenség Ível van-e dolgunk?

Trefort Ágoston utolsó elnöki beszédjében 1888-ban szintén a közönség érdeklődő sének hi nyát hangoztatta; hivatkozott rá, hogy az ő fiatal korában a közönség hogy tódult az Akadémia gyűléseire s magyarázatul azt hozta be, hogy abban a régi időben minden más szellemi tért lenyűgöztek a politikai viszonyok, csak a tudományos, az irodalmi tér maradt szabad, ellenben most megoszlik a figyelem s éppen a tudományos téren hiányzik a valódi szellemi szabadság mert »a magyar társadalom a conventionalis és confessionalis fogalmak és felfogások keretében van leszögezve.«

Jogosultak ezek a panaszok, vagy csak csalódásai a rajok nézve szebb múltba visszatekintő öreg embereknek? Túlbecsülései múló vagy véletlen tüneemények jelentőségének? Hiszen már Széchenyi is, Akadémiánk életének második évtizedében, egyszer arra a panaszra fakadt, hogy az Akadémia »kiesett a divatból, már »megunta sok magyar s valami más után eseng«, kéri is a közönséget, ne vonja meg rokonszenvét, segítő kezét az Akadémiától, s midőn új lelkesedéssel újakért hevül, ne hidegüljön el a fennállók iránt se.

Tárgyilagosan és elfogulatlanul akarom vizsgálni a kérdést. Az Akadémia üléseinek látogatottsága, az Akadémiáról anyagi adományokkal való megemlékezés gyakorisága, az Akadémiával szemben

a rendkívül kifejlődött sajtó részéről tanúsított figyelem és érdeklődés, valamint a megítélésben nyilatkozó rokonszenv és elismerés tekintetében az utóbbi évtizedek tagadhatatlanul csökkenést mutatnak.

Nem fogok az okok keresésében a legkényelmesebb álláspontra helyezkedni, nem fogom egyszerűen és föltétlenül a legtürelmesebb, mert magát védeni nem tudó vádlottat, a nagy közönséget, a társadalmat marasztalni el; de viszont érzem, hogy e jelenség okait csak úgy könnyedén az Akadémia rovására sem lehet egészen írni.

Legtetszetősebb magyarázatul kínálkozik az a gyakran hallott kijelentés, hogy: letűntek a régi nagyok! Irodalmunk, tudományunk az utóbbi időben nem emelkedett; ez az oka, hogy a közönség, a közvélemény érdeklődése is fogyóban van vele szemben.

Nézzünk a szemébe ennek az állításnak. Nézzük, vájjon ma, fájdalom, legfőbb szervétől megfosztott politikai közéletünk színvonala a hatvanas-hetvenes évekhez képest csakugyan annyira emelkedett-e, a mennyire a közönségnek és a sajtónak az utóbbi időben már mindent magába szívó érdeklődése a politika iránt tanúsítani látszik? Vajjon, ha a Széchenyi, Kossuth, Deák letűnése politikai életünk színteréről nem idézte elő közönségünk elhidegülését a politikai közélet iránt, miért idézte volna azt elő az irodalom és tudomány iránt a Toldy, Eötvös, Arany elvesztése?

Évi jelentéseink, kiadványaink tanúskodnak róla, hogy az Akadémia igyekszik azt az egész, valóban tágas keretet, melyet alapszabályai számára kijelölnek, munkásságával betölteni.

A nyelvművelés célját nem hanyagolja él, mert

hiszen az új »nagyszótár« munkálatait serényen folytatja, gondoskodik a magyarországi nyelvjárások földolgozásáról, nyelvemléktárról, oklevélszótárról, mesterségek szótáráról; az élő és fejlődő nyelvek használatában mindig fölmerülő vitakérdések végleges tisztázását talán nem annyira az Akadémia mulasztása, mint inkább az akadályozza, hogy ily kérdésekben egyik fél sem szók: a pervesztes voltát elismerni.

A különböző tudományzakoknak első sorban hazai szempontokból való művelését, fejlesztését és terjesztését Akadémiánk a többnyire ülésein is bemutatásra s esetleg megvitatásra kerülő értekezések, valamint nagyobb művek kiadásával eszközli; könyvkiadó-vállalatában s a classikusok sorozatos kiadásában hézagpótló fordítások is napvilágot látnak, úgy hogy az utóbbi években 35-50 munka s 600-1000 nyomtatott ív volt az Akadémia saját, túlnyomó részben eredeti — nem fordított — évi irodalmi termelése, nem is számítva a segélyben részesített számos folyóiratot és irodalmi vállalatot. Különös gondot fordít történelmünk, régészetünk még feldolgozatlan anyagainak föltárására, hazánk természettudományi fölkutatásának, leírásának előhaladására, bűvárlatok elősegítésére.

Szerepvivő helyet foglalunk el az Akadémiák Nemzetközi Szövetségében; 70,000 kötetre tehető könyvtárunk által is hozzájárulunk az ismeretek terjesztéséhez s nagy számú — talán kelleténél nagyobb számú, de alapítói rendelkezésekkel előszabott — pályázatainkkal is az irodalmi munkásság élénkítéséhez.

Megengedem, hogy mindezek a külső körvonalai működésünknek, melyeknek számadatokkal és

részletekkel való megtöltését itt és most helyén Valónak nem tartanám, nem adnak zsinórmértéket munkásságunk szellemi értékének megállapítására, mely szabad megítélés dolga s a melyre nézve az e helyről elhangzó vélemény is csak egyéni vélemény s tekintettel a szakok sokszerűségére és a megítélendő anyag tömegére, nagyon kétes értékű egyéni vélemény volna, mái pedig e tekintetben fölületes ítélethozatalra nem akarnék e helyről is példát adni.

De azoknak, a kik tárgyilagos ítéletre törekszenek, két szempontot ajánlok figyelmökbe. Az egyik az, hogy Akadémiánk majdnem minden számbavehető tudományos erőt közvetlenül vagy közvetve belevonni igyekszik tevékenysége körébe; azt hiszem, nem sokra megy azoknak száma, kik az Akadémiától távol akartak maradni, vagy társaságunk figyelmét elkerülték. Az Akadémia nem teremthet erőket, sőt mint testület tulajdonképen tudományos műveket sem, a melyek utóvégre is mindig mint egyes emberek alkotása látnak napvilágot. Az Akadémia csak alkalmat, tért, indítást, ösztönzést, anyagi segítséget, bírálataival útbaigazítást nyújthat az egyesek munkásságának; működésének eredményei csak abban az arányban mérhetők össze más akadémia éval, a mely arányban a mi tudományos erőink összessége áll más nemzetekéhez. Feledhetetlen Toldy Ferenczünk egy értekezésében lelkiismeretes vizsgálat alapján igyekezett kimutatni tudománybeli hátramaradásunk okait nemzetünk egész történeti fejlődésmenetében s az akkori időben — a hatvanas évek végén, — és munkáját olvasva, kénytelenek vagyunk elismerni, hogy az általa megjelölt okok hatása nagy részben még ma is fennáll; elég talán rámutatnom arra, hogy az egyetemek számában még ma is a

világ művelt nemzetei között legszegényebbek vagyunk; lehet-e csodálni, hogy a magukat hivatás-szerűen és egészen a tudományoknak szentelő egyének száma is nálunk aránylag csekély? Sajátságos paradoxon, hogy az az ország, a melyben aránylag legtöbbnek lépnek a tudományos pályákra előkészítő középiskolákba, aránylag legszegényebb a valóban tudományval foglalkozó emberekben.

A másik szempont, mely figyelmet érdemel, az anyagi eszközök kérdése. És itt szeretnék leszámolni az Akadémia gazdagságának legendájával. Nem akarok itt sem részletekbe és számadatokba bocsátkozni, csak arra kívánok utalni, hogy az Akadémia hat millió koronára tehető vagyonának jelentős részét alkotják: palotánk, melyet mi, mint a nemzet lelkesedésének adományát, nagy becsben tartunk, de mely anyagi szempontból tagadhatatlanul terheket s hárít az Akadémiára, továbbá oly alapítványok, melyeket kénytelenek vagyunk megszabott és nem mindig célszerűnek bizonyult rendeltetéssökre fordítani. Háztartási kiadásainkat növeli az, — a mit én nem szívességnek, hanem a nemzet iránti tartozásnak tekintek, — hogy hajlékot adunk majdnem az összes központban székelő tudományos és irodalmi társaságoknak is. A személyi kiadások apasztására az Akadémia legtöbbet tett azzal, hogy rendes tagjai lemondtak a részükre majdnem minden külföldi hasonló intézet példája nyomán kijárt tiszteletdíjról; ilyenképen most évenként közel 230,000 koronát vagyunk képesek tulajdonképen tudományos és irodalmi czélokra fordítani, a mely összeghez 87,000 koronát az állam ad. Nem akarok összehasonlításokat tenni némely amerikai tudományos intézménynek a mi viszonyaink között egészen elképzel-

hetetlen anyagi eszközeivel; abból sem akarok következtetéseket vonni, hogy a francia Institut összes kiadásait az állam fedezi; utalhatok azonban talán arra hogy a kis Románia akadémiaja 10 millió franknyi jövedelmező alap fölött rendelkezik úgy hogy bár csak csekély állami segélyben részesül, a miénknél sokkal gazdagabbnak mondható. A legtöbb európai akadémia állami dotatiója nagyobb a miénknél, s mégis a magyar Akadémia azok közé tartozik a melyek jövedelmük legnagyobb hányadát fordítják közvetlenül tudományos irodalmi célokra de igaz az is hogy alig van akadémia me'nyek anyagi közreműködését oly sok célra vennék igénybe, hiszen nálunk alig képzelhető egy tudományos vállalat megindulása vagy működése az Akadémia segítsége nélkül. Ez a szükségszerű szétforgácsolása anyagi eszközeinknek főoka annak hogy egyes, nagy positiv eredményekre nem hivatkozhatunk oly gyakran, mint magunk óhajtanok.

Az Akadémia tényleges viszonyai fölötti e rövid szemle után visszatérek a megállapított jelenség, az Akadémia iránti csökkenő érdeklődés okának további kutatására. Nézetem szerint hasztalan volna azt másban, mint abban a körülményben keresni, hogy Akadémiánk eddig hetvenhat évre tehető pályafutásának második felében, tulajdonképen csak a vezetőitől öntudatosan megjelölt programot követve, a magyar irodalmi nyelv szilárd megalapítása s a tömegek értelméhez és szívéhez szóló nemzeti irodalom gazdag kifejlődése után rátért főkép tudományművelő feladata behatóbb munkálására. Hogy a szóban forgó jelenségnek ez a szerepváltozás az igazi oka, azt mutatja az az élénk, mondhatni fokozódó érdeklődés, melylyel tisztán a szépirodal-

mat művelő társaságaink a közönség részéről ma is találkoznak.

Az Akadémiának azzal kétségkívül számolnia kellett, hogy ebben az újabb föladatkörében kevesebbeknek érdeklődése és figyelme fogja tevékenységét kísérni, de viszont számíthatni vélt arra, hogy ezeknek a kevesebbeknek az érdeklődése legalább annál melegebb, tartósabb és áldozatkészebb lesz. Ha talán e tekintetben is csalódás érte, ennek magyarázatát főképp abban keresem, hogy közönségünk a tudomány művelésében és előbbrevitelében még nem látja úgy kidomborodni a nemzeti célt, mint látta a nyelvművelésben és a nemzeti irodalom megalapításában. Pedig lánglelkű elődöm, gr. Dessewffy Emil idézett szavai mily megkapó igazsággal állítják elénk a tudományos munka nagy nemzeti fontosságát! Es vájjon mi volna az az »olvasztói felsőbbtség«, melytől Széchenyi a magyar faj valódi uralmának e hazában való megalapítását várta, ha nem elismert kiválóságunk a szellemi munka legmagasabb föladatainak teljesítésében? És hogy e kérdésnél is, ma emlékében ünnepelt Toldy Ferenczünkre hivatkozzam: ő megjelölte azokat a tudományos czélokot, melyeknek megvalósítása, midőn tartozásunk lerovásául tekinthető az egész művelt világgal szemben, egyúttal nemzeti becsvágyunk, nemzeti büszkeségünk legméltóbb tárgyául is szolgálhat: »legyünk meggyőződve — úgymond ő — hogy ha a nemzeti tudomány érdekeit, erőinkkel való helyes gazdálkodás mellett, minden téren ápoljuk; ha a magyar nyelvészetet, ha a magyar történelem művelését, ha a hazának régészeti, természettani és természetrajzi tekintetben megismertetését nyomósán és szerencsésen folytatjuk: jutand ezekből

az egyetemes tudománynak is, s nem maradand el a világ elismerése sem«. Nemzeti föladatnak mondja a tudományművelést Eötvös József is, »mert napjainkban a nemzetek nagysága nem az emberek, hanem az intelligentia mennyiségétől függ« s a z, mely a többieket ebben megelőzi, közöttük elsővé is fog válni. De a tudománynak egész erővel ha nia kell a magyar állam megszilárdulására is, a mennyiben »a történelmi, politikai és természettudományoknak kell egy új, erősebb nemzedéket nevelni, a mely képes legyen megoldani Magyarország nehéz és nagy föladatait« (Gyulai).

Íme, mily könnyű azokat a nemzeti szempontokat megtalálni, melyek Akadémiánk tudom nagy művelő föladatai számára is, ha általánosan föl lesznek ismerve, biztosíthatják társadalmunk érdeklődését; s ezekre a szempontokra annál inkább kell nekünk is súlyt helyeznünk, minél inkább fenyeget oly idők veszélye, melyekben a nemzeti szellem fön tartása majd talán ismét a társadalomnak éj az irodalomnak fog föladatul jutni.

De szerzett tapasztalataink, nézetem szerint, arra is intenek, hogy nem szabad Akadémiánknak soha a nemzeti irodalom művelését sem egészen elhanyagolnia, mert mindig ez lesz az, a mi legbiztosabban fönntartja a kölcsönhatás eleven életfolyamát Akadémia és közönség között, a melyet intézetünk, ha fejlődni akar, nem nélkülözhet. Nem szabad tehát sem Akadémiánknak előkelő zárkózottságban bevárnia, míg a közönség jobban fogja őt megérteni, sem közönségünknek kedvetlenül arra várnia, míg az Akadémia az ő ki sem fejezett ízlésének megfelelőbbé változik; meggyőződésem, hogy ha az Akadémia és művelt közönségünk különösen a tudo-

mány nemzeti szempontjainak méltatása s a nemzeti irodalomnak is folytonos művelése terén egymást keresni fogják, meg is fogják egymást találni.

A mit pedig mindenekelőtt maguktól tisztelt társainktól akarok kérni ez alkalommal, az az, hogy azt az érdeklődést és megbecsülést, melyet a közönségtől várunk és joggal várunk, adjuk meg mindenekelőtt teljes mértékben és kivétel nélkül mi magunk az Akadémiának. Ha elérhető lesz az, hogy a mit az Akadémia tesz, azt mindnyájunk közreműködésével tegye, akkor talán sokat, a mi jav tást igényel, meg is fogunk javíthatni s mindnyájan szívesebben és több okkal azonosítván magunkat Akadémiánkkal, könnyebb lesz annak körünkön kívül is barátokat szereznünk.

Szálljon meg bennünket valami abból a »zarán-doki komolyság«-ból, melyet akadémiai társainak hivatásuk követésében Széchenyi ajánlott s a melylyel ő maga szentelte életét a haza szolgálatának; szálljon meg bennünket valami abból a mély, szinte vallásos hitből, a melylyel — mint Gyulai Pál jól mondja róla — Toldy Ferencz h tt a nemzeti műveltség államalkotó erejében. Hogy ugyanakkor, mi or a könnyelmű elbizakodással, erőink és eredményeink önám tó túlbecsülésével bátran szembeszállunk, szálljunk szembe a kétkedő kishitűséggel és fásult közönnyel is, és soha egy perczig se kételkedjünk abban, hogy nemzetünkben megvan a képesség s a hivatás is minden téren — a tudományén is — föl-küzdeni magát az első közé, s hogy ha mindenki azon a helyen, a hová állítják, kötelességét teljesíti, a sikernek nem szabad, nem lehet elmaradnia!

A hit! A hit! Ez az, a mi megerősít és fölemel, a mi törpéket óriásokká, maroknyi népet hódító

phalanxszá növeszt, a mely a lankadó kart újra megacézolja s a meztelen kebelnek a vért biztonságát adja meg. Csak a hit képesít és jogosít vezetésre, mert követni csak azt lehet, a ki maga hisz a célban; a haza jövőjébe, nemzetünk nagy ágába vetett hit volt elődeink győzelmének záloga, az jövődő feladatainkban való sikerünknek is föltétele: e hit nevében hívom föl munkára az Akadémiát s Akadémiánk iránti bizalomra és szeretetre a nemzetet!

Ezzel az Akadémia hatvanhatodik közülését megnyitom.

XIII.

Gyulai Pál ravatalánál.

1909. november 10.

Az Akadémia nevében veszek tőled búcsút, nagy halottunk, ebben a palotában, melybe késő aggságodig törhetetlen buzgalommal jártál el ápolni a magyar tudományt és irodalmat, s melyben most, ezen a ravatalon már-már utolsóként váltod fel azokat a barátaidat, akikkel életed munkája és szíved érzelme egykor összecsatolt. Téged náluknál tovább tartott meg nekünk a Gondviselés, hogy tanító, intő, példa-dó hírmondója légy erőd végső fogytaig egy nemes és tiszta czélokért lángoló korszaknak, nemzeti irodalmunk igazi kialakulása korának. Tanításod, intésed, példaadásod nem maradt követők nélkül, de ellenmondás nélkül sem, tekintélyed elismerésében és jellemed tiszteletében azonban követők és ellenmondók közt nem volt különbség, s az is, ki harczban állott veled, a kit gáncsod ért, vonzódott személyedhez. Bár korod és hanyatló erőd előkészített elvesztésedre, mély fájdalommal tölt el mégis kimúltad, mert élő alakod, szavad mint íróé és mint kritikusé, irodalmunk legjobb hagyományainak még eleven voltáról tett tanúságot közöttünk: a hamisítatlan tiszta magyarságról, a meg nem alkuvó, szókimondó egyenességről és igazságról s a lelket az élet porából felemelő,

nem abba lesülyesztő irodalmi ízlésről és irányról. Nevednek és nagy társaid nevének szimbólummá kell válnia sírokok fölött, mely ébrentartsa az egymást fölváltó nemzedékek hitét a ti ideáljaitokban és irodalmunkat mindig azzá tegye, a mivé ti tenni igyekeztetek: a nemzet nemesb valójának kifejezőjévé és fentartójává. Tiszteletre és szeretetre egyaránt méltó egyéniséged élni fog azok emlékezetében, a kik ismertek, szellemed messze az eleven emlékezet határain túl élni fog örökifjan irodalmunkban. Isten veled!

TARTALOM.

	Oldal
ELŐSZÓ. Írta Beöthy Zsolt	3
Képviselőházi beszédek	7
I. A középiskolai törvényjavaslat.....	7
I. Az egyházipolitikai reformok eszméjének fejlődése.....	34
II. Képviselőházi elnöki székfoglaló beszéd	56
III. Az olasz állam üdvözlése, jubileuma alkalmából	61
akadémiai, Kisfaludy-Társasági és egyéb beszédek	63
V. Nemzeti kultúrpolitikánk igazolása	63
I. Beszéd a kassai Dóm felszentelésekor tartott díszében	68
I. Beszéd a Kisfaludy-Társaság tagjává történt választáskor	71
II. Petőfi emlékezete	74
X. Beszéd Munkácsy ravatalánál.....	90
X. Nemzeti irodalmunk a múltban és a jelenben	94
II. Beszéd Jókai ravatalánál	103
II. Elnöki megnyitó beszéd	105
II. Gyulai Pál ravatalánál	125